

üçüncü sektör

Kooperatifçilik

ISSN 1300-1469

NİSAN-MAYIS-HAZİRAN 2002

SAYI: 136

TÜRK KOOPERATİFÇİLİK KURUMU

Hakemli Dergi

ÜÇÜNCÜ SEKTÖR KOOPERATİFÇİLİK DERGİSİ HAKEM HEYETİ

Prof. Dr. Eyüp AKTEPE

Gazi Üniversitesi İİBF İşletme Bölümü Öğretim Üyesi

Prof. Dr. Osman ALTUĞ

Marmara Üniversitesi İİBF İşletme Bölümü Başkanı

Prof. Dr. Burhan AYKAÇ

Gazi Üniversitesi İİBF Dekanı

Prof. Dr. Haşmet BAŞAR

Istanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Çalışma Ekonomisi Bölümü
Öğretim Üyesi

Prof. Dr. Rasih DEMİRCİ

Gazi Üniversitesi İİBF Bölümü Öğretim Üyesi

Prof. Dr. İsmail DUYMAZ

Yıldız Teknik Üniversitesi İİBF İşletme Bölümü Öğretim Üyesi

Prof. Dr. H. Ferhat ECER

Niğde Üniversitesi Rektörü

Prof. Dr. İhsan ERDOĞAN

Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Öğretim Üyesi

Prof. Dr. Ahmet GÖKÇEN

Istanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri Bölümü Öğretim Üyesi

Prof. Dr. Kemal GÖRMEZ

Gazi Üniversitesi İİBF Kamu Yönetimi Bölümü Öğretim Üyesi

Prof. Dr. İzzet GÜMÜŞ

Gazi Üniversitesi Ticaret ve Turizm Eğitimi Fakültesi Öğretim Üyesi

Prof. Dr. Ahmet ÖZÇELİK

Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü
Öğretim Üyesi

Prof. Dr. Öznur YÜKSEL

Çankaya Üniversitesi İİBF Dekanı

Nisan- Mayıs- Haziran 2002 Sayı: 136
Türk Kooperatifçilik Kurumu Tarafından
Üç Ayda bir Yayınlanır
Fiyat: 4.000.000.-TL
Yıllık Abone: 16.000.000.-TL
Yurtdışı: 4 \$ - 7 DM

İdare ve Yazışma Adresi:

Head Office and
Correspondence Adress:
Mithatpaşa Caddesi 38/A 06420 Kızılay - ANKARA
Tel: 0.312. 435 98 99 - 435 96 91
Fax: 0.312. 430 42 92
Web Sitesi: <http://www.koopkur.org>
e-mail: admin@koopkur.org

Türk Kooperatifçilik Kurumu Adına Sahibi
Prof. Dr. Rasih DEMİRCİ

Yazı İşleri Müdürü
Prof. Dr. Celal ER

Teknik Sorumlu
İrfan GÜNDOĞDU

YAYIN KURULU

Başkan : Dr. Selim YÜCEL
Raportör : Doç. Dr. Ahmet TURAN
Üye : İrfan GÜNDOĞDU
Üye : Yavuz KOCA
Üye : Osman OKTAY
Üye : Nevzat USLUCAN

Yayımlanan yazıların sorumluluğu yazarlarına aittir.

Dizgi-Baskı TEP OFSET

Ger-San Sanayi Sitesi İstanbul Yolu 13. Km. 658 Sokak No: 42 Ergazi-ANKARA
Tel: 0.312. 257 13 00

Üçüncü Sektör KOOPERATİFÇİLİK Hakemli bir Dergidir.

K üçüncü sektör OOPERATİFÇİLİK

İÇİNDEKİLER

Başyazı KÜRESELLEŞTİREMEDİKLERİMİZDEN MİSİNİZ ! Yavuz KOCA	3
GÜLBİRLİK'İN VE ORTAK ÜRETİCİLERİN SOSYO EKONOMİK ANALİZİ Doç. Dr. Ahmet TURAN • Yrd. Doç. Dr. Adnan ERTAN	5
TÜRKİYE HAYVANCILIĞINDA DEĞERLEME YAKLAŞIMLARI Dr. Sait ENGİNDENİZ • Ar. Gör. Figen KAYA	27
TOPLUM KALKINMASI, KIRSAL KESİMİN DURUMU VE KOOPERATİFÇİLİK Tecer ATSAN • Kenan PEKER • Coşkun ŞEREFİOĞLU	37
TÜRKİYE VE AB. ÜLKELERİNİN TARIMSAL YAPILARININ KARŞILAŞTIRILMASI Prof. Dr. Mehmet BÜLBÜL • Araş. Gör. Figen BEŞPARMAK	49

BAŞ YAZI

KÜRESELLEŞTİREMEDİKLERİ-
MİZDEN MİSİNİZ !

Yavuz KOCA*

Dünya şekil olarak küre olduğundan küreselleşerek (!) dönüyor. Bazı ideologlara göre küreselleşme yatak odasıdır. Bazılarına göre insan beyni. Bazılarına göre zulüm. Küresel güç, gerektiğinde insanların yatak odalarında olup bitenleri izleyebilmekle kalmayıp insanın beynini bile okuyabiliyor. Yani göz hareketlerinizden, mimiklerinizden, vücut kimyanızdan, gen yapınızdan ve kromozom coğrafyanızdan sizin ne olduğunuzu, ne düşündüğünüzü ve neyi düşünebileceğinizi kestirebiliyorlar. Gizem yok oluyor. Böylesi gücü elinde bulunduranlar kürenin bir kenarına serçe parmaklarının ucuyla dokunduklarında küre dönmeye başlıyor. Ezilenler, ayılıp-bayılanlar, varlıklarını kaybedenler, geleceğini yitirenler çıkıyor bu döngüden.

Mevcut küreselleşmeye yukarıdaki kaygılar nedeniyle karşı çıkanlar da var dünyada. Bunların iki tane temel sloganı var. "Daha adil bir dünya." Ve, "Dünya satılık bir mal değildir." Bu sloganları güçlendiren ve bana göre de haklı iddia şudur. Bugünkü küreselleşmenin sosyal boyutu yoktur. Yıllık kişi başına geliri 400 Amerikan doları ile 40.000 Amerikan doları arasında değişen insanlar aynı kürenin üzerinde yaşıyor. Bu çok zor ama var olan bir durumdur. 400 dolarlık vatandaşın yüz sene yaşaması lazımki, 40.000 dolar yıllık geliri olan başka bir ülke vatandaşının gelirini elde etsin. Yüz kat, dile kolay.

Küresel dünyada, koşulsuz serbestleşmeye karşı koşullu serbestleşmeyi ön plana çıkarmayı düşünenlerin yetersiz olan gücü, planlarını olduğu gibi uygulama imkanı doğuramıyor. Neden, Dünya Ticaret Örgütü'nün (DTÖ) dünya ticaretine getirmek istediği şartların birileri tarafından çok rahatlıkla değişime uğratılabilmesidir. DTÖ, dünya ticaretine sosyal, ekonomik, sağlık ve çevresel etki gibi şartları getirirken bunların başka amaçlarla kullanıma açıklığını kapatmıyor veya kapatamıyor. Dünya ticaretine uzun

* Ziraat Yüksek Mühendisi

yıllardır hakim olan ve bu suretle zenginleşen ülkeler, ağır siklet güreşçinin tüy siklet bir çocukla güreşmesi gibi, artık eşit zeminde yarışalım ve dünyanın sömürüsüne son verelim diyorlar. Kendi içinde çelişki oluşturan bu tez, tezi ortaya koyanların gücü nedeniyle uygulanmak zorunluluğu doğuruyor.

Koşullu ticareti önerenler ile koşulsuz serbestleşmeyi destekleyenlerin mücadelesinde de yine kuşklar var. Amerika Birleşik Devletlerinde Dünya Ekonomik Forum'u düzenlendi. Aynı dönemde Brezilya'da da "Başka bir dünya mümkündür" konulu karşı bir toplantı organize edildi. İşin tuhafı bu toplantıyı düzenleyenler de yine gelişmiş ülkelerin vatandaşlarıydı. Küreselleşme budur. İşin içinden çıkabilirsene çık. Almanya kökenli vakıfların ve derneklerin Türkiye'de altın üretimine yönelik yürüttükleri kampanyanın bir benzeri. Yüzeysel baktığında elmalı şeker. İçine el attığımızda neler var neler. Tatlı olan elmayı daha tatlı olan şekerle birlikte sunma fikrini çocukluğundan beri kabullenemedim bir türlü....

Burada unutulmuş bir şey var. Gıda güvenliği veya güvenilirliği. Gelişmiş ülkelerin hemen tamamı gıda sektörünü ve tali yollarını cam gibi yapmışlar. Üretimden kaçma veya üretim zemininin kayganlaşması riski yok. Bizim inadına üretim düşüncemizin bazılarını endişelendirmesinin nedeni de budur işte. Kendine yeterliliğini aşmış ve fazlasını değerlendirmek istiyor. Ve diyor ki, buyur kardeşim beraber yarışalım. İhracatını subvanse etme. Üretimde girdileri subvanse etme. İthalata gümrük vergisi koyma. Miktar sınırlaması getirme. Küreselleştiremediklerimizden iseniz gelin hep birlikte küreselleşelimizi buyuruyorlar.

Küresel ekonominin köşebentleri, ABD, AB, Çin, Avustralya-Kanada ve Japonya'dır. Avustralya'nın öncülüğündeki 18'ler gurubu AB, Ortak Tarım Politikasının (OTP) iptalini istiyor. Gerekçeleri OTP'nin uyguladığı aşırı subvansiyonlardır. Türkiye'de ise devrede kulak subvansiyonların kaldırılması lobisinin sürükleyeceği üretimsizlik zemininden inadına üretim düşüncesinin bizi kurtarmasını bekliyoruz. Uruguay Raund'da ortaya konulan görüşlerin gözden geçirileceği ve değiştirileceği yeni Raund'un toplanması küresel ekonomide bizim işimize gelecek mi hep beraber göreceğiz. Miadını doldurduğu ve istismara açık olduğu için değiştirilmek istenen Türk Tarım Politikalarının önündeki engellerin kaldırılması görevi sadece inadına üretim diyenlere değil, çocukları bu ülkede yaşayan ve yaşayacak olan herkese düşmektedir.

Son Söz:Bugün dün yarın(!) idiyse, bugün'de yarın dün olacaktır .

K

üçüncü sektör

KOOPERATİFÇİLİK

GÜLBİRLİK'İN VE ORTAK ÜRETİCİLERİN SOSYO EKONOMİK ANALİZİ

Doç. Dr. Ahmet TURAN*

Yrd. Doç. Dr. Adnan ERTAN**

ÖZET

Bugün itibari ile 2747 ha seviyesine kadar gerileyen gül dikim alanlarında üretilen gül çiçeğinin her yıl %30-35'lik bölümünü GÜLBİRLİK almaktadır. GÜLBİRLİK son 10 yılın ortalaması olarak yılda 670 kg gül yağı, 865 kg beton ve 56 ton gül suyu üretmektedir. GÜLBİRLİK 1994 yılına kadar yıllık faaliyet sonuçlarını zararlarla kapatmış olup, 1994 yılından sonra stokların eritilmeye başlatılması ile kar etmeye başlamıştır. 1994'den 1998 yılına kadar satışlarını 1, 03 kat, dönem karını 25, 77 kat, öz sermayesini 17, 70 kat artırmıştır. Kooperatifin yatırımlarının finansmanında kısa vadeli borçların oranı azalırken öz kaynakların ve uzun vadeli borçların oranının arttığı hesaplanan mali, faaliyet ve karlılık oranları itibari ile işletmenin durumunun genelde iyiye gittiği tespit edilmiştir.

Kooperatif ortağı işletmeler ile ilgili sonuçlarda da işletmelerin ortalama işgücününün %19, 24'ünü gül işinde kullandığı, işletmelerde %40, 97 oranında atıl işgücü bulunduğu, ortalama işletme arazisinin 55, 83 dekar olduğu ve bunun %4, 84'ünü gül dikili arazilerin oluşturduğu, işletmelerin ortalama bitkisel üretim değerinin %21, 36'sını gülün oluşturduğu, 1 kg gül çiçeği maliyetinin 224. 713, 86 TL olduğu tespit edilmiştir.

ABSTRACT

SOCIO-ECONOMIC ANALYSIS OF GULBİRLİK AND MEMBERS

Each year, The GÜLBİRLİK purchases about 30 to 35 percent of the rose crop in which its production area recently has declined to 2747 hectares. In the last ten years,

* Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Öğretim Üyesi

**Süleyman Demirel Üniversitesi İ.İ.B.F. Öğretim Üyesi

the GÜLBİRLİK has produced, yearly, on the average, 670 kg rose oil, 865 kg concrete and 56 tons rose water. Untill 1994, The GÜLBİRLİK had closed the year by loss. Since then They started to make profit by eliminating the excess level of stocks via reducing the production of rose oil. The GÜLBİRLİK its sales 1, 03 times, net profit 25, 77 times, and net capital 17, 70 times has increased from 1994 to 1998. The funding of capital expenditures has shifted from short-term credits to long-term credits and equity and the organization's position has improved in terms of finansal, operational and profitability.

The study about the members demonstratet that organizations used 19, 24 % of their workforce in rose processing and have a 40, 97 % the workforce. The average farming area for business about 55, 83 decar, of which 4, 84 % is used for rose growing. Rose production consstitutes 21, 36 % of the total supply of an average business, and a kilogram of rose costs 224. 713, 86 TL.

1. GİRİŞ

Gül çiçeği ülkemiz için önemli bir ürün olup, ülkemizin Göller Bölgesi'nde yüz yıldan fazla bir zamandan beri tarımı yapılmaktadır. 1950'li yıllarda 250 ha dikim alanı ve yaklaşık 300 adet üretici sayısı 1990'lı yıllarda 25. 000 ha gül çiçeği dikim alanı ve 15. 000 üretici sayısına ulaşmıştır. 1993 yılından sonra ise gül çiçeği dikim alanları ve üretici sayısındaki azalışlar sonucu günümüzde 7. 000 ha gül dikim alanı ve 9. 000 üretici tarafından tarımı yapılmaktadır.

Dünya parfüm ve kozmetik sanayinin önemli girdilerinden olan ve uçucu yağların en kıymetlileri arasında yer alan gül yağı geleneksel ihraç ürünlerimiz arasındadır. Türkiye dünyanın önde gelen gül yağı üreticisi ülkelerinden biri olup, dünya gül yağı üretiminin %40'a yakın bölümünü karşılamaktadır. GÜLBİRLİK'e ait 5 adet ve özel sektöre ait 7 adet olmak üzere 12 adet gül yağı fabrikası bulunmaktadır. GÜLBİRLİK her yıl Türkiye gül yağı ve konkret ihracatında %30-50 arasında pay almaktadır.

Gül çiçeği üreticilerinin gül çiçeği üretimi ve pazarlanması sırasında bir çok sorunları olup, bu sorunlar üreticilerin gelirlerini olumsuz yönde etkilemektedir. Gerek Türkiye ve gerekse Bulgaristan'da gül çiçeği ve gül yağı üretim ve pazarlaması konuları üzerine yapılan çalışmalar çok yetersiz olup, yıllardır üreticiler kendi hallerine bırakılarak bu durum devam ettirilmektedir. Gül çiçeği alım fiyatları ve gül yağı ihraç fiyatları yıllar itibari ile büyük sapmalar göstermekte olup bu durum gerek gül yağı imal eden firmaların stok miktarlarını gerekse de gül çiçeği üreticilerini ve dikim alanlarını olumsuz yönde etkilemektedir.

Son yıllarda gül yağının yeterince pazarlanamaması sonucu her yıl gül yağı stoklarının artarak devam etmesine yol açmış bu durum GÜLBİRLİK'in ve sektördeki diğer

firmaların finansal sıkıntılara düşmesine yol açmıştır. Gül çiçeği üretimi ile gül yağı imalat ve ihracatının ekonomik ve mali yönden disipline edilmesi halinde gül yağı üretiminin bölge ve ülke ekonomisine katkısı daha da artırılabilir. Bunun için bu sektörde en büyük paya ve deneyime sahip GÜLBİRLİK'in ve kooperatif ortağı üreticilerin ele alınıp ekonomik ve mali analizlere tabi tutulup sonuçların ortaya konması büyük önem taşımaktadır.

Kooperatifler gerek gelişmiş ülkelerde gerekse gelişmekte olan ülkelerde hangi ekonomik sistem egemen olursa olsun, devlet ve özel sektör yanında üçüncü bir sektör olma özelliğini sürdürmektedir. Kooperatiflerde çağdaş işletmeler gibi kendilerini teknolojik yenilik ve ilerlemelere adapte etmek zorunda olduklarından kooperatif işletmeciliğini bilmeleri ve uygulamaları gerekmektedir.

Bir tarım ülkesi özelliği taşıyan ülkemizde 16 tarım satış kooperatifleri birliklerine kayıtlı 725 bin kooperatif ortağı üretici bulunmaktadır. 1954 yılından bu yana faaliyette bulunan GÜLBİRLİK 6 birim kooperatifi ve bunlara bağlı 7392 adet gül çiçeği üreticisine hizmet vermektedir. Gül yağı önemli bir ihracat ürünüümüz olup, ihracatımızın büyük bir kısmı GÜLBİRLİK tarafından gerçekleştirilmektedir.

Ülkemiz tarımında Tarım satış kooperatiflerinde bir çok yapısal sorunlar olup bu sorunlar uzun sürelerden beri devam etmektedir. Bu çalışma GÜLBİRLİK'i kooperatifçilik ve kooperatif işletmeciliği açısından daha etkin olmasını sağlamak ve ülkemizin prestijli ürünleri arasında yer alan gülcülüğü içinde bulunduğu olumsuz durumdan çıkarabilmek amacı ile çözüm önerileri üretmeyi amaçlamaktadır. Bunun için GÜLBİRLİK'in yapısal durumu ve mali analizine ek olarak ortaklarla ve yöneticilerle yapılan anketler sonucu önemli bulgular elde edilerek çözüm önerileri üretilmiştir.

2. MATERYAL VE YÖNTEM

2. 1. Materyal

Araştırmanın önemli bir bölümünü oluşturan GÜLBİRLİK'in ekonomik analizinin yapılması amacıyla gerekli olan verileri, muhasebe kayıtlarından, kooperatif dosyalarından, kooperatif bilançolarından ve yıllık faaliyet raporlarından elde edilen bilgiler ile yöneticiler, departman müdürleri ve birliğe bağlı birim kooperatiflerin başkanlarından anketlerle sağlanan bilgiler oluşturmaktadır.

GÜLBİRLİK'in kooperatif işletmeciliği açısından kooperatif ortak ilişkilerini tespit için ortak üreticilerin sermaye yapıları ve işletme faaliyet sonuçları üretici anketi ile tespit edilmiştir. Toplanmıştır.

2. 2. Yöntem

Kooperatif işletmeye ait bilanço ve gelir-gider tablolarının analizinde dikey yüzde analiz tekniği kullanılmıştır. Ayrıca işletmenin mali durumunu daha net bir şekilde yansıtmak için guruplar ayrı ayrı ve birlikte ele alınmışlardır. Dikey yüzdelerle ifade edilmiş bilançolar varlık dağılımı açısından, kaynak dağılımı açısından ve varlık-kaynak ilişkisi bakımından üç açıdan incelenip yorumlanmıştır. (1)

Birliğin yıllık faaliyet sonuçları ve mali yapısı, likidite, verimlilik, karlılık ve büyüme oranları bakımından analizleri, bilanço ve gelir-gider tablolarının incelenmesi ve bu tablolardan çeşitli hesaplamalar yapmak suretiyle ortaya konulmuştur. Benzer sanayi tesislerinde de mali duruma ilişkin göstergelerin ortaya konulmasında aynı analizlerden yararlanılmaktadır. (2, 3) GÜLBİRLİK'in mali yapısının analizi, 1994-1998 yılları üretim faaliyetlerini kapsamaktadır.

İşletmelerin ekonomik analizlerinde, bilançolarının incelenip yorumlanmasından sonra incelenen yıllardaki gelir-gider tablolarının da birlikte analiz edilip yorumlanmıştır. Oran analizi işletmenin borç ödeme gücünü, aktiflerin verimliliğini ve yabancı kaynak kullanım durumunu ve karlılığını ölçmektedir. (4) Oran analiz tekniği ile kooperatifin mali durumu ve faaliyet sonuçları kendi içerisinde incelendiği gibi, sonuçlar incelenen dönemlerde yıllar itibari ile de karşılaştırılarak, ayrıca benzer sektörlerdeki diğer işletmelerin sonuçları ile de karşılaştırma imkanı sağlanmıştır.

GÜLBİRLİK'in 1998 kampanya yılı gül çiçeği bordrolarının incelenmesi sonucu, 1998 yılı kampanya döneminde 13 kooperatife bağlı toplam 59 adet yerleşim biriminde, 4649 adet kooperatif ortağının GÜLBİRLİK'e gül çiçeği teslim ettikleri belirlenmiştir. Gül çiçeğinin yoğun olarak üretiminin yapıldığı bu yerlerde her kooperatifin 1-12 arasında gül çiçeği alım merkezi olarak ifade edilen köy ve beldeleri bulunmaktadır. GÜLBİRLİK'e bağlı bütün birim kooperatifler araştırma alanını oluşturmaktadır. Anket uygulanacak işletme sayısının belirlenmesi için 1998 yılında GÜLBİRLİK'e gül çiçeği tesliminde bulunan ortakların gül dikili arazi genişlikleri itibariyle popülasyonda yer alan işletme sayıları belirlenmiştir. Daha sonra bu işletmeler microsoft excel 7. 0 paket programında bilgisayara girilmiş, değişik sınıf aralıklarında frekans eğrileri çizilmiştir. Bunlardan 250 m² sınıf aralığına göre dağılımı gösteren frekans eğrisi yardımıyla gül çiçeği işletmeleri iki tabakaya ayrılmıştır.

Ana kitleyi meydana getiren aktif kooperatif ortağı 4649 tarım işletmesinin gül dikili arazi genişliği en küçük 100 m², en büyük ise 22 dekadır. Yapılan çalışmalar sonucunda, örnek hacmi 2 tabaka halinde (0. 1-2. 5 ve 2. 6 - + da) ve tesadüfi tabakalı örnekleme yöntemine göre 91 adet olarak belirlenmiştir. Araştırmanın örnek seçimi aşamasında kullanılan formül ve ilgili hesaplamalar aşağıda belirtilmiştir. (5)

$$n = \frac{N \cdot \hat{A}N_h \cdot S_2h}{N_2 \cdot D_2 + \hat{A}N_h \cdot S_2}$$

Yapılan hesaplamalar sonucu gül çiçeği dikim alanlarına göre 0. 1- 2. 5 da gül çiçeği dikim alanına sahip 78 adet işletme, 2. 51 + dekar dan daha fazla gül çiçeği dikim alanına sahip 13 adet işletme belirlenmiştir. Araştırmanın gül çiçeği işletmelerine yönelik anket bölümünde, zaman kesiti yöntemi (Cross Section method) kullanılmıştır. İşletmelere anketler 17 Ocak-22 Şubat 2000 tarihleri arasında uygulanmıştır. Ankette üreticilerin 1998/1999 üretim dönemine ait verileri toplanmaya çalışılmıştır.

3. ARAŞTIRMA BULGULARI

3. 1. GÜLBİRLİK'e Ait Bulgular

Araştırma GÜLBİRLİK'in muhasebe kayıtları, faaliyet raporları ve kooperatif yöneticilerinden ve kooperatif ortağı gül çiçeği üreticilerinden anket yoluyla toplanan bilgilere dayanmaktadır. İncelenen kooperatif işletme bir bütün olarak ele alınmış ve şu sonuçlar elde edilmiştir;

1) Gül çiçeği ülkemiz için önemli bir ürün olup, ülkemizin Göller Bölgesi'nde yuz yıldan fazla zamandan beri tarımı yapılmaktadır. Dünyada yıllık gül yağı üretimi 15-20 ton arasında değişmekte olup, bu üretimin %30-40'ını Türkiye, %30-35'inide Bulgaristan karşılamaktadır. (6) Türkiye gül çiçeği dikim alanları ve üretiminde ilk sırayı Isparta ili almaktadır. Isparta ilinde yaklaşık 11. 000 tarım işletmesinde diğer bitkilerin yanında gül çiçeği tarımına da yer verilmektedir. İlin toplam arazi varlığının %23'ünü tarım arazileri oluştururken, bu tarım arazisinin %0, 85'inde (1772 ha) gül çiçeği tarımı yapılmaktadır. (7)

Türkiye gül çiçeği dikim alanları toplamı içerisinde 1998 yılında Isparta ili %64, 51 oranında paya sahip olup, ülke gül çiçeği üretiminin de %71, 94'ünü karşılamıştır. Isparta ve Burdur illerinin beraber ele alınması ile Türkiye gül çiçeği üretiminin %92, 80'ine ulaşılmaktadır. 1998 yılı gül çiçeği üretiminde geri kalan %7, 20'lik kısım ise Afyon ve Denizli illerinde üretilmiştir. (7)

1950'li yıllara kadar 250 hektar civarındaki Türkiye gül çiçeği dikim alanları 1980'de 8024 ha'a ulaşmış, bu tarihten sonra dikim alanlarında tekrar düşüşler sonucu 1998 yılında Türkiye gül çiçeği dikim alanları 2747 ha'a kadar gerilemiştir. (8, 6).

2) 1998 yılında gül çiçeği üreticileri 1772 ha gül dikili araziden üretmiş olduğu 6034 ton gül çiçeğini özel sektör ve GÜLBİRLİK'e satışı ile 1, 300 trilyon TL satış hasılası elde etmişlerdir. Gül yağı, konkret ve gül suyu ihracatı ile de gül yağı firmaları 10. 097. 052 \$ ihracat geliri elde etmişlerdir. (9).

3) Ülkemiz gül yağı piyasasında GÜLBİRLİK ile yerli ve yabancı sermayeli özel sektör firmaları birlikte yer almaktadırlar. Bölgede GÜLBİRLİK'e ait 5, özel sektöre ait 6 adet ve Başmakçı Tarımsal Kalkınma Kooperatifine ait 1 adet gül yağı fabrikası olmak üzere toplam 12 adet gül yağı fabrikası bulunmaktadır. Bu fabrikalar ülke gül yağı üretiminin %96, 92'sini sağlarken, geri kalan %3, 08'i de köylerde imbiklerde üretilmektedir. (10).

1998 yılı itibari ile bölgede gül çiçeği işleme kapasitesi bakımından en büyük firma özel sektöre ait Ekrem Erçetin A. Ş. olup, yıllık 10. 000 ton gül çiçeği işleyebilecek büyüklüktedir. Kurulu kapasite bakımından ikinci sırayı GÜLBİRLİK almakta olup yıllık 6. 600 ton gül çiçeği işleme kapasitesine sahiptir. Türkiye gül çiçeği alımı ve işlenmesinde ise GÜLBİRLİK her yıl ilk sırayı almakta olup, 1998 de ülke gül çiçeği üretiminin %30, 46'sını, Ekrem Erçetin A. Ş. ise %28, 07'sini almıştır. Geri kalan %41, 47'lik kısmı ise diğer firmalar tarafından işlenmiştir. Gül yağı üretim ve ihracatında da GÜLBİRLİK her yıl ilk sırayı alırken , bunu özel sektöre ait Ekrem Erçetin A. Ş. ve Robertet A. Ş. izlemektedir. (9)

4) Araştırma konusu olan GÜLBİRLİK 1954 yılında Isparta il merkezinde 8 kurucu kooperatifin katılımı ile kurulmuştur. 1970'li yıllarda 13 birim kooperatife ulaşmış olup, bu birim kooperatiflerin 11 adedi Isparta il sınırları, 2 adedi de Burdur il sınırları içerisindeki yerleşim merkezlerinde hizmet sunarlarken, 1999 yılı sonunda 13 birim kooperatifin bazılarının birleştirilmesi ile birim kooperatif sayısı, Burdur'da 1 ve Isparta'da 5 adet olmak üzere 6'ya indirilmiştir. 1998 yılında GÜLBİRLİK'in 7392 adet üretici ortağı olup, bu ortakların 4555'i fiili olarak kooperatiflerine gül çiçeği tesliminde bulunan ortaklardır. (6)

5) GÜLBİRLİK'in yönetim organları, Tarım satış kooperatifleri anasözleşmesine göre şekillendirilerek, genel kurul, yönetim kurulu, denetleme kurulu ve genel müdürlükten oluşmaktadır. Genel müdüre bağlı, genel müdür yardımcısı ve 5 adet şube müdürü bulunmaktadır. GÜLBİRLİK'in genel kurulu kendisine bağlı olan birim kooperatiflerin kendi aralarından seçtikleri temsilcilerden oluşmaktadır. Genel kurulda alınmış olan kararlar Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'nın görüş ve onayı ile kesinleşmektedir.

6) GÜLBİRLİK'in faaliyetleri; gül çiçeği alımı, gül çiçeğinin fabrikalara işlenmek üzere taşınması, gül çiçeği alım fiyatının belirlenmesi, gül yağı ve mamulleri üretimi ve pazarlanması faaliyetlerinden oluşmaktadır. (11) GÜLBİRLİK 1989-1998 döneminin ortalaması olarak her yıl 2575 ton gül çiçeği almıştır. Bu dönemde en yüksek miktarda gül çiçeği alımı 1997 yılında 4286 ton iken, en düşük miktarda gül çiçeği alımı ise iklime bağlı şartlar sonucu, 791 ton ile 1994 yılında yaşanmıştır. GÜLBİRLİK'in 13 adet alım merkezleri içerisinde; Merkez, Keçiborlu ve Güneykent alım merkezlerinde, diğer alım merkezlere göre daha çok miktarda gül çiçeği alımı yapılmaktadır. (12)

7) GÜLBİRLİK 1989-1998 döneminin ortalaması olarak yılda 669, 7 kg gül yağı, 865, 4 kg konkret ve 56, 3 ton gül suyu üretmiştir. Bu dönemin ortalaması olarak yıllık gül yağı ihracat miktarı 631, 4 kg, konkret ihracat miktarı 689, 3 kg ve yurt içinde pazarlanan gül suyu satışı ise 41, 4 ton dur. 1998 yılında GÜLBİRLİK'in 1100 kg gül yağı stoku ve 1900 kg Konkret stoku bulunmaktadır. En büyük miktarda gül yağı ve konkret ihracatı 1995 yılında 1439 kg gül yağı, 1996 yılında 1244 kg konkret ihracatı şeklinde olmuştur. Birlik, 1996, 1997 ve 1998 yıllarında her yıl aynı miktarlarda (323-328 kg) gül yağı ihraç etmektedir. (12)

Gül çiçeği alım fiyatı her yıl Temmuz ayında GÜLBİRLİK'in teklifi ve Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'nın görüş ve onayı ile belirlenmektedir. Gül çiçeği reel fiyatlarının en yüksek olduğu yıl 1986 yılında 1303, 8 TL, reel fiyatların en düşük olarak gerçekleştiği yıl 1993 yılı olup 1 kg gül çiçeği reel fiyatı 195, 20 TL olarak belirlenmiştir. (6)

1998 yılında 1 kg gül yağı maliyetinin %79, 98'ini hammadde masrafları olan gül çiçeği bedelleri oluşturmakta olup, 2583\$ olan 1 kg gül yağı maliyetinin 2066 \$'ı hammadde masraflarına aittir.

Gül yağı ihraç fiyatları her yıl bir önceki yıla göre önemli sapmalar göstermekte olup, 1984-1998 döneminde en düşük ihracat fiyatı 1786 \$ ile 1992 yılı olurken, en yüksek ihracat fiyatı ise 1986 yılı olup, 1 kg gül yağı ihraç fiyatı 7209 \$ dir. 1989-1998 döneminin ortalaması olarak yıllık gül yağı ihraç fiyatı 2614 \$ dir. (9)

8) GÜLBİRLİK'in finansman yapısı; 1998 yılında öz kaynakların %56, 06'sı ortaklarca yüklenilen sermaye, %43, 63'ü yedek akçeler ve %0, 31'i fonlardan oluşmaktadır. Kooperatifin iç finansmanında en önemli rolü ortaklarca yüklenilen sermaye ve yedek akçeler teşkil etmektedir. 1998 yılında 1989 yılına göre ortaklarca yüklenilen sermaye 16, 26 kat, yedek akçeler 21, 08 kat ve fonlar 1, 20 kat artmıştır. Kooperatif işletmenin sosyal sermayesini oluşturan ortaklarca yüklenilen sermaye 1989 yılında 3, 5 milyar TL iken 1999 de 59, 7 milyar TL'na ulaşmıştır. 1989-1998 yıllarında ortaklar taahhüt ettikleri sermayenin her yıl ortalama olarak %72, 85'ini ödemişlerdir. Ortak başına taahhüt edilen sermaye 1998 yılında 8. 075. 248 TL, ödenen sermaye ise 5. 683. 878 TL dir.

Kooperatif işletmenin yabancı kaynaklarının (dış finansman) tamamını devlete ait Destekleme Fiyat İstikrar Fonundan (DEFİF) sağlanan krediler oluşturmaktadır. 1989-1998 döneminde GÜLBİRLİK'e açılan krediler içerisinde 1995 yılına kadar %85'i kısa vadeli, %15'ide uzun vadeli devlet kredisi şeklinde kredi kullanılmış olup, 1998 yılında ise bu kredilerin %57, 5'i kısa vadeli, %42, 5'i ise uzun vadeli devlet kredisi şeklinde olmuştur. GÜLBİRLİK devletten sağlamış olduğu bu kredilerin tümünü ortak içi gül çiçeği alım bedellerinin ödenmesinde kullanmıştır.

9) GÜLBİRLİK'in mali yapısı ile ilgili analizleri; 1998 yılında GÜLBİRLİK'e kayıtlı ortak başına 227. 465. 639 TL aktif kıymet, 40. 690. 747 TL sabit kıymet, 119.

195. 346 TL öz sermaye, 64. 701. 813 TL satış geliri ve 39. 815. 516 TL satış gideri düşmüştür. (13)

10) GÜLBİRLİK'in varlık dağılımının incelenmesi; Birliğin 1994-1998 döneminde sermaye değeri cari olarak 6. 7 kat artış göstermiştir. 1994 yılında kooperatif yatırımlarının %86, 5'ini cari yatırımlara, %13, 5'inide sabit yatırımlara yaparken, 1998 yılında bu oranlar sırası ile %82, 1 ve %17, 9 şeklinde olmuştur (13)

1998 yılında dönen varlıklar içerisinde hazır değerlerin oranı %14, 25, stoklar %77, 66, kısa vadeli alacaklar %4, 97 ve diğer dönen varlıkların oranı %3, 11 dir. Dönen varlıklar içerisinde stokların oranı 1995 yılında %24, 23 ile en düşük oranda iken, 1997 de ise %82, 80 ile en yüksek orana ulaşmıştır. Artan gül yağı stoklarına etkili bir pazarlama politikası geliştirilememesi sonucu oran bu derece yükselmiştir.

Duran varlıkların aktif sermaye içerisindeki oranı 1998 yılında %17, 9 olup, duran varlıklar içerisinde de ilk sırayı bina ve fabrikalar %88, 37 ile ilk sırayı almaktadır. Bunu %4, 01 ile makine ve taşıtlar, geri kalan %7, 62'sinide diğer duran varlıklar oluşturmaktadır.

11) Birliğin Kaynak Dağılımının İncelenmesi; 1994 yılında kısa vadeli yabancı kaynakların pasif sermaye içerisindeki oranı %96, 1 iken, 1998'de %28, 3'e gerilemiştir. GÜLBİRLİK 1994 yılında toplam yatırımlarının %96, 1'ini, 1998 de ise %28, 3'ünü kısa vadeli borçlarla finanse etmiştir. Kısa vadeli borçlar içerisinde banka kredileri 1994 yılında %80, 32, 1998 yılında ise %92, 58'dir. Öz sermayenin pasif sermaye içerisindeki oranı 1994 yılında kooperatif (-) öz sermayeye sahip olup, 1998 yılında ise toplam yatırımlarının %52, 4'ünü öz kaynaklarla, %28, 3'ünü kısa vadeli borçlarla ve %19, 3'ünü de uzun vadeli borçlarla finanse etmiştir (13)

1998 yılından 1994 yılına göre kooperatifin yatırımlarını finansmanında kısa vadeli borçların oranı azalırken, öz kaynakların ve uzun vadeli borçların oranının arttığı görülmektedir. Bu istenen bir durum olup, kooperatif işletmenin mali yapısının düzeltilmesinin bir sonucudur.

İncelenen dönemde dönem karı sürekli artarken, geçmiş yıl zararlarının da sürekli azaldığı görülmektedir. Kooperatifin dönem karı oranları 1994 yılında (-) %2, 53 olup, 1995'de %3, 46, 1996'da %43, 48, 1997'de %30, 23 ve 1998 yılında ise %10, 99 olarak gerçekleştiği görülürken, en yüksek oranda dönem karına 1996 yılında ulaşılmıştır. Geçmiş yıl zararları ise sürekli azalarak, 1994 yılında pasif toplamı içerisinde %11, 3 olan geçmiş dönem zararları, 1995'de %7, 69, 1996'da %2, 31 olup, 1997 ve 1998 yıllarında ise %0 oranında olduğu görülmektedir.

12) GÜLBİRLİK'in aktif ve pasiflerinin beraber incelenmesi ile varlık kaynak ilişkisi tespit edilmektedir. 1994 yılında dönen varlıklar aktif toplamının %86, 5'ini, kısa vadeli yabancı kaynaklar da pasif toplamının %96, 1'ini oluşturmaktadır. Görüldüğü gibi bu yılda kooperatifin net çalışma sermayesine ve kısa vadeli borçlarını ödeme gücünden çok uzak olduğu görülmektedir. Bu yılda kısa vadeli yabancı kaynakların %2, 2'si, öz kaynakların finansmanında kullanılmıştır. Kısa vadeli yabancı kaynakların %7, 4'lük kısmı uzun vadeli yabancı kaynaklara ve %6, 1'lik kısmı da duran varlıkların toplamına eşittir. 1994 yılında duran varlıkların %7, 4'ü kısa vadeli yabancı kaynaklarla finanse edilmiştir. Bu şekilde finansman işletme açısından sakıncalı olup, varlıkların büyük oranda öz kaynaklarla finanse edilmesi gereklidir. (13)

1998 yılında ise dönen varlıkların aktif toplamı içerisindeki oranı %82, 1'e yükselmiştir. Yabancı kaynakların pasif toplamındaki oranı ise %28, 3'e düşerek bu yılda kısa vadeli yabancı kaynakların tamamı dönen varlıkların finansmanında kullanılmıştır. 1998 yılında kooperatifin dönen varlıklarının kısa vadeli yabancı kaynaklardan büyük olması, GÜLBİRLİK'in yeterince net işletme sermayesine ve kısa vadeli borçlarını ödeme gücüne sahip olduğunu göstermektedir.

1998 yılında %28, 3 oranındaki yabancı kaynakları, %11, 68'le hazır değerler ve %4, 05'le diğer alacakların tahsili yabancı kaynakların %15, 77'lik bölümünü karşılayabilmekte olup, yabancı kaynakların geri kalan %12, 53'lük kısmı da stokların satışından sağlanacak gelirle ödenebilecektir.

13) GÜLBİRLİK'in gelir ve gider tablolarının incelenmesi sonucu, 1994-1999 yılları arasında gelir ve gider kalemleri miktar ve oran olarak oldukça farklılık göstermektedir. 1994 yılında dönem zararının net satışlara oranı %4, 96 olup, 1995 de dönem net kar oranı %5, 98, 1996 da %174, 41, 1997 de %142, 41 ve 1998 yılında da %55, 61 olarak gerçekleşmiştir. Dönem net karının en yüksek oranda olduğu yıllar 1996 ve 1997 yıllarıdır. (13)

Brüt satışların net satışlara oranı incelenen tüm yıllarda %100, 1 ile %100, 55 oranları arasında olup, kooperatifin hasılat bakımından önemli bir kayıp vermediği görülmektedir. Brüt satış karının net satışlara oranı incelenen dönemde, 1994 yılında %85, 99, 1998 yılında da %85, 60'dır. Bu oranlar aynı yıllardaki faaliyet giderlerinden yüksektir. Faaliyet giderinin net satışlara oranı 1994'de %17, 54 olup, bu tarihten itibaren devamlı artış göstererek 1998 yılında faaliyet giderleri net satışların %72, 56'sına kadar yükselmiştir. Görüldüğü gibi brüt satış karı ile faaliyet giderleri arasındaki oran birbirine çok yaklaşmıştır. Bu durum oldukça sakıncalıdır. 1997 ve 1998 yıllarında faaliyet giderleri oranı gereğinden büyük oranlarda gerçekleşmiştir.

1994 yılında GÜLBİRLİK'in faaliyet karını net satışlara oranı %68, 44 oranında olup, finansman giderinin net satışlara oranı ise %86, 38'dir. Bu yılda kooperatifin faaliyet geliri, finansman giderini karşılamaktan çok uzaktır. 1995 yılında da bu durum devam etmiş olup, 1996 yılından itibaren düzelerek, 1998 yılında %13, 04 oranındaki faaliyet karına karşılık, %0, 38 oranında finansman gideri yapılmıştır.

GÜLBİRLİK'in diğer faaliyet gelirleri; faiz ve kambiyo gelirlerinden oluşmaktadır. Bu gelirler sürekli artış göstermiştir. 1994 yılından 1998 yılına kadar 8, 71 kat artmıştır. Bu gelirler 1994 yılında net satışların %13, 44'ü oranında iken, 1996 yılında %130, 98, 1998 yılında da net satışların %43, 90'ı oranında gerçekleşmiştir. 1996-1997-1998 yıllarında GÜLBİRLİK faaliyet karlarını ticari bankalarda faiz geliri şeklinde önemli ölçüde değerlendirme yoluna gitmiştir.

GÜLBİRLİK'in finansman giderleri 1994 yılından 1998 yılına kadar büyük düşüş göstermiştir. 1994'de net satışların %86, 38'i kadar olan finansman giderleri, 1998 yılında net satışların %0, 38'ine kadar gerilemiştir. 1995 yılından itibaren GÜLBİRLİK diğer bütün yılları müspet kar farkı ile kapatmıştır. Ancak bu dönemlerde faaliyet karı oran olarak azalırken, diğer faaliyet karları sürekli artmıştır. Kooperatifin esas üretim faaliyetini yeniden gözden geçirmesi gerekmektedir.

14) Kooperatif işletmenin yapılan oran analizleri sonucunda GÜLBİRLİK'in likidite oranları; Kooperatifin cari oranı incelenen tüm yıllarda oldukça farklılıklar göstermektedir. 1994 ve 1995 yıllarında %100'ün altında gerçekleşen cari oran, 1996'da %1778, 1997'de %5141 ve 1998 yılında da %291'dir. Cari orandaki bu değişikliklerin en önemli sebebi, kooperatifin satışlarındaki artış ve azalışlardır. Ayrıca kooperatifin kasasında, aldığı çeklerde, bankalarda, ticari alacaklarında, borçlarında ve vermiş olduğu çeklerde yıllar itibarı ile büyük artış ve azalışlar olması kooperatifin cari oranını kendi içerisinde tutarsız olmasına neden olmuştur. Kooperatifin dönen varlıkları ile almış olduğu kısa vadeli borçlara bağlı olan cari oranın analizinde, 1994 ve 1995 yıllarında GÜLBİRLİK'in parasal açıdan sıkıntıda olduğu, 1996 ve 1997 yıllarında ise gereğinden çok fazla nakit para ve gül yağı stoku bulundurduğu görülmektedir. 1998 yılında ise kooperatifin cari oranı incelenen dönemde standart değere en çok yaklaşılan yıl olmuştur. Bu yılda cari oran %290, 5 olup, kooperatif dönen varlıkları ile kısa vadeli borçlarını çok rahat bir biçimde ödeyebilecek durumdadır.

Kooperatifin stoklar dışındaki dönen varlıklar ile kısa vadeli borçları ödeyebilme gücü olan Likidite (Asit-test) oranı, 1994 ve 1995 yıllarında %100'ün altında olup, bu yıllarda kooperatif nakit sıkıntısı içerisinde olduğu görülmektedir. 1996 ve 1997 yıllarında ise likidite oranları sırası ile %1138 ve %1227 olup, bu yıllarda GÜLBİRLİK'in kısa vadeli borçlarını ödeme gücünün çok yüksek olduğu görülmekte-

dir. Ancak bu seviyelerdeki likidite oranları, kooperatifin elinde gereğinden bir hayli fazla nakit bulundurduğunu göstermektedir. Kooperatifin cari oranındaki artış ve azalışlar aynı şekilde likidite oranlarını da etkilemiştir. Diğer taraftan likidite oranındaki artışın nedenleri, kısa vadeli borçların kayda değer bir artış göstermesinden ve stokların toplam aktife oranında ki artışlardır. Bu durum kooperatifin döner aktif yapısını olumsuz yönde etkilemektedir.

Kooperatifin stoklarının aktif toplamı içerisindeki oranları; 1994, 1996, 1997 ve 1998 yıllarında bu sektör için uygun görülen %29 oranının üzerinde olduğu, yalnız 1995 yılında %20, 7 oranında olan stokların aktif sermayeye oranı ile standart değere en çok yaklaşılacak yıl olmuştur. Bu yılda kooperatif satışların artırılması ile stokları azaltma politikası uygulamıştır. Diğer yıllarda özellikle 1997 ve 1998 yıllarında GÜLBİRLİK'in elinde gereğinden çok fazla gül yağı stoku bulunduğu görülmektedir. Bu yıllarda kooperatifin akıllı bir stok politikası uygulayamadığı ayrıca satışlardaki azalış da pazarlama politikasının olmadığı anlamına gelmektedir. Sonuç olarak kooperatifin stoklarındaki bu olumsuz artış bilançonun diğer yıllarına da baktığımızda geometrik olarak yükselmesi kooperatif açısından oldukça olumsuz bir durumdur. 1998 yılında kooperatif satamadığı halde stoklama politikasına devam etmesi, kendi öz kaynaklarından kaynak yaratmadığından dolayı kısa vadeli yabancı kaynaklara başvurmuştur. Almış olduğu kısa vadeli yabancı kaynaklarla stokları finanse etmesi kooperatifin ileriki yıllarda işletme sermayesi açısından zor durumda kalacağına bir göstergesidir. Alınan kısa vadeli yabancı kaynakların finansman giderlerini de dikkate aldığımızda kooperatifin 1998 yılı için ağır bir finansal problemle karşı karşıya olduğunu söyleyebiliriz. (13)

15) Yapılan finansal analiz sonunda elde edilen finansal oranların sonuçlarının değerlendirilmesinde; Kaldıraç olarak ta adlandırılan yabancı sermayenin aktif sermayeye oranı, 1994 ve 1995 yıllarında aktif varlıkların büyük bir bölümünün yabancı kaynaklarla finanse edildiğini göstermektedir. 1996, 1997 ve 1998 yıllarında ise kaldıraç oranları bu sektör için kabul edilen %64, 2 oranının altında gerçekleşmiştir. Bu yıllarda 1994 ve 1995 yıllarına göre daha az oranda yabancı kaynak kullanmıştır. Kooperatif öz sermayesinin güçlenmesi sonucu aktiflerini öz sermaye ile finanse etmeye başlamıştır.

GÜLBİRLİK'in aktif değerlerinin %37, 7 sini öz sermaye ile karşılaması bu sektör için uygun görülen standart oran olup, 1994 ve 1995 yıllarında GÜLBİRLİK bu değerden bir hayli uzaklaşmış olup, 1996, 1997 ve 1998 yıllarında ise standart değer üzerindeki oranlarda kooperatifin aktiflerin finansmanında öz sermaye kullandığı görülmektedir. Bu yıllarda kooperatif uzun vadeli borçlarını da ödeyebilme gücüne sahiptir. Öz sermayenin yabancı sermayeye oranı 1994 ve 1995 yıllarından sonra önemli ölçüde artmış olup, GÜLBİRLİK'in sermaye yapısının çok büyük bir kısmı öz sermayeden oluşmuştur.

Kooperatif 1994 ve 1995 yılları dışındaki yıllarda, varlıklarının az bir bölümünü kısa vadeli yabancı kaynaklarla karşılamaya başlamıştır. Bu kooperatif için istenen bir durumdur. Öyle ki, GÜLBİRLİK 1996 ve 1997 yıllarında ödeme güçlüğü çekmemiştir. Kısa vadeli borçların pasif toplamı içerisindeki oranı 1996'da %4, 8, 1997'de %1, 6 olup, bu sektör için genel kabul görmüş oran olan %56, 1 oranının çok aşağılarında varlıklarının bir bölümünü kısa vadeli yabancı kaynaklarla finanse etmiştir.

Pasif sermaye içerisinde uzun vadeli borçların oranı ise, kısa vadeli yabancı kaynakların oranının azalmasına paralel olarak artmıştır. 1994 yılında pasif sermaye içerisinde %6, 1 oranında olan uzun vadeli borçların oranı, 1998 yılında %19, 6 seviyesine yükselmiştir.

16) GÜLBİRLİK'in faaliyet oranları; İncelenen yıllarda GÜLBİRLİK'in stok devir hızı çok düşük olup, Bu sektör için kabul edilen standart değer altında bir stok devir hızıdır. GÜLBİRLİK'in en önemli sorunlarının başında gül yağı stoklarının eritilememesi gelmektedir. 1994-1998 yılları arası sok devir hızı 5 yılın ortalaması olarak 0, 25 iken, Türkiye kimya sanayi ortalamasının stok devir hızı bu dönemde 7'dir. Kooperatifin stoklarını azaltamaması, stok devir hızının ülke kimya sanayinin çok altında gerçekleşmesine neden olmuştur. Kooperatifin alacak devir hızına baktığımızda bu oranın Türkiye ortalamasının üzerinde çıkması olumlu bir durumdur. Ancak oran yüksek çıkışa da bir işletmenin peşin satış yapması her zaman için istenen bir durumdur.

GÜLBİRLİK'in alacak devir hızı; 1994, 1995 ve 1998 yıllarında Türkiye kimya sanayinde uygun görülen 6, 9'un altında gerçekleşmiş olup, 1996 ve 1997 yıllarında ise alacaklarını uzun sürelerde tahsil etmiş olup, bu yıllarda alacak devir hızı sırası ile 22 ve 12, 2'dir.

Öz sermaye devir hızı, incelenen dönemde yalnız 1995 yılında bu sektör için uygun görülen 6, 3 değerinden daha yüksek çıkarken, diğer tüm yıllarda kooperatifin net satış değerine göre sahip olduğu varlıkların yüksek değerde olması sonucu öz sermaye devir hızları düşük çıkmıştır. Yine bunun sonucu olarak aktif sermaye devir hızı da standart değer çok gerisinde gerçekleşmiştir. GÜLBİRLİK'in dönen varlıklarına göre net satışlarının incelenen tüm yıllarda düşük olduğu görülmüştür. Kooperatifin pazarlama faaliyetini etkin yapamaması sonucu öz sermaye devir hızını ve aktif devir hızını olumsuz yönde etkilemektedir.

17) GÜLBİRLİK'in karlılık oranları; Öz sermayenin geri dönme oranı olarak ta adlandırılan mali rantabilite oranı incelenen dönemde en yüksek olarak 1996 yılında %81, 6 olarak gerçekleşmiştir. 1995'de %42, 5, 1997'de %45, 8 ve 1998 %21 olarak gerçekleşen mali rantabilite oranı incelenen yıllarda yalnız 1994 yılında GÜLBİRLİK öz

sermayesinin (-) %115, 5 oranında zarar ettiği görülmektedir. Diğer yıllarda ise öz sermayenin yukarıda belirtilen oranlarında kar ettiği belirlenmiştir.

Aynı şekilde, dönem karının aktif sermayeye oranlanması ile hesaplanan ekonomik rantabilite kooperatifin ne kadar dönem karı elde ettiğini göstermektedir. 1994 yılında (-) %2, 3, 1995'de %3, 7, 1996'da %43, 7, 1997'de %30, 5 ve 1998'de ise aktif sermayenin %11'i oranında dönem karı elde etmiştir. (13)

GÜLBİRLİK'in 1995 yılından itibaren faaliyet karında azalışlar olurken, brüt kar oranlarında artışlar olmuştur. 1996 yılına göre 1997'de kooperatifin brüt karı %9, net karı da %32 azalmıştır. 1997 yılına göre 1998 yılında ise faaliyet karı %35 oranında azalırken brüt karı %12 oranında artmıştır. Bunun en önemli nedeni diğer faaliyetlerden elde edilen faiz ve kambiyo gelirlerinin çok yüksek olmasıdır. 1998 yılında kooperatifin faaliyet karının net satışlara göre düşük olması kooperatif açısından olumsuz bir durumdur. Kooperatifin 1998 yılı gelir tablosunun incelenmesi sonucu gelirlerin büyük bir bölümünün faaliyet dışı gelirlerden sağlandığı görülmektedir. Bu durum kooperatifin karlılığı üzerine olumlu bir etken gibi gözükse de, gerçekte istenilen işletmenin faaliyet karının yüksek olmasıdır. Çünkü faaliyet dışı gelirler geçici olup esas olan işletmenin faaliyet karıdır. Sonuç olarak işletme bütün gücünü gül yağı pazarlama faaliyeti üzerine aksettirmelidir.

18) GÜLBİRLİK'in büyüme oranları; Kooperatifin reel fiyatlarla 1994 yılına göre 1998 yılında, satışları 1, 29 kat, dönem karı 25, 77 kat ve öz sermayesi 17, 7 kat ve aktifleri de 4, 25 kat artmıştır.

3. 2. Kooperatif Ortağı Gül Çiçeği Üreticilerine Ait Bulgular

1- İncelenen işletmelerin aile nüfusu, işletmeler ortalamasında 5, 61 kişidir. Aile nüfusunun %52, 33'ü erkek, %47, 67'si kadın nüfustur. İşletmelerde nüfusun %29, 20'si 15-49 yaş arası, %21'i 50 yaş ve yukarısı, %16, 04'ü 7-14 yaş ve arası, geri kalan %13, 59'u ise 0-6 yaş grubu nüfustur. İşletmecilerin yaş ortalaması ise 53 yaş olarak tespit edilmiştir. İşletmelerdeki nüfusun %58, 24'ü ilk öğretim mezunu, %17, 58'i orta öğretim mezunu, %3, 30'u da yüksek öğretim mezunudur. Geri kalan %12, 09'u okur yazar ve %8, 79'u da okur yazar olmayan nüfustan oluşmaktadır.

İncelenen kooperatif ortaklarının birim tarım satış kooperatifleri dışında, %70, 33'ü Tarım kredi kooperatifine, %43, 96'sı Tarımsal kalkınma kooperatifine, %32, 97'si Ziraat odasına, %15, 38'i sulama kooperatifine ve geri kalan %7, 69'u da diğer tarımsal kooperatiflere üyelerdir.

İncelenen işletmelerin işletmeler ortalaması olarak mevcut iş gücü varlığı 3, 64 EİB'dir. Bunun %56, 34'ü erkek işgücü, %43, 66'sı da kadın işgücünden oluşmaktadır. İşletmeler ortalamasında EİB başına 17, 38 da işletme arazisi düşmektedir. İşletmelerde iş gücü varlığının %67, 03'ünü 15-49 yaş arası nüfus oluşturmaktadır.

İşletmeler aile iş gücünün %19, 24'ünü işletmelerinde gül işinde kullanmaktadır. Gül işinde kullanılan aile iş gücünün %55'i erkek ve %45'i de kadın iş gücüdür.

İşletmelerdeki iş gücünün %98, 25'i aile iş gücü ve geri kalan %1, 75'i de yabancı iş gücüdür. İşletmeler yabancı iş gücünün %45, 92'sini gül işinde çalıştırmaktadırlar. İşletmeler aile iş gücünün %97, 69'unu kendi işletmelerinde, geri kalan %2, 31'ini de işletme dışı tarımsal işlerde kullanmaktadır. İşletme dışı tarımsal işlerde kullanılan iş gücünün %74'ünü erkekler ve %26'sını da kadınlar oluşturmaktadır. İşletmeler ortalamasında %40, 97 oranında atıl işgücü bulunmakta olup, iş gücü başarı oranı %59, 03'dür.

2- İncelenen işletmelerde ortalama işletme arazisi genişliği 55, 83 dekadır. Bu arazinin %89, 26'sını mülk arazi, %10, 74'ünü de kiraya ve/veya ortağa tutulan arazi oluşturmaktadır. İşletme arazilerinin %26, 35'i sulanan arazi, %73, 65'i ise sulanmayan arazidir.

İşletmeler ortalamasında işletme arazisinin %82, 80'ini tarla arazisi, %5, 10'unu meyvelik arazi, %4, 87'sini çayır ve mera arazisi, %4, 84'ünü gül dikili arazi, %1, 27'sini bağ arazisi ve %1, 12'sini de sebzelik arazi oluşturmaktadır. Tarla arazisinin %61, 70'i, tahıllara, %9, 71'i baklagillere, %2, 32'si endüstri bitkilerine, %3, 36'sı diğer tarla bitkilerine ayrılırken geri kalan %22, 91'i de nadasa bırakılmaktadır.

3- İşletme başına düşen sermaye miktarı, işletmeler ortalamasında 26, 9 milyon TL'dir. İşletmelerin sermaye durumunun fonksiyonlarına göre incelenmesi sonucu işletmeler ortalamasında aktif sermaye içerisinde çiftlik sermayesi %86, 47, işletme sermayesi de %13, 53 oranındadır.

İşletmelerdeki aktif sermayenin %47, 18'i toprak sermayesi, %31, 19'u bina sermayesi, %1, 07'si arazi ıslahı sermayesi, %7, 03'ü bitki sermayesi, %7, 42'si alet ve makine sermayesi, %4, 73'ü hayvan sermayesi, %0, 20'si malzeme ve mühimmat sermayesi ve %1, 18'ide para sermayesidir. İşletmelerde öz sermaye oranı %98, 6 olup, kiraya ve/veya ortağa tutulan arazinin oranı %0, 34, geri kalan %0, 70'i de borçlardır. İşletme arazisinin 1 dekarına ortalama olarak 481 milyon TL düşmekte olup, bunun 415, 9 milyon TL'si çiftlik sermayesi, 65, 1 milyon TL'si de işletme sermayesidir.

4- İncelenen işletmelerde işletme başına 2, 71 BBHB ile 4, 01 BBHB düşerken, işletmeler ortalamasında 2, 89 BBHB düşmektedir. Bunun %76, 47'si gelir hayvanları, %28, 53'ünde iş hayvanlarıdır. İşletmelerin hayvan sermayelerinin değer olarak ise %98, 43'ünü gelir hayvanları, %1, 57'sini de iş hayvanları oluşturmaktadır. İşletme başına 0, 76 adet inek, 6, 49 adet koyun, 0, 64 adet düve, 0, 64 adet dana, 1, 53 adet keçi, 0, 05 adet boğa, 1, 18 adet buzağı ve 11, 43 adet tavuk düşmektedir.

5- İncelenen işletmelerde işletme büyüklüğü ile giderek artan Gayri safi üretim değeri, işletmeler ortalamasında 2, 486 milyar TL olup, bu üretim değerinin %70, 40'ı bitkisel üretimden ve %29, 60'ı da hayvansal üretimden oluşmaktadır. İşletmeler ortalamasında 1, 750 milyar TL'lik bitkisel üretim değerinin; %31, 84'ünü tahıllar, %21, 36'sını gül, %17, 95'ini meyve, % 6, 58'ini endüstri bitkileri (şeker pancarı ve haşhaş) %3, 75'ini sebze, %3, 75'ini baklagiller, %3, 15'ini üzüm, %1, 25'ini yem bitkileri, %1, 68'ini yumru bitkiler, %0, 59'unu diğer bitkiler ve geri kalan %7, 92'sini de üretken demir baş kıymet artışı oluşturmaktadır. 1, 750 milyon TL olan bitkisel üretim toplamının %73, 49'u satılırken, %11, 82'si aile tüketimine, %8, 43'ü hayvan yemine, %3, 38'i tohumluğa ve %2, 88'i de stokta bekletilenler oluşturmaktadır. 1 dekar işletme arazisi başına 31, 350 milyon TL bitkisel üretim değeri düşmektedir. İşletmeler ortalamasında 741, 649 milyon TL olan hayvansal üretim değerinin %58, 62'si süt, %25, 81'i et, %2, 82'si yumurta, %0, 70'i yapağı ve %0, 19'u da deri üretim değerinden oluşmaktadır.

6- İşletmeler ortalamasına göre 2, 980 milyar TL olan Gayri saf hasıla, işletme büyüklüğü ile artmaktadır. İşletmeler ortalamasına göre GSH'nın %83, 41'i bitkisel ve hayvansal üretim değerinden, %14, 34'ü konut kira karşılığı ve %2, 25'i de işletme dışı tarımsal gelir toplamlarından meydana gelmektedir. 1 dekar işletme arazisine 53, 4 milyon TL GSH düşmektedir. EİB başına isabet eden GSH 816, 6 milyon TL'dir.

7- İşletme büyüklüğü ile artan işletme masrafları, işletmeler ortalamasında 2, 647 milyar TL olup, 1 dekar işletme arazisine düşen işletme masrafları 47, 4 milyon TL'dir. EİB başına 727, 8 milyon TL işletme masrafı düşerken, işletmeler ortalamasında aktif sermayenin %9; 86'sı oranında işletme masrafı yapılmıştır.

İşletme masraflarının %26, 05'i değişken , %73, 95'i de sabit işletme masraflarından meydana gelmektedir. İşletmeler ortalamasında işletme başına ortalama 689, 7 milyon TL değişken masraf gerçekleşmiş olup, bunun %59, 28'i bitkisel üretime ait, %40, 72'side hayvansal üretime ait olan değişken işletme masraflarıdır. 1999 yılında bitkisel üretime ait olan 408, 8 milyon TL'lik değişken işletme masrafının %22, 13'ü gül tarımında kullanılmıştır. İşletmelerde ki geçici işçilik ücretlerinin %45, 84'ü, gübre masraflarının %17, 80'i, zirai mücadele ilaç masraflarının %34, 62'si, su bedelinin %16,

69'u, makine çeki gücü kirasının %8, 20'si , akar yakıt, tamir bakım ve diğer değişen işletme masraflarının da %11, 98'i gül tarımında kullanılmıştır. İşletme büyüklüğü ile artış gösteren sabit işletme masrafları işletmeler ortalamasında 1, 985 milyar TL olup, bunun %23, 58'i amortismanlar, %8, 49'u tamir bakım masrafları, %66, 62'si aile iş gücü ücret karşılığı ve geri kalan %0, 86'sı diğer masraflardan oluşmaktadır.

8- İşletmelerde brüt kar işletme büyüklüğü ile artmakta olup, işletmeler ortalamasında 1, 797 milyar TL olan brüt karın %74, 66'sı bitkisel üretimden, %25, 34'ü de hayvansal üretimden sağlanmaktadır. 1 dekar işletme arazisine düşen brüt kar 32, 180 milyon TL, EİB başına düşen brüt kar 492, 2 milyon TL dir.

9- İncelenen işletmelerde Saf hasıla işletme büyüklüğü ile giderek artıp, İşletmeler ortalamasında 333, 373 milyon TL olarak hesaplanmıştır. 1 dekar işletme arazisine 5, 971 milyon TL SH düşmekte olup, EİB başına düşen SH ise 91, 335 milyon TL'dir. İşletmeler ortalamasında her bir işletme işletme masraflarının %12, 59'u oranında SH elde etmiştir. Elde edilen saf hasılanın aktif sermayeye oranı da işletme büyüklüğü ile artmakta olup, işletmeler ortalamasında aktif sermayenin %1, 24'ü oranında Saf hasıla elde edilmiştir.

10- Tarımsal gelir işletmeler ortalamasında 1, 566 milyar TL'dir. 1 dekar işletme arazisine düşen tarımsal gelir 28 milyon TL, EİB başına düşen tarımsal gelir 42, 9 milyon TL ve BBHB başına ise 70, 5 milyon TL tarımsal gelir düşmektedir.

11- Tarım dışı gelir işletmelerde 165, 8 milyon TL ile 95, 4 milyon TL arasında değişmekte olup, işletme büyüklüğü ile azaldığı görülmüştür. İşletmeler ortalamasında ise işletmeler 155, 8 milyon TL tarım dışı gelir elde etmiş olup, bu gelirin %97, 13'ü tarım dışı faaliyet gelirinden, %2, 87'si ise kiraya ve/veya ortağa verilen arazi gelirinden oluşmaktadır.

12- Toplam aile geliri işletme büyüklüğü ile artmakta olup, işletmeler ortalamasında 1, 727 milyon TL olarak tespit edilmiştir. Bu gelirin %90, 71'i tarımsal gelir ve %9, 29'u da tarım dışı gelirdir.

13- Rantabilite oranları işletme büyüklüğü ile artmakta olup, işletmeler ortalamasında mali rantabilite oranı %0, 99, ekonomik rantabilite oranı %1, 24 ve rantabilite faktörü de %11, 18 olarak tespit edilmiştir.

14-1999 yılında 1 kg gül çiçeği maliyeti 224. 713, 86 TL olarak tespit edilmiştir. Gül çiçeği üretiminde yapılan değişen masraflar toplamının %56, 35'ini insan işgücü ücretleri, %23, 08'ini faiz girdileri, %11, 48 'ini üretim giderleri, %6, 05'ini diğer değişen masraflar oluştururken ve geri kalan %3, 01'inde çeki gücü hayvan kirası

oluşturmaktadır. Gül çiçeği üretiminde kullanılan iş gücünün %58, 33'ü gül çiçeği hasadında ve %41, 67'si de gül çiçeği bakım ve mücadele işlerinde sarf edilmiştir.

4. ÖNERİLER

Araştırma sonuçlarına göre GÜLBİRLİK'in içinde bulunduğu sorunlar sırası ile; gül çiçeği bitkisinin kendisine özgü özelliklerinden, ortakların işletmelerinin mali yapısı ve kooperatifçilik bilgilerinden, birliğin kooperatif organizasyon ve kooperatif işletmeciliği politikalarından ve birliğin tabi olduğu mevcut yasa ve yönetmeliklerden kaynaklanmaktadır. Bu sorunları çözebilecek politika ve stratejiler geliştirebilmek için sırası ile; GÜLBİRLİK yöneticilerine, kooperatif ortaklarına ve devlete önemli görevler düşmektedir.

Araştırma sonuçlarına göre, GÜLBİRLİK'in karşılaştığı sorunları çözebilmesi ve birliği kooperatifçilik ve kooperatif işletmeciliği yönünden daha da ileri bir seviyeye getirmek için üretilebilecek çözüm önerileri sırası ile;

1- Gül çiçeği dikim alanlarının önceki yıllara göre daha az miktarlarda olmasına rağmen gül çiçeği tarımı bölge içerisinde coğrafi alan bakımından giderek dağınık bir durum almaya başlamıştır. 1998 yılı sonu itibari ile GÜLBİRLİK 13 ilçeye ait 59 yerleşim biriminde 7392 kooperatif ortağı ile faaliyet göstermekte olup, gül çiçeğinin çok kısa zamanda işlenmesi zorunluluğu, usulüne uygun olarak taşınması gereği ve bitkinin kendine has fiziksel ve kimyasal özelliklerinden dolayı gül çiçeği dikim alanlarının alım merkezlerine ve fabrikalara yakın olması gerekmektedir.

Gül çiçeği tarımına yer veren tarım işletmeleri, işletme arazilerinin işletmeler ortalamasına göre %4, 84'ünü güle ayırmakta olup, işletmelerin arazilerinde bu bitkiye giderek daha az oranda yer vermeye başladıkları ve gül tarımının gül bitkisi için uygun olmayan yetiştirme ekolojilerine doğru kaymakta olduğu görülmektedir. Bunun en önemli nedeni, Eğirdir gölünden diğer ilçelerin tarım arazilerinin sulama imkanlarının DSİ tarafından sağlanması ile önceleri birincil ürün olarak gül tarımı yapan işletmeler günümüzde daha çok gelir sağlayan meyveciliğe (elma ve kiraz) önem vermekte ve gül çiçeğini ikincil üretim olarak yapmaktadırlar. Bunun sonucu gül çiçeği bitkisi, henüz sulama imkanına kavuşmamış, kıraç ve engebeli arazilerin hakim olduğu, gelir düzeyi düşük tarım işletmelerine doğru kaymaktadır. Bu yöreler aynı zamanda gül çiçeği bitkisi için gerekli olan ekolojinin dışındaki yerlerdir. Gül yağı verimi ve kalitesi açısından önemli kayıplardan başka, bu yörelerde toplanan gül çiçeklerinin, alım merkezleri ve fabrikalara taşınması sırasında mesafenin uzak ve dağınık olması nedenleri ile taşıma maliyetleri artmakta, ayrıca taşıma işleminde gerekli görülen sürenin üzerine çıkılması ve gül çiçeklerinin usulüne uygun olarak taşınmaması nedenleri ile de yağ kayıpları

oluşmaktadır. Bu nedenlerden dolayı, GÜLBİRLİK, merkeze ve fabrikalara yakın olan yerleşim birimlerinde ki bu yöreler ekolojik açıdan da gül bitkisine elverişli yerler olup, gül dikim alanlarının buralarda yoğunlaşmasını teşvik etmelidir.

2- Gül yağı fabrikalarının, gül bahçelerine ve alım merkezlerine olan mesafeleri ve fabrikaların günlük gül çiçeği işleme kapasiteleri sonucu gül çiçeklerinin bekletilmesi ile oluşan yağ kayıpları ancak iyi bir haberleşme sistemi ve ağı ile çözümlenebilir. Bölge içerisinde geniş bir alanda ve dağınık bulunan alım merkezlerinin ve birbirlerine oldukça yakın mesafelerde olan fabrikaların günlük gül çiçeği alımlarının birlik merkezine devamlı bir şekilde bildirilmesi sureti ile elde edilen bilgilere dayanarak henüz günlük kapasitesi aşılmamış olan fabrikalara gül çiçekleri hemen işlenmek üzere gönderilebilecektir.

3- GÜLBİRLİK ortaklarından almış olduğu gül çiçeklerini yağ verimi ve kalitesine göre değerlendirme teknikleri geliştirerek, gül çiçeğine gülün kimyasal ve fiziksel özelliklerine göre fiyat ödemelidir. Bu durum üreticilerin gül çiçeği tarımında gerekli olan tarım tekniklerini ve kimyasal gübre ve çiftlik gübresi ile zirai mücadele ilaçlarını kullanmasını teşvik edecektir.

4- GÜLBİRLİK, ortaklarının gül çiçeği teslimindeki disiplinsizliğine bir an önce yaptırımlar koymalıdır. Sezon öncesi gül çiçeği dikim alanlarını yerinde tespit ederek gül çiçeği dikim alanı envanteri çıkarılmalıdır. Üreticinin kooperatifine vermeyi taahhüt ettiği gül çiçeği miktarının çok altındaki ve üzerindeki gül çiçeklerini almamalıdır. Son derece düşük miktarlarda verilmesi taahhüt edilen (10-100 kg) gül çiçeği miktarı sözleşmeye dahil edilmeyerek, örneğin her ortağın en az 250 kg gül çiçeği tesliminde bulunmasını sağlayacak yaptırımların sözleşmeye konulması gerekmektedir. Böylece gül çiçeği üreticisinin daha etkin bir şekilde kooperatif ortağı olması sağlanarak, disiplinsiz ortaklar kooperatiften ihraç edilebilecektir.

5- Ülkemizde diğer bölgelerde benzer ve farklı kooperatiflerde olduğu gibi, bu bölgede de ortakların kooperatifçilik ve kooperatifçilik işletmeciliği konularında aydınlatılması gerekmektedir. Ortaklara kooperatifçilik bilincinin verilmesinden sonra, ortakların kooperatifleri ile daha yakın ilgilenmeleri, kooperatiflerinin genel kuruluna katılımları ve kooperatif yönetiminin faaliyetlerini takip etmeleri ve kooperatif işletmenin yıllık faaliyet sonuçları ile alakadar olmaları sağlanmalıdır Bunun için kooperatifçilik eğitiminin yanında, ortakların faal ortak olmalarının sağlanması için, GÜLBİRLİK'in faaliyet karı ve zararı üzerine ortakların hak ve söz sahibi olmalarını sağlayacak yasa ve düzenlemelerin devlet tarafından sağlanması gerekmektedir. Çünkü, kooperatifin karına ve zararına ortak olan birey, daha özverili çalışarak menfaatini azamiye çıkarmak isteyecektir. Bu günkü mevcut uygulama ile ortakların, GÜLBİRLİK'in

yönetim, finansman, pazarlama ve yıllık faaliyet sonuçları ile ortakların çok az bir kısmının ilgilendikleri görülmüştür.

6- GÜLBİRLİK, ortaklarına şimdiye kadar herhangi bir üretim girdisi sağlamamıştır. Sadece ortakların gül çiçeğini almakla bir ofis görevi yürütmektedir. GÜLBİRLİK, üretim girdileri temininde gül çiçeği tarımında kullanılan zirai ilaç ve kimyasal gübrelerin birlik tarafından toptan alınması ile girdilerin fiyat ve kalitesi açısından ortaklara önemli ölçüde yarar sağlanacaktır. Bu girdilerden başka, üretim dönemi öncesi ve üretim dönemi sırasında ortaklara karşılığı ürün bedelinden düşülmek üzere avans da verilebildiği takdirde ortakların özel sektör gül yağı firmalarına bağımlılığı ortadan kalkacaktır.

7- GÜLBİRLİK entegre kooperatifçiliğe dönüşmelidir. Çünkü bölgede GÜLBİRLİK'e ortak üreticilerin gerek işletmelerinin yıllık faaliyet sonucu elde etmiş olduğu tarımsal gelir gerekse tarım dışı faaliyetlerden elde ettikleri gelirler çiftçiyi tatmin etmekten çok uzak olup, üretici bir sonraki üretim döneminde kullanmak üzere yeterli işletme sermayesine sahip değildir. GÜLBİRLİK, ortaklarının gül çiçeği tarımında kullanacağı girdileri ve ortaklarının diğer tarımsal faaliyetlerinde kullanacakları girdileri de tek elden sağlama yoluna gitmelidir. .

8- GÜLBİRLİK'in ortakların ihtiyaç duyduğu üretim girdilerini sağlama için kooperatifin finansman ve kredi sistemini yeterince güçlendirmesi sağlanmalıdır. Bunun için ilk olarak kooperatifin iç finansmanında yer alan öz kaynakların artırılması için ortakların taahhüt ettiği ortaklık paylarının tamamının ödenmesinin sağlanması ve miktarının daha da artırılması gerekmektedir.

9- İncelenen dönemde GÜLBİRLİK 1994 yılı sonuna kadar faaliyet sonuçlarını zararlı kapatmış olup, 1995 yılından itibaren diğer yılları karla kapatmıştır. Kooperatifin 1994 ve önceki faaliyet dönemlerini zararlı kapatmasının nedeni gül çiçeği alım bedellerini ödemek için başta ziraat bankası olmak üzere diğer ticari bankalardan kısa vadeli ve çok yüksek faiz oranlarında kredi almasındandır. Kooperatif daha çok uzun vadeli kredi kullanma yoluna gitmelidir.

10- Gül yağı ithalatçısı ülkelerin başta Fransa ve A. B. D. 'nin kurmuş olduğu tröstü yıkmak için, dünya gül yağı üretiminin %70-75'ini karşılayan Türkiye ve Bulgaristan'ın karşı tröst kurması hususu araştırılmalıdır. Böylelikle gül yağı fiyatı daha da artarak gerek Türkiye gerekse Bulgaristan yüksek karlar sağlayacaktır. Şimdiye kadar bu konuda her iki ülke arasında girişimler yapılmamış olup, gerekli temaslar sağlanmalıdır.

11- Gül yağının standart miktarlarda olması ve organize borsalarda işlem görmesi sağlanmalıdır. Gerek Isparta gül yağı borsasının gerekse Bulgaristan'ın Kazanlak gül yağı borsası geliştirilerek, bu borsalarda her iki ülkenin gül yağı ve gül mamullerinin beraber satılması her iki ülkedeki gül yağı firmalarının ve gül üreticilerinin gelirlerine etki yapacaktır.

12- GÜLBİRLİK, son derece düşük kapasite ile çalışan kendi kozmetik tesislerinde ISO 9002 dünya kalite belgeli gül kremi sadece Isparta merkezde ki satış mağazasında pazarlamaktadır. Gerekli reklam ve promosyonların yapılması ile tüm yurt genelindeki birliklerin mağazalarında ve büyük satış mağazalarında pazarlama yoluna bir an önce gitmelidir.

13- Forward ve futures sözleşmeleri yönünde çalışmalar yapılmalıdır. Bu sözleşmeler ile üretim dönemi öncesi gül yağının büyük bir bölümünün pazarlanması yoluna gidilmelidir. Bu tür finansal gelecek kontratları ile, belli nitelikte ve belli miktarda gül yağı önceden belirlenmiş gelecekteki bir tarihte ve yine önceden belirlenmiş bir fiyat üzerinden teslim edilmesi ile üretim ve satış bir plan dahilinde yapılabilecektir.

14- Organize borsalarda işlem gören futures kontratları ve tezgah üstü piyasalarda tamamen pazarlığa tabi olan forward kontratları ile özellikle de future kontratları ile kar ve zararların alıcı ve satıcı tarafından günlük olarak düzenlenmesi ile gerçek Pazar fiyatına ulaşılabilecektir.

15- GÜLBİRLİK yönetim kurulunda görev alan yöneticilerin alanlarında profesyonel kişiler olmasının sağlanması, ayrıca bu kişilerin kooperatif işletmeciliği ve pazarlama konularında en üst düzeyde bilgi ve eğitim görmüş tecrübeli kişilerden oluşmasının sağlanması gerekmektedir.

16- GÜLBİRLİK'te görev alan genel müdür ve diğer şube müdürleri gibi Ticaret ve Pazarlama Müdürü de aylık ücretle çalışmakta olup, herhangi bir prim ve kar payı almamaktadırlar. Kooperatif işletme ile ilgili yurt içi seyahatlerde diğer kamu personeline ödenen yolluk ve yevmiye miktarı kadar ücret almaktadırlar. Bu durum iş görüşmelerini ve Pazar araştırması yapılmasını olumsuz yönde etkilemektedir.

17- Kooperatifler arası işbirliği ilkesi diğer kooperatiflerde olduğu gibi GÜLBİRLİK'te de uygulanmamaktadır. Tarım satış kooperatifleri birlikleri arasında kooperatifler arası işbirliği ilkesi uygulamasına geçilmelidir. Tarım satış kooperatifleri birliklerinin her birinin üretmiş olduğu tarımsal mamuller, ilk aşamada tarım satış kooperatifleri birliklerin bulunduğu illerde birliklerin satış mağazalarında, daha sonra tüm birliklerin ve diğer kooperatiflerin ortak katılımları ile ülke içerisinde ve yurt dışında

satış mağazaları zinciri çoğaltılarak, bu mağazalarda başta kooperatif ürünleri olmak üzere diğer ürünlerin tüketici kitlelerine pazarlanması yoluna gidilmelidir. Tarım satış kooperatiflerinin kendi bünyesinde bu işi sağlayacak tüm tarım satış kooperatiflerini kapsayacak bir pazarlama organizasyonunun kurulması sağlanmalıdır.

18- GÜLBİRLİK'in Uluslararası Kooperatif Alyansı (ICA)'na üye olması sağlanmalıdır. Bunun için Tarım satış Kooperatifleri Merkez Birliği kurulmalıdır. Yine ICA'nın üyelikte gerekli gördüğü demokratik kooperatifçilik yapısına geçmeyi sağlayacak yeniden yapılanma programının bir an önce yerine sonuçlandırılması gerekmektedir. Tarım satış Kooperatifleri'nin ICA'ya üyeliğinin sağlanması ile , yurt dışı pazarlarda Tarım satış Kooperatifleri Birliklerinin ürünlerinin alyansa üye ülkelerin kooperatiflerinin satış mağazalarında ve bu kooperatiflerin ürünlerinin de Türkiye'deki Tarım satış Kooperatifleri Merkez Birliğinin satış mağazalarında satışı sağlanmalıdır Bu sistemle pazarlanacak ürünler kuşkusuz kalite ve fiyat yönünden diğer özel firmalardan çok daha üstün olup, toptancı ve aracılar tamamen devre dışı bırakılarak başta kooperatif ortakları olmak üzere geniş halk kitlelerine mamulleri pazarlama olanağı kazanılacaktır.

19- Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri ile ilgili yasalar ve yeniden yapılanma programları devlet tarafından ciddi bir şekilde ele alınarak günümüzün ekonomik koşullarına ve demokratik kooperatifçilik ilkelerine göre yeniden düzenlenmelidir. Tarım Satış Kooperatifleri ve GÜLBİRLİK üzerinde devletin ve siyasilerin etkisi kaldırılarak, kooperatiflerin, yöneticilerin ve ortakların söz sahibi, yetkili ve sorumlu kişiler olmasını sağlayacak özzerleştirme işlemleri süratle tamamlanmalıdır.

20- GÜLBİRLİK fabrika ve tesislerinin anonim şirket statüsüne dönüştürülmesi sırasında özerk yönetim ve profesyonel kadrolarla çalıştırılması büyük önem arz etmektedir. Şirketin hisselerinin birim kooperatif ve GÜLBİRLİK yanında gül çiçeği üreticisi kooperatif ortaklarına da verilmesi yoluna gidilmelidir (Turan 2000). Böylelikle mülkiyetin tabana yayılması sağlanarak üreticiler aynı zamanda gül yağı fabrikalarının da sahibi olmaları ile GÜLBİRLİK ile daha yakından ilgilenmeleri sağlanacaktır.

21- GÜLBİRLİK bünyesinde Araştırma ve geliştirme şubesi kurularak, Birliğin, sabun şampuan, losyon üretimi yanında parfüm ve kozmetik ürünlerin üretim çalışmalarının yapılması gerekmektedir. Yine kurulacak olan bu bölümde parfüm ve kozmetik sanayinde kullanılan diğer uçucu yağ bitkilerin işlenip pazarlanabilme imkanları araştırılmalıdır.

22- Eksikliği her alanda hissedilen gülcülük üzerine süreli yayın, dergi, gazete v. b. nin GÜLBİRLİK tarafından düzenli periyotlarla çıkarılarak üretici ortaklara devamlı

suretle ulaşabilme imkanı sağlanmalıdır. Aynı zamanda bu yayınlarda gül çiçeği tarımı, kooperatifçilik ve ekonomi konularına da yer verilerek ortakların bilgilendirilip eğitilmeleri kısmen sağlanabilecektir.

KAYNAKLAR

- 1- ÇÖMLEKÇİ, F. , DURMUŞ, A. H. , GÖNENLİ, A. 1995. Muhasebe Denetimi ve Analizi. T. C. Anadolu Üniversitesi Yayınları no:835, Eskişehir.
- 2- AKDOĞAN, TENKER, N. 1985. Finansal Tablolar ve Analizi, Genişletilmiş 2. Baskı, Savaş Yayınları Ankara.
- 3- BEKTÖRE, S. , ÇÖMLEKÇİ, F. 1982. Mali Tablolar Analizi, İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi. Yayın no: 220/143, Eskişehir.
- 4- AKGÜÇ, Ö. 1995. Mali Tablolar Analizi, Muhasebe Enstitüsü Eğitim ve Araştırma Vakfı, Yayın no:64, Genişletilmiş 9. baskı İstanbul
- 5- YEMANE, M. 1967. Elementary Sampling Theory, Printice-Hall Inc. Englewood Cliffs, New Jersey, USA
- 6- ANONİM, GÜLBİRLİK Muhasebe kayıtları ve Raporları, Isparta
- 7- ANONİM 1999, Isparta Tarım İl Müdürlüğü, Teşkilatlandırma Destekleme Şubesi, Isparta.
- 8- TÖLÜMEN, M. 1997. Türk ve Dünya Gülcülüğünün Dünü ve Bugünü, Isparta Gazetesi, 30 Haziran, s 2, Isparta
- 9- ANONİM, 2000. Isparta Sanayi Ve Ticaret İl Müdürlüğü Raporları.
- 10- ALBENİ, M. 1996, Göller Bölgesinde Gül Çiçeği Üretiminin İktisadi Sorunları ve Ekonometrik Analizi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta
- 11- ERTAN, A, ALBENİ, M. Göller Bölgesinde Yağlık Gülün Üretimi Satış Sorunları Ve Çözüm Önerileri, Üçüncü Sektör Kooperatifçilik Dergisi, Sayı 121 Ankara.
- 12- ERTAN, A. 2001. Isparta Gül ve Gülyağı Tarım Satış Kooperatifleri Birliğinin (GÜLBİRLİK) Ekonomik Analizi, A. Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Ankara.
- 13- ANONİM, 1990-2000. GÜLBİRLİK Faaliyet Raporları

K

Üçüncü sektör

KOOPERATİFÇİLİK

TÜRKİYE HAYVANCILIĞINDA DEĞERLEME YAKLAŞIMLARI

Dr. Sait ENGİNDENİZ*

Ar. Gör. Figen KAYA*

ÖZET

Türkiye’de hayvancılık halen önemli alt sektörlerden biri durumundadır. Hayvancılık ülke ekonomisine katkıları yanında, nüfusun protein ihtiyacını da karşılamaktadır. Bu nedenle hayvancılık alanındaki araştırmaların sürdürülmesi zorunludur. Hayvancılık alanında ele alınması gereken konulardan birisini de değerlendirme konusu oluşturmaktadır. Günümüzde çeşitli amaçlarla bazı hayvanların ve ürünlerinin değeri belirlenmektedir. Bu çalışmada Türkiye’de hayvancılıkta farklı amaçlara yönelik olarak değer belirlemede kullanılan yaklaşımlar incelenmiştir.

Anahtar kelimeler: tarım, hayvancılık, değerlendirme, pazar değeri

THE APPROACHES USED IN VALUATION OF LIVESTOCK PRODUCTION IN TURKEY

ABSTRACT

The livestock production is still one of the important sub-sectors in Turkey. Besides its’ contribution to the economy, it provides the protein needs of the population. Therefore, it is very important to carry out studies in this area. One of the topics of great concern in the area of livestock production is the valuation. Currently, the value of some animals and that of their products are being evaluated for various objectives. In this study, the approaches used in valuation of livestock production for various objectives in Turkey have been studied.

Key words: agriculture, livestock production, valuation, market value

* Ege Üniversitesi Ziraat Fak. Tarım Ekonomisi Bölümü, Bornova-İzmir.

1. GİRİŞ

Tarımsal değerlendirme (değer takdir etme); tarımsal mal, gelir ve hakların değerlerinin bilimsel yöntemlere göre ortaya konması olarak ifade edilebilir (1, 2). Tarımsal değerlemede malın cinsine, değerlemenin amacına ve pazar durumuna göre farklı yaklaşımlar kullanılabilir. Ancak değerlemesi yapılacak malın teknik ve ekonomik özelliklerinin de iyi bilinmesi gerekmektedir.

Bu açıdan bakıldığında, hayvancılıkla ilgili değerlendirme konusu önemli ve incelenmesi gereken konulardan birisidir. Türkiye’de örneğin, muhasebe kayıtlarının düzenlenmesinde, sigorta yönünden zarar tespitinde, T. C. Ziraat Bankasının kredi uygulamalarında, gelir vergisi uygulamasına yönelik işletme büyüklüklerinin ve alınacak vergi düzeylerinin belirlenmesinde, sürü büyüklüklerinin saptanmasında vb. amaçlarla zaman zaman canlı hayvanların ve hayvansal ürünlerin değerinin belirlenmesi söz konusu olmaktadır. Bu aşamada amaca ve sahip olunan koşullara göre farklı yaklaşımlar uygulanabilir.

Bu çalışmada, Türkiye’de hayvancılığa yönelik olarak ve farklı amaçlarla uygulanan değerlendirme yaklaşımları incelenmiş ve konuyla ilgili bir değerlendirme yapılmıştır.

2. HAYVANCILIKTA KULLANILABİLEN DEĞERLEME KRİTERLERİ

Hayvancılıkta değerlendirme yönünden dört kriterden söz etmek mümkündür. Bunlar; pazar fiyatı kriteri, maliyet kriteri, ikâme fiyatı kriteri ve dönüşüm fiyatı kriteridir (1, 3). Bu kriterlere aşağıda değinilmiştir.

2. 1 Pazar Fiyatı Kriteri

Bu kriter, bir malın pazardaki olası fiyatını esas almaktadır. Yani bu kritere göre bir malın değeri belirlenirken, o malın alım-satım fiyatı, bir başka ifade ile emsal fiyatı saptanmaktadır. Bir malın çiftlikte ve pazardaki alım-satım fiyatı birbirinden farklıdır. Ancak değerlemede genellikle çiftlikteki alım veya satımı dikkate alınmaktadır (1).

Bir malın pazar fiyatı üzerinde çok fazla faktör etkili olabilmekte ve fiyat zaman içinde büyük değişiklikler gösterebilmektedir. Bir canlı hayvanın (örneğin bir sığır) pazar fiyatı üzerinde; hayvanın yaşı, ağırlığı, cinsiyeti, yağlılık ve kas durumu etkili olabilmektedir (4). Hayvanın yaşı arttıkça eti sertleşmekte, et rengi koyulaşmakta, yağında sarılık artmakta, buna karşın eti daha lezzetli olabilmektedir. Hayvanın ağırlığı karkas ağırlığı üzerinde, cinsiyet ise karkas oranı, lezzetlilik, kesilebilirlik ve kabul edilebilirlik üzerinde etkili olabilmektedir (5).

2. 2 Maliyet Kriteri

Bu kritere göre, bir malın değerini belirlerken maliyeti esas alınmaktadır. Bir malın üretimi sırasında yapılan harcamaların toplamı o malın maliyetini vermektedir.

Hayvancılıktan bir örnek vermek gerekirse; çiftlikte üretilen bir hasılın (arpa, yulaf hasılı vb.) ya da silaj yemin birim fiyatı, çiftlikteki üretim maliyeti üzerinden saptanabilmektedir. Bunun için de bu ürün için yapılan materyal ve işgücü masraflarının detaylı olarak ortaya konması gerekmektedir. Hayvancılıkta maliyet kriterinin uygulanmasına bir diğer örnek, çiftlik için yeni satın alınan bir hayvanın değerini saptamak için verilebilir. Örneğin satın alınan bir ineğin maliyeti hesaplanırken, hayvanın alış fiyatına, çiftliğe götürülünceye kadar yapılan taşıma, ip, işgücü vb. masrafları eklenmektedir. Bu noktada pazar fiyatı kriterinden farklılık çiftliğe götürülünceye kadar yapılan masraflardır.

2. 3 İkâme Fiyatı Kriteri

Bu kriter, değeri belirlenecek malın bir piyasası yoksa ve alım-satım fiyatı belli olan başka bir malla ikâme ediliyorsa kullanılmaktadır. Bu durumda ikâme eden malın fiyatı esas alınmaktadır. Örneğin çiftlik gübresinin seralarda kullanımı nedeniyle belirli bölgelerde bir piyasası vardır. Ancak belirli bir piyasasının olmadığı bölgelerde (Doğu Anadolu gibi) çiftlik gübresinin değerinin ortaya konmasında bu kriter esas alınabilmektedir. Şöyle ki; örneğin 1 ton çiftlik gübresinin fiyatı belirlenmek istenirse, çiftlik gübresinin içeriğinde bulunan azot, fosfor ve potasyum miktarı (genellikle sırasıyla 5 kg, 2. 6 kg ve 6. 3 kg esas alınmaktadır) ve bu maddelerin piyasadaki birim fiyatları esas alınarak bir değerlendirme yapmak mümkün olabilmektedir.

2. 4 Dönüşüm (transformasyon) Fiyatı Kriteri

Bu kriter, özellikle hayvansal ürünlerle ilgili bilançolarda ve pazar fiyatı belli olmayan, fakat pazar fiyatı belirli başka bir mala dönüşebilen malların değerinin belirlenmesinde kullanılmaktadır. Örneğin 1 ton yoncanın değeri belirlenecekse, öncelikle 1 ton yoncadan elde edilebilecek süt miktarı saptanmaktadır (bu genellikle bir inek için 100 litre kabul edilmektedir) (6). Daha sonra bu süt miktarı çiftlik avlusu süt fiyatı ile çarpılmaktadır. Bulunan değerden de dönüşümü sağlayan ineğin amortisman ve bakım masrafları çıkarılmaktadır. Bu şekilde hesaplanan değer yoncanın dönüşüm değeri olmaktadır.

3. TÜRKİYE'DE HAYVANCILIKLA İLGİLİ DEĞERLEMELERDE

KULLANILAN YAKLAŞIMLAR

Türkiye'de tarım işletmelerinde muhasebe kayıtlarının tutulmaması, gerek tarım kesiminin geneliyle ilgili, gerekse hayvancılıkla ilgili değer oluşumunun sağlıklı olarak ortaya konmasını ve belirlenmesini engellemektedir. Bu nedenle değerlemelerde, araştırma yapılması gereği ortaya çıkmaktadır. Örneğin bir canlı hayvanın değeri belirlenecekse, bu hayvanla ilgili olarak canlı hayvan pazarında araştırma yapılması gerekmektedir.

Aynı durum bir hayvancılık işletmesinin yıllık faaliyet sonuçlarının belirlenmesi için de geçerlidir. Örneğin işletmede tüketilen ürünlerin değerinin belirlenmesi, gübre

gibi bazı bölgelerde fiyatı olmayan ürünlerin ve yem gibi işletmede tekrar kullanılan ürünlerin değerinin belirlenmesi için ön çalışma ve araştırma yapılması gerekmektedir. Bununla birlikte hangi değerlendirme yaklaşımının kullanılacağı ve hangi verilere gerek duyulacağı da bu konuda önemli bir husustur.

Türkiye’de hayvancılıkta muhasebe, sigorta, kredi ve gelir vergisi uygulamaları yönünden yapılan değerlemelerde kullanılan yaklaşımlar aşağıda incelenmiştir.

3. 1 Hayvancılıkta Tarım Muhasebesi Yönünden Değerleme

Türkiye’de tarım işletmelerinin büyük çoğunluğunda muhasebe kaydı tutulmamaktadır. Muhasebe kaydı tutan işletmelerde, bir muhasebe dönemi içinde işletme envanterinde meydana gelen artış ve eksilişleri belirleyebilmek için, dönembaşı ve dönemsonu olmak üzere iki kez envanter çıkarılmaktadır. Dönembaşı envanter sonucuna dayanılarak *giriş bilançosu* ve dönem sonu sonuçlarından da *çıkış veya kapanış bilançosu* düzenlenmektedir. Bilanço, işletmenin bir önceki üretim dönemine veya muhasebe yılına göre gelişme seyrini, mali durumunu açıklamaktadır.

Envanter çıkarmada, öncelikle işletmeye ait ekonomik değerlerin sınıflandırılması gerekmektedir. Bu sınıflandırma, değerlendirme ve amortisman hesaplama aşamalarında önemli katkılar sağlamaktadır. İşletmenin sahip olduğu hayvan varlığı, aktifte işletme (müstecir) varlığı içerisine dahil edilmektedir (7). Bununla beraber hayvan varlığı, bilançonun aktifinde sabit işletme varlığı içerisinde gösterilmekle birlikte, bazı bilançolarda hayvanlar; damızlık ve besi hayvanları olmak üzere ikiye ayrılmakta ve besi hayvanları istenildiğinde kolayca paraya çevrilebildiği için döner işletme varlığı içerisine dahil edilmektedir (8, 9).

Envanterin çıkarılması yönünden en önemli unsurlardan birisini değerlendirme aşaması oluşturmaktadır. Bu aşamada kullanılacak yaklaşımlar objektif bir değer takdirinin yapılabilmesi açısından önemli olmaktadır. Hayvancılıkla ilgili değerlemelerde genellikle aşağıdaki yaklaşımlar kullanılmaktadır (7, 10, 11, 12);

- İşletmeye dışarıdan satın alınan hayvanlar için maliyet bedeli,
- İşletmede üretilen hayvanlar için emsal bedeli,
- Damızlıktan düşen irat hayvanları ve et değeri olan diğer hayvanlar için canlı ağırlık üzerinden pazar değeri,
- Damızlıkta olan hayvanlar damızlık değeri de esas alınarak pazar değeri,
- Yem, yular vb. gibi dışarıdan alınan maddeler için maliyet bedeli,
- İşletmede üretilen ürünlerden satılanlar pazar fiyatı ile yem gibi tekrar üretimde kullanılanlar için emsal veya ikâme değeri,

• Satışı olmayan ve piyasada fiyatı bulunmayan silo yemleri, çiftlik gübresi ve çeşitli tarımsal ürünlerin değeri, tahmini üretim maliyeti veya ikâme değeri,

• Yonca gibi hayvancılık faaliyetlerinde kullanılan yemler için, hayvansal girdilerin et, süt vb. ürünlere dönüştüğü fiyat (dönüşüm fiyatı) üzerinden değerlendirilmektedir.

Hayvancılıkta muhasebeye yönelik değer takdiriyle ilgili bir diğer husus amortisman hesaplamadır. Hayvancılıkta damızlık ve iş hayvanları için amortisman hesaplanmaktadır. Hayvancılıkta amortisman tabii ekonomik ömrün belirlenmesi, yenileme kararlarının alınması ve amortisman hesabında, a) hayvanın değeri (ergin çağa ulaştığı yaştaki), b) doğal ve ekonomik ömrü, c) yem fiyatları ile hayvansal ürün fiyatlarının oranı, d) hayvanın üretici sermayesi olarak değeri ile kasaplık olarak değeri dikkate alınmaktadır (8).

Hayvanların amortisman hesabında iki yöntemden yararlanılmaktadır. Birinci yöntem *yıllık yeniden değerlendirme yöntemi*dir. Bu yöntemde; sürüden hareketle, yıl başı ve yıl sonu değerleri ile yıl içindeki hayvan değerleri dikkate alınarak, değer azalışları amortisman olarak değerlendirilmektedir. İkinci yöntem *doğru hat yöntemi*dir. Bu yöntem özellikle ahır ve sürü mevcudu yetişkin hayvanlardan oluşuyorsa kullanılmaktadır. Amortisman, hayvanın verime başladığı yaştaki değeri ile tahmin edilen kasaplık değeri arasındaki farkın ekonomik ömre bölünmesi yoluyla bulunmaktadır. Hayvanlarda hizmet süresi üzerinden amortisman oranları Çizelge 1'deki gibi bildirilmektedir (10).

Çizelge 1: Hayvanlar İçin Amortisman Oranları

Hayvanın Cinsi	Amortisman Oranı
Soğukkanlı Atlar	% 9-10
Sıcakkanlı Atlar	% 5-6
Çeki Öküzleri	% 25
İnekler	% 16-17
Anaç Koyunlar	% 16-17
Damızlık Hayvanlar	% 32-34

Kaynak: A. Aras, Ziraatte Envanter Kıymet Takdiri ve Amortisma Metodları, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1959

3. 2. Hayvancılıkta Sigorta Yönünden Değerleme

Hayvan sigortalarında, meydana gelen hasar, pazar (piyasa) değeri üzerinden, yani hayvanın öldürüldüğü veya öldüğü gündeki ticari değeri üzerinden takdir edilmektedir (1). Bu durumda bilirkişi, sigortalı hayvana benzer hayvanların, ölüm gününde pazardaki ortalama alım-satım fiyatlarını saptamakta ve bunlara dayanarak karşılaştırma yoluyla ölen hayvanın değerini bulmaktadır.

Hayvan sigortalarında, sigortaya konu olan hayvanın ölmesi durumunda hasar miktarı taraflarca anlaşarak belirlenmektedir. Taraflar anlaşamadıkları takdirde hasarı hakem bilirkişiler belirlemektedir. Taraflar kendi bilirkişilerini seçebilecekleri gibi, tek bir bilirkişi üzerinde de anlaşabilirler. Bilirkişi veya hakem bilirkişiler, sigortalı hayvanın ölmesi, öldürülmesi veya kestirilmesi durumunda, hayvanın ölümünden bir önceki günkü ticari değerini, eğer ölüm bir hastalıktan ileri gelmiş ise hayvan hastalığa yakalanmadan bir gün önceki ticari değerini belirlemektedir(13).

Diğer taraftan hayvanın et, deri vb. yararlanılan kısımları ile ölüm doğumdan ileri gelmiş ise kurtarılan yavrunun değeri sovtaj¹ olarak kabul edileceklerinden, bunların ticari değerinin, piyasadaki ortalama alım-satım fiyatları dikkate alınarak belirleneceği *hayvan hayat sigortası* genel şartlarında belirtilmiştir. Yavru değerinin sovtaj olarak kabul edilebilmesi için, yavru değerinin ana hayvan değerinin % 5'inden az olmaması gerekmektedir.

Buna göre; tazminat konusu net zarar (hasar) miktarı aşağıdaki şekilde hesaplanmaktadır (2);

Tazminat = Hayvanın Pazar Değeri (veya poliçede anlaşılan değer) - Muafiyet indirimi - Sovtaj

Ölen veya öldürülen hayvanın alım-satım değerinin (pazar değeri) saptanabilmesi için, hayvan pazarına gidilmesi, hayvanın ırk ve yaş yönünden fiyatının araştırılması gerekmektedir. Pazarda aynı nitelikte hayvan yoksa, ikame fiyatı yaklaşımı ile karşılaştırma için yakın nitelikteki hayvanların fiyatları araştırılmaktadır. Ölen hayvanın değeri, emsal olarak alınan hayvana göre üstün ve düşük nitelikleri göz önünde bulundurularak takdir edilmektedir.

3. 3. Hayvancılıkta Gelir Vergisi Uygulaması Yönünden Değerleme

193 Sayılı Gelir Vergisi Kanununa (GVK) göre tarımsal faaliyetlerden elde edilen kazançlar, gelir vergisine tabi bulunmaktadır. 4369 Sayılı Kanunla Gelir Vergisi Kanunu'nda yapılan değişikliğe göre, tarımda üreticilerin elde ettikleri kazançlar, üreticilerden satın alınan ürünlerden ve hizmetler için yapılan ödemelerden vergi tevkifatı yapılması suretiyle vergilendirilmektedir. Kazançları vergi tevkifatı ile vergilendirilen üreticiler beyanname vermemektedir. Hayvanlar ve bunların ürünleri ile kara ve su avcılığı ürünleri için aşağıdaki oranlarda vergi tevkifatı uygulanmaktadır (GVK md. 94);

• Ticaret borsalarında tescil ettirilerek ve toptancı hallerinde işlem görekerek satın alınanlar için % 1,

1 Hayvan hayat sigortalarında, hayvanın ölümünden sonra kalan et, deri, doğumla ilgili ölümlerde canlı kalan buzağı değeri, arıcılıkta kovanlardan elde edilen bal, vb. değerler tazminat hesabında dikkate alınarak, ödenecek tazminattan düşülmektedir. Bu şekilde hesaplanan değere sovtaj denilmektedir.

- Ticaret borsası ve hal dışında alım ve satımı yapılanlar için % 2.

Bununla birlikte Kanunda belirtilen işletme büyüklüğü ölçülerini aşan üreticiler ile bir biçerdöver ya da bu mahiyetteki bir motorlu araca veya on yaşına kadar ikiden fazla traktöre sahip olan üreticilerin kazançları gerçek usulde tespit edilerek vergilendirilmektedir. Tarımsal kazancın gerçek usulde tespitinde ve vergilendirilmesinde hayvancılık açısından aşağıdaki işletme büyüklüğü ölçüleri dikkate alınmaktadır (GVK md. 54):

- Büyükbaş hayvan sayısı 150 adet (İş hayvanları ile iki yaşından küçük, büyükbaş hayvanlar hariç),
- Küçükbaş hayvan sayısı 750 adet (Bir yaşından küçük küçükbaş hayvanlar ile kümes hayvanları hariç),
- Denizlerdeki sınırları belirlenebilen üretim alanlarında yapılan balık yetiştiriciliğinde (ağ kafes vb.) 750 m²,
- İç su balıkları yetiştiriciliğinde sınırları belirlenebilen havuz (beton, toprak vb.), göl, gölet ve baraj gölleri gibi üretim alanlarında 900 m²,
- Denizlerde yapılan balık avcılığında toplam tekne boyu 20 metre,
- Arıcılıkta kovan sayısı 500 adet,
- İpek böcekçiliği ziraatinde kutu sayısı 500 adet.

Bu sayılan işletme büyüklüğünü aşan üreticiler kazançları için beyanname vermekte ve gerçek usulde vergilendirilmektedir. Tarımsal kazancın gerçek usulde tespit edilip vergilendirilmesinde iki yöntemden yararlanılmaktadır (14);

- Tarımsal kazancın tarımsal işletme hesabı esasına göre tespit edilmesi ve vergilendirilmesi,
- Tarımsal kazancın bilanço esasına göre tespit edilmesi ve vergilendirilmesi.

Gerçek usulde vergilendirilecek üreticilerin kazançları, tarımsal işletme hesabı esasına göre ya da üreticilerin istemesi halinde bilanço esasına göre tespit edilip vergilendirilmektedir. *Tarımsal işletme hesabına* göre tarımsal kazanç; hesap dönemi içinde para ile tahsil edilen veya alacak olarak tahakkuk eden hasılat ile, ödenen veya borçlanılan giderler arasındaki müspet farkı ifade etmektedir. *Bilanço* esasında ise, işletmedeki özsermayenin hesap dönemi başındaki ve sonundaki müspet farkı esas alınmaktadır. Bu şekilde dönem başı ve dönem sonu envanterleri, dönem içindeki değer artış ve eksilişleri dikkate alınarak tarımsal kazanç tespit edilip vergilendirilmektedir.

Bilanço esasında, tarımsal işletme hesabında dikkate alınan hasılat ve gider unsurları göz önünde bulundurulmaktadır. Bununla birlikte Kanun'a göre, bilanço esasını tercih edecek üreticilerin yevmiye defteri, defteri kebir, envanter defteri ve günlük kasa defteri tutması zorunluluğu vardır.

Görüldüğü gibi, hayvancılık işletmelerinde gelir vergisi uygulaması yönünden muhasebe kayıtları ve yapılacak değerlemeler bir kontrol aracı olmaktadır. Ayrıca işletmenin yıllık faaliyet sonuçlarının ortaya konması, ürün maliyetlerinin belirlenmesi, tarımsal gelirin tespiti ve dolayısıyla vergi politikalarının oluşturulması açısından da bu husus büyük bir önem taşımaktadır (15).

Diğer taraftan, vergi idaresi tarafından herhangi bir ekonomik değer artışı kazanç olarak düşünüldüğünden, işletme kârının artmasına ve bu da vergi artışına yol açmaktadır. Özellikle yüksek fiyat artışlarının görüldüğü enflasyonist ortamlarda bu tip değer artışları kağıt üzerinde kâr olarak görüldüğünden, vergileme amacıyla değerlendirildiğinde, dikkatli olunması ve enflasyonist değer artışlarından kaçınılması gerekmektedir (9).

3. 4. Hayvancılıkta Kredilendirme Yönünden Değerleme

Tarım kesiminin finansal ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla T. C. Ziraat Bankası tarafından üreticilere tarımsal kredi açılmaktadır. 1999 yılından itibaren hayvansal üretimde; büyükbaş ve küçükbaş besicilik hariç, diğer üretim faaliyetlerinde, ikraz birimi uygulaması yerine il merkez şubelerince hazırlanan üretim maliyetlerini esas alan ve il bazında kredi tespiti imkanı sağlayan bir kredileme sistemine geçilmiştir. 21. 12. 1999 tarih ve 23913 sayılı Resmi Gazete'nin mükerrer sayısında yayınlanan 99/13758 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile T. C. Ziraat Bankası'na kullanılan tarımsal kredilerden kaynaklanan gelir kayıplarının hazinece görev zararı olarak karşılanması kararlaştırılmıştır. Bu kararname gereğince; 1. 1. 2000 tarihinden itibaren sadece ekonomik faaliyetleri münhasıran küçük ve orta boy tarımsal işletmelerin işletilmesinden ibaret olan ve var ise tarım dışı faaliyetleri sermaye gerektirmeyen üreticilere tarımsal kredi açılmaya başlanmıştır. Bu karar doğrultusunda, kredi açılırken üreticilere sabit bir faiz oranı veya gösterge faiz oranı üzerinden borçlanma seçeneği tanınmaktadır. Söz konusu Bakanlar Kurulu Kararı gereği 2000 yılından itibaren açılacak tarımsal kredilerde T. C. Ziraat Bankası'na işletme büyüklüğü tanımı yapılarak, işletme büyüklükleri arazi, barınak vb. kapasitelere göre belirlenmiştir (16).

2001 yılı Eylül ayı itibariyle hayvansal üretim için açılacak kredilerde faiz oranı % 100'dür. Hayvancılıkta küçük ve orta boy işletme büyüklüğünü belirlemede kullanılan kapasiteler ise Çizelge 2'deki gibi belirlenmiştir.

Tablo 2: T. C. Ziraat Bankasına Küçük ve Orta Boy İşletme Büyüklüklerini Belirlemede Kullanılan Kapasiteler

Hayvancılık Faaliyeti	Kapasite
Süt Sığırcılığı	50 baş
Büyükbaş Besicilik	100 baş/dönem
Küçükbaş Besicilik (irat)	500 baş
İpek Böcekçiliği	500 kutu
Tavukçuluk	20 000 adet
Hindcilik	13 000 adet
Arıcılık	500 koloni
Su Ürünleri Avcılığı	18 m/tekne
Su Ürünleri Yetiştiriciliği	50 ton/yıl

Kaynak: T. C. Ziraat Bankası 2001 Yılı Kayıtları

Görüldüğü gibi kredi uygulaması yönünden örneğin küçük ve büyükbaş hayvancılık için yapılacak değerlemede, hayvanın cinsi, ağırlığı, yaşı vb. özelliklerinden ziyade sürü büyüklüğü en önemli hususu oluşturmaktadır.

4. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Türkiye’de hayvansal üretim küçük ölçekli ve dağınık işletmelerde yapılmaktadır. Bu işletmelerde üretim faktörleri çoğunlukla bilinçli ve sistemli olarak biraraya getirilememekte, herhangi bir kayıta tutulmadığı için, hayvancılıkta fiyat-maliyet-değer ilişkilerini kurmak her zaman mümkün olmamaktadır.

Türkiye’de birçok alanda olduğu gibi hayvancılık alanında da doğru bir değerlendirme yapabilmek için gerçekçi verilere ihtiyaç vardır. Bu nedenle tarım işletmelerinde kayıt tutulması konusundaki çalışmalar pilot uygulamalarla yaygınlaştırılmalıdır.

Değer takdirinde kullanılacak yaklaşım, değer takdirinin amacına göre değişmektedir. Bu nedenle öncelikle amacın iyi belirlenmesi gerekmektedir. Daha sonra bu yaklaşımın gerektirdiği veriler araştırılmalıdır.

Hayvancılıkta değer takdiri amacıyla çoğunlukla pazar değeri (alım-satım değeri) ve maliyet bedeli yaklaşımları kullanılmaktadır. Bununla birlikte, örneğin kredi ve gelir vergisi uygulamalarında işletme ve sürü büyüklükleri hayvancılığın değerlendirilebilmesi açısından önemli olmaktadır.

Hayvancılıkta değer belirlemede bir diğer önemli husus, değer belirleyecek kişinin niteliğidir. Değeri belirleyecek kişinin (exper ya da bilirkişi) tarım ve hayvancılığın teknik ve ekonomik yönlerini bilen, araştırmacı ve herşeyden önce objektif karar verebilen bir kişi olması son derece önemlidir.

Bunların dışında, değinilmesi gereken önemli hususlardan birisi de bu alandaki araştırmaların yetersizliğidir. Özellikle konuyla ilgili ekonometrik araştırmalar yapılması önemli katkılar sağlayabilir. Örneğin sürü büyüklüklerinin saptanması ve hayvancılıkla ilgili yatırım kararlarının alınmasına yönelik çalışmalar konuyla ilgili boşluğu doldurabilecektir.

KAYNAKÇA

1. Mülâyim, Z. G. , 2001, Tarımsal Değer Biçme ve Bilirkiřilik, Yetkin Yayınları, Ankara
2. Rehber, E. , 1999, Tarımsal Kıymet Takdiri ve Bilirkiřilik, U. Ü. Güçlendirme Vakfı Yayın No:139, Bursa
3. Mülâyim, Z. G. , Güneş, T. , 1986, Yeni Bilirkişi Rehberi, Ayyıldız Matbaası, Ankara
4. Texas A&M University (TAMU), 2000, Appraisal of Market Animals, Meat Science Section, Department of Animal Science, Texas
5. Savell, J. W. , 2000, Valu-Based Marketing of Beef, Meat Science Section, Department of Animal Science, Texas A&M University, Texas
6. Angın, N. , 1996, Tarımda Kıymet Takdiri, Basılmamış Ders Notları, E. Ü. Ziraat Fakóltesi Tarım Ekonomisi Bölümü, İzmir
7. Aras, A. , 1988, Tarım Muhasebesi, E. Ü. Ziraat Fakóltesi Yayın No:486, İzmir
8. Erkuř, A. , Bülbül, M. , Kırıl, T. , Açıl, F. , Demirci, R. , 1995, Tarım Ekonomisi, A. Ü. Ziraat Fakóltesi Eğitim, Araştırma ve Geliştirme Vakfı Yayın No:5, Ankara
9. İnan, İ. H. , 1998, Tarım Ekonomisi ve İşletmeciliği, T. Ü. Tekirdađ Ziraat Fakóltesi, Tekirdađ
10. Aras, A. , 1959, Ziraatte Envanter Kıymet Takdiri ve Amortisman Metodları, Ayyıldız Matbaası, Ankara
11. Sturrock, F. , 1982, Farm Accounting and Management, Seventh Edition, London
12. James, S. C. , Stoneberg, E. , 1986, Farm Accounting and Business Analysis, Third Edition, The Iowa State University Press, Ames, Iowa
13. Tanrıvermiş, H. , 1994, Tarım Sigortaları, Matsa Basımevi, Ankara
14. Anonymous, 1998, En Son Deđiřikliklerle Türk Vergi Kanunları, Dünya Yayınları Yasa Dizisi:2, İstanbul
15. Monke, J. , 1997, Tax-Deferred Risk Management Accounts for Farmers, American Agricultural Economics Association Annual Meeting, July 1997, Toronto
16. Türkiye Ziraat Odaları Birliği (TZOB), 2000, Zirai ve İktisadi Rapor (1999-2000), Burcu Matbaası, Ankara
17. T. C. Ziraat Bankası Kayıtları, 2001

K **üçüncü sektör** KOOPERATİFÇİLİK

TOPLUM KALKINMASI, KIRSAL KESİMİN DURUMU VE KOOPERATİFÇİLİK

Tecer ATSAN*
Kenan PEKER *
Coşkun ŞEREFİOĞLU**

ÖZET

Arzu edilen yaşam standartlarına ulaşmak veya yaklaşmak kalkınma olarak adlandırılmaktadır. Toplum kalkınması yalnızca gelişmemiş ülkelerin değil, gelişmiş ülkelerin de sorunu olmaktadır. Türkiye’de nüfusun 1/3’ü köylerde yaşadığı için toplum kalkınmasında kırsal kesimin kalkınması önemli rol oynamaktadır. Toplum kalkınmasında ise özellikle de kırsal kalkınmada kooperatifçilik önemli etkenlerden biridir.

Bu çalışmada, toplum kalkınması ve onun amaçları, ilkeleri, stratejisi, yöntemleri hakkında bilgi verilmiş, kırsal kesimde toplum kalkınmasını zorunlu kılan koşullar ve toplum kalkınması ile kooperatifçilik arasındaki ilişkiler sunulmuştur.

SOCIETY DEVELOPMENT, CONDITIONS IN RURAL AREAS AND COOPERATION

SUMMARY

To reach a desirable level of welfare and standard of life is called as development. Society development is a matter for not only underdeveloped countries but also developed countries. Rural development plays an important role in society development because the populations of Turkey which is part of thirds live in villages. One of the important means in society development especially rural development is the movement of cooperation.

* Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü Öğretim Üyesi - Erzurum

* Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomi Bölümü Yüksek Lisans Öğrencisi - Erzurum

In this study, society development and it's purpose, rules, strategies, methods, conditions that vital for society development in rural areas and relationships society development and cooperation wine presented.

1. GİRİŞ

Her toplum elindeki sınırlı kaynaklardan optimum faydayı sağlayacak şekilde yararlanmak ister. **Arzu edilen şartlara ulaşmak veya yaklaşmak kalkınma olarak adlandırılmaktadır.** Toplum kalkınması; çeşitli hizmet ve çalışmaların yapılmasını, dernek, kooperatif vb. teşkilatların kurulmasını ve topluluk işbirliğinin sağlanmasını kapsayan bir çalışmadır. Toplum kalkınmasında önemli araçlardan ve etkenlerden biri kooperatifçilik hareketi olmaktadır. Devlet ile halkın gönüllü işbirliğine dayanan toplum kalkınması, yerel toplulukların, özellikle köylerin toplumsal, ekonomik, kültürel sorunlarını çözmek amacıyla karşılıklı yardımlaşma ilkeleri çerçevesinde güç birliği yapmalarını, halkın bu amaçla örgütlenmesini öngörmektedir.

Az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerde toplumun çoğunluğu kırsal alanda yaşamaktadır. Dolayısıyla bu ülkelerde ulusal ekonominin toplumsal kalkınması, günümüzün en önemli konularından birini teşkil etmektedir. Toplum kalkınması yalnızca gelişmemiş ülkelerin değil aynı zamanda gelişmiş ülkelerin de sorunu olmaktadır. 21. yüzyılda da ülkeler kendilerini bir rekabet ortamında bulmakta ve teknoloji hızlı bir değişim içerisinde. İnsanlar rahat edebilecekleri en iyi şeyleri yapmaya çabalamaktadırlar. Rekabetten en iyi nasıl çıkılabileceği düşüncesi hakim olmaktadır. Toplum kalkınması yalnızca bir ülkedeki zengin kesim ile gerçekleştirilemez. Dar veya az gelirli vatandaşların da toplum bilincine vararak birlikte küçük sermayelerin birikimiyle kooperatifler, dernekler kurmasıyla gerçekleşir.

Eğitsel yaklaşımlardan yararlanma, yerel önderliği geliştirme ve kalkınmaya halkın katkıda bulunması açısından ortak özellikleri bulunan "Toplum Kalkınması ve Kooperatifçilik" birbirini tümleyen, birbirine karşılıklı yardımcı olan iki hareket şeklinde ortaya çıkmaktadır. Sorunlarını, tek tek çözemeyen bireyler, bir araya gelerek kooperatif aracılığıyla çözüm bulurlar. Toplum kalkınması, yalnızca ekonomik değil, toplumsal ve kültürel amaçları da içermektedir. Bu sorunlar gerçekte birbirleri ile bağlantılıdır, yani aralarında neden sonuç ilişkisi vardır. Çok yönlü kooperatifler, ekonomik sorunların yanında yerel toplumun toplumsal (doğum, ölüm, evlenme ile ilgili yardımlar) ve kültürel sorunlarına da çözüm getirebilirler.

Bu çalışmanın amacı, toplum kalkınmasının tanımını, amaçlarını, ilkelerini, stratejisini, yöntemlerini ve ideolojisini ortaya koymak, kırsal kesimde toplum kalkınmasını zorunlu kılan koşulları ve toplum kalkınması ile kooperatifçilik etkileşimini açıklamaktır. Çalışmada, büyük ölçüde konuyla ilgili eserlerden yararlanılmıştır. 21. yüzyılda sivil toplum örgütleri önem kazandığı ve toplum kalkınmasında ise eğitim ile örgütlenme asıl güçleri oluşturduğu düşüncesiyle, çalışmanın faydalı olabileceği umulmaktadır.

2. TOPLUM KALKINMASI

2. 1. Toplum Kalkınmasının Tanımı

Toplum kalkınmasının tanımı çeşitli şekillerde yapılabilmektedir. 1. Beş Yıllık Kalkınma Planında (BYKP) Toplum Kalkınması: “Halkın kendi sosyal, iktisadi ve kültürel şartlarını geliştirmek için giriştiği gönüllü çabaların devletin bu alandaki çabası ile birleştirilmesidir” şeklinde tanımlanmaktadır (1).

Toplum Kalkınması: Çeşitli hizmet ve çalışmaların yapılması, dernek, kooperatif gibi teşkilatların kurulması ve idare ile toplulukların işbirliğinin sağlanmasını kavrayan bir çalışmadır (2). 1954 yılında Sosyal Kalkınma üzerine yapılan Ashridge Toplantısında Toplum Kalkınması: Bütün bir toplumun hayat seviyesini yükseltmeye yöneltilmiş, toplumun işbirliğini sağlayan ve toplum inisiyatifine dayanan bir hareket olarak tanımlanmıştır (3).

Toplum kalkınmasında veya başka bir ifadeyle halkın kendi koşullarını geliştirmesi için iki unsur veya kuvvet vardır. Bunlardan biri eğitim (okul içi ve okul dışı), ikincisi de halkın verimli bir şekilde teşkilatlanmasıdır. Hükümetin sağlayacağı teknik ve mali yardımlarla bu iki hususun birleştirilmesi sonucunda en başarılı strateji izlenmiş olmaktadır. **Bu çerçevede Toplum Kalkınması: Halkın ekonomik, sosyal ve kültürel problemlerini tespit edip, bu problemlerin çözümüne yönelik olacak şekilde demokratik ve eğitsel yönden halkla devletin bütünleşmesini sağlamaktır,** şeklinde de tanımlanabilir.

2. 2. Toplum Kalkınmasının Amaçları

Toplum kalkınmasının amaçları aşağıdaki gibi özetlenebilir (2);

1. Ortaya çıkan bir yeniliğin halk tarafından benimsenebilir şekilde olmasını sağlamak,
2. Halkın ortak problemlerini bulup bunları çözmeye çalışmak,
3. Halkın kendi aralarında çalışmasını bütünleştirmek amacıyla kooperatif, dernek vb. teşkilatların kurulmasını sağlamak,
4. Tarımda üretkenliğin, verimin ve üretimin artırılması amacıyla, halkın bilinçlenmesini sağlamak,
5. Halkın sağlık ve eğitim hizmetlerini gerçekleştirmek,
6. Kırsal kesime hizmet götürmekle yükümlü ziraat teknisyenlerine halk ile bütünleştirici özellikler kazandırılmasını sağlamak,
7. Halkın, devletin getireceği mevcut imkânlara gönüllü katılımını sağlamak.

2. 3. Toplum Kalkınmasının İlkeleri

Toplum kalkınmasının ilkeleri aşağıdaki gibi belirtilmektedir (4):

1. Toplum kalkınması amacıyla verilecek eğitim, halkın gerçek ihtiyaçlarını çözecek bir nitelikte olmalıdır,
2. Toplum kalkınması faaliyetleri halkın boş zamanlarını değerlendirecek, onları iş sahibi yapacak ve günlük hayatını değiştirecek nitelikte olmalıdır,
3. Çalışmalar halkın isteklerine uygun, karşılıklı sevgi ve saygıya dayanan bir dostluk havası içerisinde, hürriyeti kısıtlamadan ve zor kullanılmadan yapılmalıdır,
5. Faaliyetlere köy gençleriyle kadınlarının da katılması temin edilmelidir,
6. Toplum kalkınmasında toplum bir bütün olarak ele alınmalıdır,
7. Toplum kalkınması eğitimi işe dayalı olmalı, birlikte çalışma ile bilgi ve beceri kazanma yoluna başvurulmalıdır.

2. 4. Toplum Kalkınmasının Stratejisi

Halkın toplum kalkınması alanındaki eğitiminde aşağıda açıklanan değişik seviyelerdeki faaliyetlere yer verilebilir (4):

- a) Merkezi seviyede; Toplantı ve paneller düzenlenerek üst kademe görevlilerinin kalkınma modelleri konusunda yetiştirilmesi,
- b) İl ve ilçe seviyesinde: Toplantı, kurs ve panellerle ilgili personele ortak planlama ve birlikte çalışma alışkanlığı kazandırması,
- c) Sahada; Düzenlenecek kurs ve kamp çalışmalarısıyla saha elamanları ve köy liderlerinin yetiştirilmesi,
- d) Köyde; Planlama, teşkilat ve proje uygulamaları için köylünün yetiştirilmesi.

Toplum kalkınması eğitiminde başlıca; anlatma, gözlem ve iş gibi metot ve tekniklerden yararlanılmaktadır.

2. 5. Toplum Kalkınması Yöntemleri

Gelişmeyi hızlandırabilmek ve yeryüzünde bir çok ülkenin ve ülke gruplarının karşı karşıya oldukları geri kalmışlık durumundan kurtulmak için kullanılan kalkınma yöntemleri, özellikle kamu yönetiminin ekonomik işlere karışma derecesi, girişimcilerin niteliği ve düzeyi bakımından değişiklikler göstermektedir. Söz konusu modeller, aralarında kesin sınırlar çizilememesine karşılık, üç ayrı kategoride ele alınabilmektedirler (5):

1- Liberal model: Afrika'da Sahra güneyinde Fildişi Kıyısı'nın benimsediği bu yönetime, elde edilen bir dizi başarı nedeniyle "Kalkınmanın Gerçek Yolu" adı da verilmiştir.

2- Toplumcu model: Bu modeli benimseyen ülkelerde yöneticiler ekonomik kalkınma çabalarını bilimsel ya da Marksist toplumculuk ilkelerine dayandırmaktadırlar. Cezayir, Gine, Tanzanya ve belli periyotlarda Afrika'nın Mali Cumhuriyeti, Amerika, Küba, Şili, Vietnam ve Kuzey Kore bu yöntemin bazı türlerini benimsemişlerdir.

3- Karma model: Bu modeli benimseyen ülkelerde politik yöneticiler sık sık toplumculuğa değinmekle birlikte düşündükleri topluculuk Marksizm'in katılığından oldukça uzaktır. Bireylere düşüncelerini özgür belirtme olanaklarını sağlamayı amaçladıklarını belirtirlerken, ekonomik ve sosyal yapıyı geleneksel temeller üzerine kurmaktadır. Bu model bir çok Afrika ve Latin Amerika ülkelerinde benimsenmiştir.

Gelişmekte olan ülkelerde seçilen yöntem ne olursa olsun, endüstrileşmiş ülkelere aralarındaki büyük açığı kapatılmak için çaba vardır. Ekonomik ve toplumsal alanlardaki amaçlar planlama ile gerçekleştirilmeye çalışılmaktadır.

2. 6. Toplum Kalkınmasının İdeolojisi

Toplum kalkınmasında, eğitilmiş yöneticiler ile yönetilen kırsal toplum arasındaki boşluk giderilmeye çalışılır. Son yıllarda insanlar yaşayış şekillerini değiştirme olanağının varlığını hissetmekte ve gün geçtikçe somut değişiklikleri artıracak en etkili araçların neler olabileceği üzerinde durmaktadır. İnsan ihtiyaçlarını bir buz dağına benzetirsek, buzdağın görülmeyen kısmını oluşturan sonsuz ihtiyaçlar zamanla ortaya çıkmaktadır.

Toplum kalkınması, değişimlerin kolaylaştırılması ve kabulü için güçlü olanaklar hazırlamaktadır. **Toplum kalkınmasının ideolojisi, insan bilimini ölçüt alan ve onun yaratıcı vasıflarını belirten özelliklerdir.** Toplum kalkınmasının ideolojisi dört ana noktada özetlenebilir. Bunlar sırasıyla (2);

1. İyileştirme,
  - a) İyileşme,
  - b) Arzu edilen değişim,
  - c) Daha iyi bir hayat için sorumluluğun tespiti,
2. Gönüllülük sistemi (Voluntarizm) ve kendi kendine yardım,
3. Sosyal yapı ve Anemi (normsuzluk),
4. Hizmet ve kendini feda etmektir.

Burada, iyileşme fikriyle, dünya üzerindeki insan hayatının ıslah olabileceği fikri vurgulanmaktadır. Arzu edilen bir değişme (Saik); müesseseyi teşkil etmekte ve sosyal forsu yaratıcı etkindir. Daha iyi bir hayat için sorumluluk tespiti; toplumları açıklanan bu süreci takip etmeye zorlamaktadır. Avrupa ülkelerinin çoğunda, mahalli hükümetler cemiyet oluşumunun başlatılması ve tamamlanmasından sorumludur.

Gönüllülük sistemi ve kendi kendine yardım; Toplum kalkınmasında yalnızca görevli kişilerin değil bütün köy ve ilişkisi resmi ve özel teşekkül elamanlarının, aydın vatandaşların vb. lerinin toplum kalkınmasında canla başla çalışmalarını belirtmektedir.

Sosyal yapı ve Anemi (normsuzluk); İnsan davranışlarının tamamında normatif (kaide koruyucu) kurallar uygulanmasına dayanmaktadır. Davranışların daha iyi düzenlenmesi, kötü hareketlerden kaçınma, toplum yapısıyla çatışma gibi kaideler fertlerin almış olduğu kararlardan ibarettir.

Hizmet ve kendini feda etme; Toplum kalkınması ideolojisinde önemli bir unsur hizmet ve kendini feda etme duygusudur.

2. 7. Toplum Kalkınmasında Liderlik ve İktidar Vasfı

Her köyde, toplumda genellikle diğer kişilerden daha fazla çalışmaya ve enerjilerinden, zamanlarından ve yeteneklerinden diğerlerine oranla daha fazla fedakarlık yapmaya hazır insanlar vardır. Bunlar, toplum içerisinden çıkmış toplumu arkasından sürükleyebilecek, resmi görevlilere yardımcı olabilecek nitelikte insanlardır.

Genellikle lider seçileceklerin, toplumdaki diğer kişilere nazaran, herhangi bir konuda bir adım daha ileri gitmiş olmaları gerekir. Böyle örnek kabul edilebilecek kişilerin, toplum kalkınmasına karşı gösterdikleri ilgi ve bu konuda sağladıkları işbirliği kendilerine göre daha geri olan komşuları tarafından kolaylıkla taklit edilebilmektedir. Bu bakımdan başarılı bir mahalli lider, en ileri teknik metoda ve kitleye ulaşma yollarından daha fazla etkilidir.

Lider; toplum içerisinde, sosyal zümrenin en üstün temsilcisidir. Liderin vasıfları;

- a) Lider grup plancısıdır,
- b) Lider grubun sözcüsüdür,
- c) Lider grubun eşgüdümleşicisidir,
- d) Lider grup eğitmenidir,
- e) Lider toplumda toplum ülkülerinin sembolüdür, şeklinde belirtilebilir (6).

Bir toplumda Floyd'a göre iktidar yapısı dört kademedен oluşur. Birincisi; sanayi, ticari ve mali iş adamları ile büyük müteşebbis, İkincisi; Banka müdür ve yardımcıları, küçük iş adamları, avukatlar ve yüksek kademede amme idarecileri, Üçüncüsü; Şehir teşkilat personeli, gazete yazarları, radyo tefsircileri ve aşağı seviyede amme personeli,

Dördüncüsü; Öğretmenler, rahipler, toplum işçileri, personel müdürleri, küçük iş idarecileri vb. dir (2).

Bir küçük veya büyük toplumda iktidar yapısı, belirli zirveler meydana getirmek suretiyle sıralanır ve cemiyetin iktidar yapısını teşkil eder. Liderler toplum içindeki fonksiyonlarına göre;

1. Marjinal liderler ,
2. Danışma liderleri,
3. Uygulama liderleri,
4. Moda liderleri,
5. Müstehlik liderler,
6. Mahalli nüfus sahibi liderler şeklinde sınıflandırılabilir (2).

Kooperatif teşkilatlanmada öncülük edecek liderlerin en önemli vasıfları şunlardır (7):

1. Planlama, koordine etme, hedef belirleme, çalışılan konuyu iyi bilme,
2. Mensubu olduğu topluluğu, dışarıya karşı üstün bir şekilde temsil etme,
3. Kooperatifteki iç düzeni ve ilişkileri iyi bir şekilde kontrol etme,
4. Başarılı ve çalışkan üyeleri mükafatlandırma,
5. Kaide ve müşterek menfaatlere aykırı harekette bulunanları uyarabilme,
6. Anlaşmazlıklara hakemlik yapabilme,
7. Davranışı ve icraatı ile kooperatif üyelerine “örnek” olabilme,
8. Temsil ettiği kooperatifin sembolü haline gelme.

2. 8. Toplum Kalkınmasında Uygulanan En İyi Program Şekli

Yabancı ülkelerde ve Türkiye’de toplum kalkınması denemeleri gözden geçirilmiş ve sonuçta toplum kalkınmasının en iyi şekli şöyle belirtilmiştir (4);

a) Bir toplum kalkınması programının başarılı olabilmesi bu programın aşağıdaki reformlarla desteklenmesine bağlıdır;

- Kemalist prensiplerin uygulanması,
- Toprak reformu,
- Halka götürülen hizmetlerde aksamaların kooperatifleştirilmesi,
- Hizmetlerin toplum için yapılması,
- Kurumların demokratlaştırılması, Örneğin; bir köyün hep aynı surette devam eden bir özelliğini değiştirip yeni bir özellik tarzı kazanması.

b) Reform yanında, toplum kalkınması eğitiminin ve örgütlemesinin iyi uygulanması da başarının koşullarındandır. Bunun iki unsur, personel yönetimi ve halkın örgütlenmesidir. Personel yönetiminde; başarılı bir toplum kalkınması programı, yönetimin özerkleşmeden kurtulmasını ve hükümetin demokratlaştırılmasını gerektirmez. Bunun için; il meclisi, ilçe meclisi, köy servisindeki personel, köy grup uzmanları, köy seviyesindeki toplum kalkınması işçisi gibi bir yapılanma düşünülebilir. Halkın örgütlenmesinde ise köy meclisi, kendi kendine yardıma destek, kooperatif kurmak, küçük ölçekte endüstrinin tanıtılması şeklinde olabilmektedir.

3. KIRSAL KESİMDE TOPLUM KALKINMASI

Az gelişmiş ülkelerde nüfusun yaklaşık %50'si kırsal kesimde yaşamakta olup temel geçim kaynağı tarımdır. Bu ülkelerin çoğu fakirdir. Kötü beslenme, işsizlik ve cahillik had safhadadır ve fazla vergi ödenmektedir. Kırsal alanda yaşayan toplulukların kalkınmasını zorunlu kılan nedenleri iki grupta toplamak mümkündür (4); Birincisi, memleketin en önemli kaynağının insan olması, insan faktörünün doğal kaynaklardan önce gelmesidir. İkincisi ise halkın devamlı fakir durumda olmasının, memleketin politik devamlılığını tehlikeye düşürebilmesidir. Ayrıca, kırsal toplumlarda mevcut olan ve toplumsal kalkınmayı zorunlu kılan problemleri şöyle belirlemek de mümkündür:

1. Kırsal kesimde hızlı nüfus artışı sözkonusu ve artan nüfusa ülkeler yeteri kadar kaynak bulamamaktadırlar. Artan nüfus istihdam edilememekte, her yıl doğan çocukların büyük bir kısmı çeşitli hastalıklardan ölmektedir.

2. Kırsal toplulukların ikinci önemli problemi toprak sahipliliğidir. Tarımda çalışan halkın çoğunluğu yeterli araziye sahip olmayan küçük topraklı işçilerdir. Tarım kesiminde yazın çalışıp kışın işsiz kalanlar sanayi kesimine aktarılamamaktadır.

3. Kırsal kesimde kendine güven duygusunun az oluşu sebebiyle kalkınma sürecinde deneme, riske girme ve cesur kararlar alma azalmaktadır. Bu nedendir ki çiftçiler ancak kendi geçimini sağlayacak faaliyetlerde bulunmaktadırlar.

4. Sosyal eğitimin yetersizliği, yani kırsal eğitimde okul içi eğitime olduğu gibi okul dışı (kurs ve konferanslar) eğitime aynı ölçüde önem verilmemesi. Okul dışı eğitim halka okuma yazma alışkanlığını kazandırır, yeni bir anlama kuvveti kazandırıp kişilerin anlatma cesaretini başkalarıyla anlaşabilme yollarını ve günlük konularda düşünebilme özelliklerini kazandırır.

5. Kırsal kesimde alt yapı ve konut yetersizliğinin had safhada olması.

6. Çevre sağlık koşullarının eksikliği, temiz su ve kanalizasyon sisteminin olmayışı,

7. Kredi teminindeki güçlükler.

8. Gelir düşüklüğü nedeniyle modern üretim tekniklerinin uygulanamaması. Sulama, ıslah, gübreleme vb. bitkisel üretimi oluşturan temel unsurların uygulanamaması sebebiyle düşük verim alınması.

9. Hasad, ambalajlama, depolama vb. hususların bilinmeyişinden dolayı ürün zayıfatının fazla olması.

10. Teşvik edici unsurların eksikliği; ortaklıkta fazla işçilik ve sermaye harcanamaması.

11. Küçük endüstrinin köylere sokulamaması. Örneğin; köy el sanatlarıyla ilgili makinelerin köylerde olmaması.

12. Kırsal kesimde yeniliğin geç benimsenmesi, çiftçilerin köye yeni gelen bir şeyi umursamayıp eski düzene göre hareket etmeleri.

4. TOPLUM KALKINMASI ve KOOPERATİFÇİLİK ETKİLEŞİMİ

4. 1. Toplum Kalkınması İle Kooperatifçiliğin Birbirini Tümlleyen Özellikleri

Devlet ile halkın gönüllü işbirliğine dayanan toplum kalkınması, toplumun karşılıklı yardımlaşma çerçevesi içerisinde güç birliği yapmalarını, halkın bu amaçla örgütlenmesini öngörmektedir. Toplum, bu amaçla örgütlenirken gönüllü kuruluşlar yanında, karşılıklı güven ve dayanışma ilkelerine dayanan kooperatiflerden de yararlanılmaktadır. Öte yandan makro açıdan kalkınmada, kooperatifin ve kooperatifçiliğin önemli ölçüde bir desteği söz konusudur. Kooperatifleşmeyle piyasanın düzenlenmesi ve fiyat dengesinin oluşturulması sağlanmakta ve kaynakların daha rasyonel ve etkin bir şekilde değerlendirilmesine olanak verilmektedir. Ekonomik amaçlarına ilave olarak kooperatifler, bazen yerel topluma iş imkânları sağlamakta, köyden kente kaçan ve kentte kaybedilen kaynakların kırsal alanda değerlendirilmesine, toplumun özüne güven duygusu kazanmasına, üyelerini eğitmek suretiyle toplum kalkınmasının gerçekleşmesine yardımcı olmaktadırlar. Bu nitelikler sebebiyledir ki toplum kalkınmasıyla kooperatifçilik birbirine sıkı sıkıya bağlantılıdır. Ancak toplum kalkınması sadece ekonomik değil, aynı zamanda kültürel, sosyal ve toplumsal sorunların giderilmesi ile de ilgilenir. Bu nedenle kooperatiflerin, kalkınma yolunda başarıya ulaşabilmeleri için tek amaçlı değil, çok amaçlı niteliklerinin olması gerekir. Çok yönlü kooperatifler toplumun, sosyal ve kültürel sorunlarına da çözüm getirebilmektedir.

Toplum kalkınması yerel toplumun gereksinimlerinin tümüne yönelik bir çabadır. Kooperatif eğer çok amaçlı nitelik taşıyorsa toplum kalkınmasına yaklaşmaktadır. Her ikisinin temelinde de karşılıklı yardımlaşma ilkesi vardır. Kooperatifçilik ile toplum kalkınması arasında amaçlar açısından olduğu gibi, kaynaklandıkları düşünceler ve

dayandıkları ana unsurlar açısından da bir ortaklık söz konusudur. Bir diğer ortak yön, her ikisinin de ortak ihtiyaçlara çözüm aramak amacına yönelik olmalarıdır.

4. 2. Toplum Kalkınmasının Kooperatifçiliğe Etkisi

Toplum kalkınmasının kooperatifçiliğe etkisi aşağıdaki gibi belirtilebilir (4);

1. Toplum kalkınması, her türlü eğitsel yollarla birleşmenin yararlarını, toplu tasarıların gerçekleştirilmesiyle kanıtlayarak halkı birleşmeye özendirmekte, kooperatifin kurulmasını kolaylaştıran ortamı hazırlamaktadır,

2. Yerel toplumlarda toplumsal dayanışma, bireysel, kümesel sorumluluk duygularını geliştirerek toplum kalkınması kooperatifçiliğinin ön koşullarını oluşturabilmektedir,

3. Önderlerin ortaya çıkarılması, eğitilmesi ve iş başında denetlenmesi yoluyla kooperatifçilik için gerekli önderliğin gelişmesinde de toplum kalkınmasından yararlar beklenmektedir.

4. 3. Kooperatiflerin Toplum Kalkınmasına Etkisi

Genel olarak kooperatiflerin toplum kalkınmasına etkileri iki şekilde olmaktadır (8);

1. Toplum kalkınması için gerekli halk çabalarına kaynaklık edilmesi,

2. Gerekli yerel önderliğin sağlaması,

- Gerektiğinde devlete yardım ve desteğin yöneltilmesi,

- Halk ile devlet arasındaki bağlantının kurulmasına yardım edilmesi.

Toplum kalkınması açısından ise kooperatifçiliğinin başarılı olabilmesi için aşağıdaki düzenlemeler önem arz etmektedir (4);

1. Başarılı kooperatif örnekleri köylüye tanıtılmalıdır,

2. Başarısız kooperatifler, ciddi bir araştırmaya, değerlendirmeye bağlı tutularak başarısızlık sebepleri ortaya çıkarılmalı, gerekli önlemler alınmalıdır,

3. Köylüye güven duygusu, birlikte iş başarma yeteneği geliştirilmeksizin kooperatif kurulmamalıdır,

4. Anayasada, kalkınma tasarısının öngördüğü ilkelere koşul olarak köy kooperatifleri konusu kalkınmayı sağlayıcı diğer düzeltmelerle birlikte ele alınmalıdır,

5. Devletin rolü kooperatifi her yönden özendirici, destekleyici, gerekli eğitim ve denetimi sağlayıcı olmalıdır,

6. Gerektiği miktarda parayı toplayamayacak kadar bozulan, fakat gerekli koşulların var olduğu görülen köylerde kooperatifi özendirmek için devlet başlangıçta kooperatif ana parasına belli bir oranda katılmalıdır.

5. SONUÇ

Toplum kalkınması ile kooperatifçiliğin tabanında karşılıklı yardımlaşma ilkesi vardır. Bunu belirtmek için imece deyimini kullanılmaktadır. İmece geleneği çok uzun süreden beri toplumumuza yerleşmiş çok çeşitli amaçlarla (toplumsal yardım, altyapının kurulması, işlerin ortaklaşa yapılması vb.) gerçekleştirilmiştir. İmece hem toplumsal kalkınmanın hem de kooperatifçiliğin temelini oluşturmaktadır.

Kırsal toplum, ihtiyaçlarının farkında olmasına rağmen bunların çözümü için toplum dışından görevlilerin önderliklerine güvenemeyebilmektedir. Çeşitli nedenlerden dolayı köylüde aydın kesimi kuşku ile karşılama eğilimi yaygınlık kazanmıştır. Bu nedenle aydınların sorunlara somut çözümlerle, gerçekçi önerilerle yaklaşmaları zorunludur. Yalnızca başarının ön koşulu; kooperatifleşmek için kooperatif değil, bir ihtiyacın karşılanması, bir sorunun çözümü için kooperatif kurulmasıdır. Bu açıdan kooperatif ile toplum kalkınması özdeşleşmektedir.

KAYNAKÇA

- 1 Anonim, 1964, I. Beş Yıllık Kalkınma Planı. DPT Yay. Ankara.
- 2 Türkođan, O. , 1969. Toplum Kalkınması Teori ve Metot Yönünden Bir Araştırma, Atatürk Üniv. Yay. Erzurum.
- 3 Taşçıoğlu, R. , 1985, Toplum Kalkınması, Köy işleri Bakanlığı Yayınları: 3, Ankara.
- 4 Özçelebi, İ. , 1992. Toplum Kalkınmasında Kooperatifçilik, Atatürk Üniv. Fen Bil. Enstitüsü Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Ders Notları, Erzurum.
- 5 Uzel, C. ve H. Uzel, 1977. , Kooperatiflerin Ekonomik Sosyal Kalkınmadaki Rolü, Türk Kooperatifçilik Kurumu Yay. , Ankara.
- 6 Yücekök, A. N. , 1968, Toplum Kalkınmasında Liderlik ve Sorunları, Ankara Üniv. Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi Cilt: XXVIII Eylül, No:3 Ankara.
- 7 Er, C. , 1986, Toplum Kalkınmasında Hükümetin Rolü, Türk Kooperatifçilik Kurumu Karınca Dergisi Sayı:74, Ankara.
- 8 Çıkan, A. ve A. R. Karacan, 1994, Genel Kooperatifçilik, Ege Üniv. Basımevi, İzmir.

K **üçüncü sektör** **OOOPERATİFÇİLİK**

TÜRKİYE VE AB. ÜLKELERİNİN TARIMSAL YAPILARININ KARŞILAŞTIRILMASI

Prof. Dr. Mehmet BÜLBÜL*
Araş. Gör. Figen BEŞPARMAK*

ÖZET

Bu çalışmada öncelikle Türkiye ve Avrupa Birliği (AB) ülkelerinde tarımın ülke ekonomisindeki yeri incelenmiştir. Daha sonra Türkiye ve AB ülkelerinin tarımsal yapıları; arazinin nevi'ne göre dağılımı, tarımsal işletme büyüklüğü, arazi tasarruf şekli, girdi kullanım düzeyi ile bitkisel ve hayvansal ürünlerin üretim düzeyi bakımından karşılaştırılmıştır.

THE COMPARISON OF AGRICULTURAL STRUCTURE IN TURKEY AND EUROPEAN UNION COUNTRIES

ABSTRACT

In this study, the importance of agriculture in Turkey's and European Union's economy was investigated at firstly. Then the agricultural structure of Turkey and European Union was compared in respect of the distribution of land by kind, agricultural holding size, land tenure form, input usage level, the level of the crop and livestock production.

* Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü

1. GİRİŞ

Türkiye ekonomisinde yapısal değişimlerin gerçekleştiği görülmektedir. Nitekim 1984 yılında GSMH'da tarımın payı %17. iken, bu oran 2000 yılında %14.4'e gerilemiştir. Yine ihracatta tarımın payı 1984 yılında %15.4 iken, 2000 yılında %7.1'e düşmüştür (1,2).

Ancak tarım sektörünün ekonominin diğer sektörleriyle bir bütünlük ve denge sağlayacak şekilde ne ölçüde gelişme gösterdiği tartışmaya değer bir konudur. Tarım sektörü köklü sorunlar içerisinde bulunmakta ve buna bir çıkış yolu aranmaktadır. Başta tarımsal yapıdaki dengesizlik; kaynakların verimli kullanımını güçleştirmekte, böylece üretkenlik ve gelir düşüklüğü devam etmektedir. Sadece ekonomik nedenlerle değil, aynı zamanda sosyal nedenlerle de tarımsal sorunlara çözüm bulunması, sağlıklı ve dengeli bir ekonomik gelişmenin gerçekleştirilmesi için zorunludur.

2. TÜRKİYE VE AB ÜLKELERİNDE TARIMIN EKONOMİDEKİ YERİ

Türkiye ve AB ülkelerinin tarımsal yapısına geçmeden önce, bu bölümde adı geçen ülkelerin tarım sektörlerinin ülke ekonomisine katkılarının kısaca incelenmesinde fayda görülmüştür.

Türkiye'de tarımsal nüfusun toplam nüfus içinde aldığı pay zaman içinde gerilemiştir. Nitekim 1927 nüfus sayımına göre tarımsal nüfus toplam nüfus içinde %75.8 oranında pay alırken, bu oran 1950 yılında %74.9'a, 1970 yılında %61.6'ya, 1980 yılında %56.'e, 1990 yılında %40.9'a ve 1997 yılında da %34.9'a gerilemiştir(3). 1998 yılı itibariyle tarımda istihdam edilen nüfusun aktif nüfus içindeki payı ise %43.0'dır. Ancak bu oran AB ülkeleri ile karşılaştırıldığında, ülkemizde hâlâ tarımda istihdam edilen nüfusun çok yüksek bir düzeyde olduğu dikkati çekmektedir. Çizelge 1'den de izlenebileceği gibi, 1998 yılında tarımda istihdam edilen nüfus aktif nüfus içinde, İngiltere'de %1.7, Bel-Lüksemburg'da %2.2 ve Almanya'da %2.8 oranında pay almaktadır. AB ülkeleri içinde tarımda istihdam edilen nüfusun payının en yüksek olduğu ülke ise %17.7 ile Yunanistan'dır.

1998 yılında Türkiye'de tarım sektörünün GSMH'ya katkısı %17.0, ihracata katkısı %10.0 düzeyinde olup, ithalattaki payı ise %4.6'dır(2). AB ülkeleri içinde gerek GSMH, gerek toplam ihracat, gerekse toplam ithalatta tarım sektörünün payının en yüksek olduğu ülke Yunanistan, en düşük olduğu ülke ise İsveç'tir. Nitekim tarım sektörü GSMH'dan Yunanistan'da %5.8, İsveç'te %0.4, ihracatta Yunanistan'da %27.9, İsveç'te %2.3, ithalatta ise Yunanistan'da %13.9 ve İsveç'te %6.6 oranında pay almaktadır (4).

Çizelge 1: Türkiye ve AB Ülkelerinde Tarımın Ülke Ekonomisindeki Yerinin Çeşitli Göstergeler Açısından Karşılaştırılması (2, 4)

Ülkeler	Tarım istihdam edilen nüfusun aktif nüfus içindeki payı	Tarımın GSMH'daki	Tarımın ihracattaki	Tarımın İthalat
Türkiye	43.0	17.0	10.0	4.6
Almanya	2.8	0.8	5.3	9.5
Fransa	4.4	1.8	12.5	8.8
İtalya	6.4	2.5	6.8	11.2
Belçika	2.2	1.0	10.9	10.7
Lüksemburg	2.9	0.6	10.9	10.7
Hollanda	3.5	2.5	19.8	11.8
İngiltere	1.7	0.5	6.3	9.3
İrlanda	10.9	2.7	12.4	7.9
Danimarka	3.7	1.8	20.0	10.7
Yunanistan	17.7	5.8	27.9	13.9
İspanya	7.9	3.0	14.7	9.8
Portekiz	13.7	1.9	6.2	11.7
İsveç	3.1	0.4	2.3	6.6
Avusturya	6.5	0.9	5.1	6.9
Finlandiya	7.1	0.6	3.1	7.1
AB	4.7	1.5	7.0	7.7

3. TÜRKİYE VE AB ÜLKELERİNİN TARIMSAL YAPISINDAKİ DEĞİŞİMLER

3. 1. Arazinin Nev'ine Göre Dağılımı

Türkiye tek başına AB karşısında önemli bir tarım arazisi varlığına sahiptir. Türkiye topraklarının %34.4'ünü tarım arazisi oluşturmaktadır. Tarım arazisinin de %69.0'ını ekilen tarla arazisi ve %18.9'unu da nadas alanı olmak üzere %87.9'unu işlenen tarım arazileri, %3.0'ını sebze bahçeleri, %2.0'ını bağ, %4.9'unu meyve ağaçlarının kapladığı alan ve %2.2'sini de zeytin ağaçlarının kapladığı alan oluşturmaktadır(5). Ekilen ve nadasa bırakılan tarla arazisinin de tamamı üretken tarıma elverişli değildir. Çünkü bu alanların bir kısmı özellikle 1948-56 yılları arasında traktör sayısının hızla artması sonucu, çayır mer'a alanlarının aleyhine olarak genişleyen tarla arazileri olup, engebeli ve meyilleri yüksek arazilerdir. 1-4. sınıf arazilerde 1.5 milyon ha alanda orman ve fundalık yer alırken, orman ve mer'a olması gereken 6.1 milyon ha alan uygun olmamasına rağmen tarıma açılmıştır. 1-4. sınıf tarıma elverişli alanlar maalesef şehirleşme, endüstrileşme gibi amaçlarla kullanılmaktadır. Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'nın Organize ve Küçük Sanayi Siteleri kurulmasına tahsis ettiği alanların ne yazık ki %62'sini 1-4. sınıf araziler oluşturmaktadır (6). Çayır mer'a alanları ise toplam yüzölçümün %16.0'ını kaplamasına karşın, erken ve aşırı otlatma ile bakımsızlık nedeniyle verimden düşmüştür.

AB ülkelerinde ise genel olarak yüzölçümlerinin %26.4'ü tarım arazisine, %17.7'si de çayır mer'a alanlarına ayrılmıştır. Ülke bazında incelenecek olursa, tarım arazilerinin toplam yüzölçümleri içinde en fazla pay aldığı ülkeler sırasıyla Danimarka (%53.4), İtalya (%37.9) ve İspanya (%36.6)'dır. Toplam yüzölçümü içinde tarım arazilerinin en düşük pay aldığı ülke %6.1 ile İsveç'tir. Çayır mer'a alanlarının toplam yüzölçümleri içinde en fazla pay aldığı ülkeler ise sırasıyla İrlanda (%47.5), İngiltere (%46.3) ve Yunanistan (%39.0)'dır (7).

Çizelge 2: Türkiye ve AB Ülkelerinde Arazinin Nev'ine Göre Dağılımı (2000 Yılı) (7)

Ülkeler	Tarım Arazisi Arazisi(1000 ha) (1)	Oran (%) (1/3)	Çayır Mer'a Arazisi (1000 ha) (2)	Oran (%) (2/3)	Toplam Yüzölçümü (1000 ha) (3)
Türkiye	26.672	34.4	12.378	16.0	77.482
Almanya	12.038	33.7	4.975	13.9	35.703
Fransa	19.515	35.4	10.385	18.8	55.150
İtalya	11.422	37.9	4.846	16.1	30.134
Belçika-Lüksemburg	834	25.2	687	20.7	3.312
Hollanda	949	22.9	1.018	24.5	4.153
İngiltere	5.968	24.6	11.251	46.3	24.291
İrlanda	1.079	15.4	3.339	47.5	7.027
Danimarka	2.302	53.4	342	7.9	4.309
Yunanistan	3.870	29.3	5.150	39.0	13.196
İspanya	18.530	36.6	11.450	22.6	50.599
Portekiz	2.705	29.4	1.437	15.6	9.198
İsveç	2.747	6.1	488	1.1	44.996
Avusturya	1.479	17.6	1.940	23.1	8.386
Finlandiya	2.177	6.4	95	0.3	33.815
AB	85.615	26.4	57.403	17.7	324.269

1999 yılı verilerine göre Türkiye'de ekilen tarla arazisinin %73.6'sı tahıllara, %8.4'ü baklagillere, %8.2'si endüstri bitkilerine, %8.0'ı yağlı tohumlu bitkilere ve %1.8'i de yumru bitkilerine ayrılmış durumdadır. Tahıllardan %67.4 payla buğday, baklagillerden %39.5 payla nohut, endüstri bitkilerinden %46.2 payla pamuk, yağlı tohumlu bitkilerden %47.8 payla çiğit ve yumru bitkilerinden de %63.3 payla patates, kendi grupları içinde ekim alanları bakımından en fazla ekim alanına sahip ürünlerdir (5).

3.2. Ortalama Tarımsal İşletme Büyüklüğü

1991 yılı verilerine göre Türkiye'de 4.068.432 adet tarım işletmesi bulunmaktadır. Buna karşılık işlenen alan 23.451.099 hektardır. Bu durumda işletme başına düşen arazi 5.8 hektardır. İşletmelerin %85.4'ü 10 hektardan, %99.1'i de 50 hektardan küçük işletmedir. 5 hektardan küçük işletmeler toplam işletmelerin %67.9'unu oluşturmasına rağmen, bu işletmeler işlenen alanların %22.1'ini kullanmaktadırlar. Yine 50 hektardan büyük işletmeler toplam işletmeler içinde yalnızca %0.9 oranında bir pay almasına karşın, işlenen alanların %17.1'ini kullanmaktadırlar(8). Bu veriler, Türkiye'de küçük

işletme tipinin yanı sıra toprak dağılımında da dengesiz bir yapının söz konusu olduğunu göstermektedir. Ayrıca Türkiye’de tarım arazilerinde aşırı parçalanma söz konusudur. Nitekim tarım işletmelerinin %43.3’ü 1-3, %22.8’i 4-5, %19.2’si 6-9, %8.9’u 10-14, %5.8’i de 15 ve daha fazla arazi parça sayısına sahiptir. Tarım arazilerindeki bu aşırı parçalanma ise tarımsal yapıyı bozmaktadır.

1997 yılı verilerine göre ise Avrupa Birliği’nde mevcut tarım işletmesi sayısı 6.954.300 adet, buna karşılık işlenen alan 128.691.000 hektardır. Bu durumda işletme başına düşen arazi genişliği 18.5 hektardır. Avrupa Birliği’ne dahil ülkeler arasında tarım işletmelerinin büyüklüğü açısından önemli farklılıklar bulunmaktadır. İşletme başına düşen arazi miktarının en yüksek olduğu ülkeler sırasıyla İngiltere, Lüksemburg ve Fransa, en düşük olduğu ülkeler ise Yunanistan, İtalya ve Portekiz’dir. İşletme başına düşen arazi miktarı İngiltere’de 69.3 ha, Lüksemburg’da 42.5 ha, Fransa’da 41.7 ha’dır. Buna karşılık işletme başına Yunanistan’da 4.3 ha, İtalya’da 6.4 ha ve Portekiz’de 9.2 ha arazi düşmektedir. Görüldüğü gibi AB ülkelerinden sadece Yunanistan’da işletme başına düşen arazi varlığı Türkiye’ye kıyasla daha azdır. Ayrıca 5 hektardan küçük işletmeler oransal olarak en fazla sırasıyla; Portekiz (%75.9), Yunanistan (%75.8) ve İtalya’da (%75.6) bulunmaktadır. Buna karşılık 50 hektardan büyük işletmeler oransal olarak en fazla sırasıyla Lüksemburg (%39.6), İngiltere (%33.6) ve Fransa’da (%29.7) yer almaktadır (4).

Çizelge 3: Türkiye ve AB Ülkelerinde Çeşitli İşletme Büyüklük Gruplarındaki Tarım İşletmeleri Sayıları ve İşlenen Alanlar (8, 4)

İşletme Büyüklük Grupları (Ha)	Türkiye (1991)				AB (1997)			
	İşletme Sayısı (1000 adet)	(%)	İşletme Alan (1000ha)	(%)	İşletme Sayısı (1000 adet)	(%)	İşlenen Alan (1000ha)	(%)
0-5	2.761,4	67.9	5.188,9	22.1	3.866,9	55.6	7.008	5.4
5-10	713,1	17.5	4.675,1	20.0	929,2	13.4	6.523	5.1
10-20	383,3	9.4	4.921,7	21.0	757,7	10.9	10.706	8.3
20-50	173,8	4.3	4.648,7	19.8	802,0	11.5	25.459	19.8
>50	36,8	0.9	4.016,7	17.1	598,5	8.6	78.995	61.4
Toplam	4.068,4	100.0	23.451,1	100.0	6.954,3	100.0	128.691	100.0

3. 3. Arazi Mülkiyet ve Tasarruf Şekli

Çizelge 4’de Türkiye’de arazi mülkiyet ve tasarruf şekli ile ilgili veriler yer almaktadır. Çizelgeden de izlenebileceği gibi, Türk tarım işletmelerinde arazinin doğrudan sahibi tarafından işletilmesi en yaygın işletmecilik şeklidir. 1991 tarım sayımına göre yalnız kendi arazisini işleten işletmeler %92.57, dışarıdan arazi tutup dışarıya arazi vermeyen işletmeler %5.78, yalnız kiracılıkla arazi işleten işletmeler %1.18, yalnız ortakçılık ile arazi işleten işletmeler %0.31, diğer şekilde arazi işleten işletmeler %0.11, iki yada daha fazla tasarruf şekli ile arazi işleten işletmeler ise %0.05

dolayındadır(8). Buna karşılık Avrupa Birliği ülkelerinde kiracılık şeklindeki arazi tasarruf şeklinin yaygın olduğu görülmektedir. Nitekim Avrupa Birliği ülkelerinde tarım alanlarının %59. 3'ü mülk arazi şeklinde işletilirken, %40. 7'si kiracılık ve ortakçılık şeklinde işletilmektedir (10).

Çizelge 4: Türkiye'de Arazi Mülkiyet ve Tasarruf Şeklinin Oransal Dağılımı (%) (9, 8)

Arazi Mülkiyet ve Tasarruf Şekli	1980 Tarım Sayımı	1991 Tarım Sayımı
Yalnız Kendi Arazisini İşleten İşletmeler	90. 59	92. 57
Dışarıdan Arazi Tutup Dışarıya Arazi Vermeyen İşletmeler	7. 39	5. 78
Dışarıdan Arazi Tutup Dışarıya Arazi Veren İşletmeler	0. 19	-
Yalnız Kiracılıkla Arazi İşleten İşletmeler	0. 83	1. 18
Yalnız Ortakçılık İle Arazi İşleten İşletmeler	0. 38	0. 31
Diğer Şekilde Arazi İşleten İşletmeler	0. 59	0. 11
İki Yada Daha Fazla Tasarruf Şekli İle Arazi İşleten İşletmeler	0. 03	0. 05
Toplam	100. 00	100. 00

4. TÜRKİYE VE AB ÜLKELERİNDE GİRDİ KULLANIM DÜZEYİNDEKİ DEĞİŞİMLER

4. 1. Gübre

Bitkisel üretimde birim alandan elde edilen ürün miktarını kısa zamanda en etkili artıran tarımsal girdilerden birisi gübredir. Türkiye'de 1980 yılından günümüze değin gübre tüketimi incelendiğinde, gübre tüketiminde önemli artışların olduğu dikkati çekmektedir. Nitekim bitki besin maddesi cinsinden 1980 yılında 1. 165. 380 ton gübre tüketilirken, bu miktar 1985 yılında 1. 430. 483 tona, 1990 yılında 1. 887. 883 tona, 1995 yılında 1. 700. 440 tona ve 1999 yılında da 2. 204. 224 tona yükselmiştir. 1999 yılında tüketilen gübrenin %67. 4'ünü azotlu, %28. 9'unu fosforlu ve %3. 7'sini de potasyumlu gübre oluşturmaktadır(11). Türkiye'de hektara gübre tüketimi ise 1980 yılında 41. 4 kg iken, 1985 yılında 51. 9 kg, 1990 yılında 67. 8 kg, 1995 yılında 63. 4 kg ve 1999 yılında da 82. 5 kg'dır. Her ne kadar gübre tüketiminde artışlar olduğu kaydedilse de, Türkiye'de hektara gübre tüketimi AB ülkeleri ile karşılaştırıldığında hâlâ gerilerde olduğumuz dikkati çekmektedir. Nitekim Çizelge 5'den de görülebileceği üzere, 1999 yılında hektara gübre tüketimi İrlanda'da 648. 7 kg, Hollanda'da 500. 5 kg ve Bel-Lük'de ise 358. 5 kg'dır. AB ülkeleri arasında gübre tüketiminin en düşük olduğu ülke ise 95. 0 kg/ha ile Portekiz'dir(7). Türkiye'de ekstansif koşullarda tarım yapılan bir çok arazide gübre kullanımı ortalamanın gerisinde kalırken, kimi bölgelerde de çevresel sorunlara neden olacak aşırı kullanımlar söz konusudur.

4. 2. Tarımsal Mekanizasyon

Tarımsal faaliyetlerin tekniğine uygun olarak zamanında yapılması ve işgücü verimliliğinin artırılması açısından tarım alet ve makinaları büyük önem taşımaktadır. Türkiye’de montaj sanayi şeklinde traktör üretimine 1964 yılında uygulamaya giren montaj sanayi talimatı ile başlanmıştır. 1975 yılında 243. 066 adet olan traktör sayısı, 1980 yılında 436. 369, 1985 yılında 583. 974, 1990 yılında 692. 454, 1995 yılında 776. 863 ve 1999 yılında 924. 471 adede ulaşmıştır (5, 12). 100 hektar işlenen araziye 1975 yılında 0. 9 adet traktör düşerken, bu miktar 1980 yılında 1. 8’e, 1985 yılında 2. 4’e, 1990 yılında 2. 9’a, 1995 yılında 3. 3’e ve 1999 yılında da 3. 9’a ulaşmıştır . Ancak ulaşılan bu düzey AB ülkelerinin çok gerisinde bulunmaktadır. Nitekim Çizelge 5’den de izlenebileceği gibi, 100 hektar işlenen araziye Avusturya’da 25. 2 adet, İtalya’da 19. 9 adet, Hollanda’da 16. 4 adet traktör düşmektedir(7).

4. 3. Sulama

77. 8 milyon hektar olan Türkiye yüzölçümünün 16. 7 milyon hektarı topografik yönden, 12. 5 milyon hektarı toprak özellikleri yönünden, 8. 5 milyon hektarı ise ekonomik yönden sulamaya uygundur(13). Bununla beraber 1980 yılında 2. 672. 817 ha olan sulanan alanlar, 1985 yılında 3. 285. 083 ha’a, 1990 yılında 3. 689. 919 ha’a, 1995 yılında 4. 044. 242 ha’a, 1999 yılında da 4. 747. 000 ha’a yükselmiştir. Sulanan alanların tarım alanları içindeki payı ise 1980 yılında %9. 5, 1985 yılında %11. 9, 1990 yılında %13. 2, 1995 yılında %15. 1 ve 1999 yılında da %17. 8’dir. Oysa AB ülkelerinde sulanan alanların tarım alanları içerisindeki payı Hollanda’da %59. 5, Yunanistan’da %37. 2 ve Portekiz’de %24. 0’dır. Bununla beraber Avusturya’da sulanan alanların tarım alanları içindeki oranı %0. 3 düzeyindedir (7)

Çizelge 5: Türkiye ve AB Ülkelerinde Gübre Tüketimi, Traktör Varlığı ve Sulama Durumu(7)

Ülkeler	Gübre Tüketimi		Traktör Varlığı (adet/100 ha)		Sulanan Alan/Tarım Alanları Toplamı (%)	
	1995	1999	1995	1999	1995	1999
Türkiye	63. 4	82. 5	3. 3	3. 9	15. 1	17. 8
Almanya	233. 8	252. 0	10. 3	8. 7	4. 0	4. 0
Fransa	252. 1	243. 6	7. 2	6. 9	8. 4	10. 8
İtalya	170. 7	155. 1	18. 5	19. 9	24. 7	23. 6
Belçika-Lüksemburg	382. 9	358. 5	13. 9	12. 9	3. 0	4. 8
Hollanda	584. 1	500. 5	19. 6	16. 4	61. 7	59. 5
İngiltere	365. 6	342. 8	8. 4	8. 5	1. 8	1. 8
İrlanda	724. 1	648. 7	17. 1	15. 7	-	-
Danimarka	188. 1	169. 9	6. 5	5. 6	20. 7	19. 4
Yunanistan	129. 3	121. 2	8. 4	8. 8	35. 4	37. 2
İspanya	99. 6	124. 9	5. 7	6. 4	18. 8	19. 6
Portekiz	84. 1	95. 0	6. 9	8. 6	21. 8	24. 0
İsveç	105. 9	100. 7	6. 2	6. 3	4. 2	4. 2
Avusturya	156. 6	164. 3	25. 0	25. 2	0. 3	0. 3
Finlandiya	156. 7	142. 9	9. 0	8. 9	2. 9	2. 9

5. TÜRKİYE VE AB ÜLKELERİNDE BİTKİSEL VE HAYVANSAL ÜRÜNLERİN ÜRETİM DÜZEYİNDEKİ DEĞİŞİMLER

Türkiye’de tarımsal üretim değerinin %36. 4’ünü tarla bitkileri, %17. 6’sını sebze ve %20. 7’sini de meyve üretim değeri olmak üzere %74. 7’sini bitkisel üretim değeri, %25. 3’ünü de hayvansal üretim değeri oluşturmaktadır (14). Buna karşılık AB ülkelerinde tarımsal üretim değerinin %13. 1’ini tahıllar, %10. 8’ini diğer tarla bitkileri, %10. 0’ını sebze ve çiçek, %3. 9’unu meyve, %7. 2’sini üzüm ve şarap, %2. 4’ünü zeytin ve zeytinyağı olmak üzere %47. 4’ünü bitkisel üretim değeri, %20. 9’unu süt, %8. 7’sini sığır ve dana eti, % 1. 9’unu koyun ve keçi eti, %11. 1’ini domuz eti, %3. 1’ini kanatlı etleri ve yumurta, % 6. 9’unu da diğer hayvansal faaliyetlerden elde edilen ürünler olmak üzere %52. 6’sını da hayvansal üretim değeri meydana getirmektedir (4).

Üretim miktarı açısından AB ülkeleri içerisinde buğdayın %35. 5’ini Fransa, arpanın %23. 6’sını Almanya, şekerpancarının % 27. 4’ünü Fransa, patatesin %26. 6’sını Almanya, domatesin %44. 6’sını İtalya, mısırın ise %41. 9’unu Fransa karşılamaktadır. Türkiye 2000 yılı itibariyle AB’nin ekim alanlarının buğdayda %48. 2’si, arpada %33. 2’si, şekerpancarında %22. 0’ı, patateste %15. 4’ü, domateste %60. 3’ü ve mısırdaki da %12. 4’ü oranında ekim alanlarına sahip olmasına karşın, Birliğin üretim miktarlarının buğdayda %16. 5’i, arpada %14. 3’ü, şekerpancarında %14. 7’si, patateste %11. 0’ı, domateste % 43. 3’ü ve mısırdaki da %5. 3’ü oranında üretimi bulunmaktadır. Bunun nedeni; birim alana verimde Türkiye’nin AB ülkeleri karşısında çok gerilerde yer almasıdır. Nitekim Çizelge 6 incelendiğinde, verim açısından Türkiye’nin buğday ve arpada yalnızca Portekiz’den, şekerpancarında yalnızca Finlandiya’dan, patateste Portekiz, Yunanistan, Finlandiya, İtalya ve İspanya’dan daha fazla verim aldığı, buna karşılık AB ülkeleri tamamının domates ve mısır veriminde Türkiye’den daha fazla verim aldıkları dikkati çekmektedir.

Türkiye’de hayvancılık yapan işletmelerin büyük bir bölümü küçük ölçekli aile işletmeleri olup, bu işletmelerde geleneksel bir yapı hakimdir. 1991 tarım sayımı sonuçlarına göre, Türkiye’deki tarım işletmelerinin %72. 2’sinde bitkisel ve hayvansal üretim faaliyeti bir arada yürütülürken, yalnız bitkisel üretim yapan işletmelerin oranı % 24. 4, yalnız hayvancılık yapan işletmelerin oranı ise %3. 4’dür(8). Türkiye’de 1-9 büyükbaş hayvana sahip işletmeler toplam işletmelerin %91. 9’unu oluşturmakta, 10-19 baş hayvana sahip olanlar %6. 6, 20 baş ve daha fazlasına sahip olanlar ise %1. 5 oranında pay almaktadırlar. İşletme başına ortalama 4. 2 büyükbaş, 41. 8 küçükbaş hayvan düşmektedir (15). Avrupa Birliği ülkelerinde ise, ihtisaslaşmış hayvancılık işletmeleri yaygındır. AB ülkelerinde sığır besiciliği işletmelerinde işletmelerin %32. 5’i 1-9 baş, %14. 1’i 10-19 baş, %53. 4’ü de 20 baş ve daha fazlasına, süt sığırcılığı işletmelerinde ise işletmelerin %34. 9’u 1-9 baş, %18. 1’i 10-19 baş, %47. 0’ı da 20 baş ve daha fazla hayvan sayısına sahiptirler (4).

Çizelge 6. Türkiye ve AB Ülkelerinde Bazı Bitkisel Ürünlerin Ekim Alanı, Üretim ve Verim Düzeyi (2000 Yılı)(7)

		Türkiye	Almanya	Fransa	İtalya	Bel-Lük	Hollanda	İngiltere	İrlanda	Danimarka	Yunanistan	İspanya	Portekiz	İsveç	Avusturya	Finlandiya
Buğday	A	8.700,0	2.970,9	5.269,0	2.317,7	228,7	136,7	2.086,0	84,3	636,0	659,8	2.369,8	249,0	401,2	293,8	159,0
	B	17.500,0	21.634,0	37.539,0	7.463,9	1.634,0	1.183,3	16.700,0	706,0	4.687,0	2.183,4	7.333,1	332,3	2.399,9	1.312,9	550,0
	C	2.011,5	7.281,9	7.128,3	3.220,4	7.144,7	8.656,2	8.005,8	8374,9	7369,5	2.539,4	3.094,4	1.415,7	5.981,8	4.468,7	3.459,1
Arpa	A	3.600,0	2.071,5	1.572,7	345,3	38,0	47,2	1.127,0	180,6	746,0	122,1	3.306,7	21,9	408,7	223,8	590,0
	B	7.400,0	12.201,4	9.927,0	1.226,5	370,0	318,8	6.490,0	11.29,0	3.980,0	302,9	11.283,1	33,1	1.634,4	854,7	1.910,0
	C	2.035,6	5890,1	6.312,1	3.351,9	6.379,3	6.754,2	5.738,7	6.251,4	5.335,1	2.480,8	3.412,2	1.511,4	3.999,0	3.819,0	3.237,3
Ş. panca rı	A	417,0	452,0	415,0	265,3	91,0	111,0	150,0	32,0	58,0	47,5	130,6	8,0	55,1	43,2	33,0
	B	16.854,0	27.870,0	31.454,0	11.753,0	5.311,0	6.000,0	9.335,0	1.564,0	3.396,0	3.032,2	8.232,0	475,0	2.752,6	2.599,6	1.069,0
	C	40.417,3	61.659,3	75.792,8	44.300,8	58.362,6	54.054,1	62.233,3	48.875,0	58.551,7	63.856,8	63.032,2	59.375,0	49.956,4	59.250,0	32.393,9
Patates	A	211,0	302,0	168,9	83,0	65,0	183,0	165,0	13,8	40,0	46,6	123,2	78,0	32,9	23,7	40,0
	B	5.475,0	13.193,0	6.632,4	2.078,3	3.033,0	8.200,0	6.647,7	381,0	1.600,0	690,0	3.138,0	1.230,0	980,1	694,6	816,0
	C	25.947,9	43.685,4	39.386,6	25.039,8	46.661,5	44.808,7	40.289,1	27.608,7	40.000,0	19.098,7	25.470,8	16.025,6	29.790,3	29.308,0	20.400,0
Domate s	A	160,0	0,284	8,5	131,3	0,9	1,4	0,3	0,1	0,1	44,0	60,2	18,0	0,049	0,161	0,123
	B	6.800,0	32,4	897,6	6.991,2	300,0	600,0	113,3	7,0	18,8	2.037,2	3.582,6	1.000,0	17,3	19,8	35,6
	C	42.500,0	114.084,5	105.600,0	53.246,0	333.333,4	428.571,4	377.666,6	70.000,0	188.000,0	46.754,5	59.511,6	55.555,6	353.061,2	122.981,4	289.430,9
Mısır	A	550,0	451,2	1.834,0	1.087,4	363	20,1	-	-	-	215,0	424,9	171,0	-	-	187,8
	B	2.100,0	3.324,0	16.469,0	10.206,6	370,0	162,0	-	-	-	2.037,5	3.897,7	905,0	-	-	1.851,6
	C	3.818,2	7.367,0	8.979,8	9.386,2	10.192,8	8.059,7	-	-	-	9.476,7	9.173,2	5.292,4	-	-	9.859,4

Not:

- A: Ekim Alanı (1000 ha)
B: Üretim Miktarı (1000 ton)
C: Verim (kg/ha)

Çizelge 7. Türkiye ve AB Ülkelerinde Hayvan Varlığı, Hayvansal Ürünler Üretim ve Tüketim Düzeyi (2000 Yılı) (7,15)

	Türkiye	Almanya	Fransa	İtalya	Bel-Lük	Hollanda	İngiltere	İrlanda	Danimarka	Yunanistan	İspanya	Portekiz	İsviçre	Avustralya	Finlandiya
Sığır varlığı (1000 baş)	11.185	14.574	20.194	7.184	3.163	4.150	11.423	6.708	1.850	590	6.150	1.245	1.713	2.150	1.101
Koyun varlığı (1000 baş)	30.238	2.290	10.130	10.970	155	1.465	44.656	5.393	143	9.041	23.700	5.850	437	384	128
Keçi varlığı (1000 baş)	8.376	114	1.191	1.364	12	119	-	-	-	5.293	2.600	793	-	58	7
Domuz varlığı (1000 baş)	5	27.049	14.635	8.403	7.322	13.138	7.284	1.763	11.551	906	21.900	2.330	1.918	3.790	1.541
Sağlanan süt sığır sayım (1000 baş)	5.900,0	4.833,0	4.424,0	2.172,0	665,0	1.532,0	2.336,0	1.261,0	614,0	175,0	1.224,0	352,0	427,6	710,3	358,0
Süt üretimi (1000 ton)	8.800,0	28.420,0	24.898,0	11.741,0	3.600,0	11.135,0	14.461,0	5.199,8	4.464,5	770,0	5.548,0	1.994,8	3.300,0	3.349,9	2.445,0
Verim (kg/baş)	1.600,0	5.880,4	5.627,9	5.405,6	5.413,5	7.268,3	6.190,4	4.091,8	7.271,2	4.400,0	4.532,7	5.667,0	7.717,5	4.716,2	6.829,6
Süt tüketimi (kg/kişi) *	87,6	90,7	98,9	65,0	80,8	136,2	129,3	185,9	145,2	63,1	98,4	96,0	154,1	121,3	208,4
Kesilen sığır ve manda varlığı (1000 baş)	2.124,5	4.284,6	5.419,0	4.438,0	841,0	2.247,2	2.433,0	1.886,0	622,2	297,6	2.418,8	417,4	528,9	671,5	359,9
Et üretimi (1000 ton)	376	1.363,0	1.514,4	1.155,2	282,0	470,6	708,0	575,9	153,9	65,7	631,8	99,9	149,8	203,5	90
Verim (kg/baş)	177,0	318,1	279,5	260,3	335,3	209,4	291,0	305,4	247,3	230,8	261,2	239,3	283,2	303,0	250,0
Et tüketimi (kg/kişi) *	24,1	97,2	110,5	88,0	102,0	89,4	74,4	100,5	105,8	77,1	102,1	75,5	60,5	93,4	65,0
Yumurta tavuğu varlığı (1000 adet)	60,0	50,1	63,0	51,4	12,0	30,6	35,1	3,0	3,7	14,7	42,0	4,9	5,7	5,8	3,4
Yumurta üretimi (1000 ton)	660,0	880,0	1.050	767,5	220,0	668,0	633,9	29,0	78,2	116,6	522,0	117,4	102,0	92,1	58,5
Verim (kg/adet)	11,0	17,6	16,6	14,9	18,3	21,8	18,1	9,7	21,1	7,9	12,4	23,9	17,9	15,9	17,2
Yumurta tüketimi (kg/kişi) *	6,0	14,8	15,0	11,1	14,2	10,7	10,8	11,4	14,3	11,3	15,3	7,7	12,9	13,4	10,9

*: Süt, et ve yumurta tüketimine ait veriler 1991 yılına aittir.

Çizelge 8: AB ülkelerinde Hayvancılık İşletmelerinde İşletme Sayıları ve İşletme Başına Düşen Ortalama Hayvan Sayısı (16, 4)

Yıllar	İşletme Sayısı	İşletme Başına Düşen Hayvan Sayısı	İşletme Sayısı	İşletme Başına Düşen Hayvan Sayısı	İşletme Sayısı	İşletme Başına Düşen Hayvan Sayısı
1991	2.081	37.4	1.198	18.4	1.521	66.1
1993	1.882	39.6	1.013	19.6	1.404	78.1
1995	1.734	43.9	868	22.3	1.146	92.3
1997	1.586	47.4	780	24.0	1.037	105.8

1991 yılı baz alındığında 1997 yılında işletme sayısı olarak, sığır besiciliği işletmelerinde %23.8, süt sığırcılığı işletmelerinde %34.9, domuz işletmelerinde ise %31.8 oranında azalma gerçekleşmiş, buna karşılık aynı zaman sürecinde işletme başına düşen besi sığırı sayısında %26.7'lik, süt sığırı sayısında %30.4'lük ve domuz sayısında da %60.1'lik artış söz konusu olmuştur. 1997 yılı verilerine göre işletme başına düşen besi sığırı 47.4 baş, süt sığırı 24.0 baş, domuz ise 105.8 baştır.

AB ülkelerinin sığır varlığının %24.6'sına Fransa, koyun varlığının %38.9'una İngiltere, keçi varlığının %45.8'ine Yunanistan ve domuz varlığının da %21.9'una Almanya sahip durumdadır. Türkiye hayvan sayısı bakımından domuz dışında Avrupa Birliği'ne kıyasla önemli sayıda hayvan varlığına sahiptir. Nitekim Türkiye, AB sığır varlığının %13.6'sı, koyun varlığının %26.4'ü ve keçi varlığının da %72.5'i kadar hayvan varlığına sahiptir. Ancak verim karşılaştırmalarında AB ortalamalarının çok gerisindedir. Türkiye sağılan süt sığırı sayısı bakımından AB ülkeleri süt sığırı varlığının %26.1'i oranında hayvana sahip olmasına rağmen, Birliğin süt üretiminin ancak %7.3'ü kadar süt üretimine sahiptir. Bunun nedeni; Türkiye'de süt sığırı başına yılda 1.600, 0 kg süt alınmasına karşılık, AB ülkelerinden Danimarka'da 7.271, 2 kg, Hollanda'da ise 7.268, 3 kg süt alınmasındandır(7). Türkiye'de süt sığırı varlığının %16.3'ü kültür ırklardan, %43.8'i kültür melezinden, %39.9'u da yerli ırk sığırlardan, koyun varlığının da %2.7'si merinoslardan %97.3'ü de yerli ırk koyunlardan oluşmaktadır. 1999 yılında Türkiye'de süt üretiminin %8.0'ı koyundan, %2.3'ü keçiden, %88.9'u inekten ve %0.8'i de mandadan karşılanmaktadır (5).

2000 yılında Türkiye'de kesilen sığır ve manda sayısı 2.124.500 baş, buna karşılık et üretimi 376.000 ton'dur. Dolayısıyla Türkiye'de sığırdaki karkas ağırlık 177.0 kg'dır. Oysa AB ülkelerinden Bel-Lük'de 335.3 kg, Almanya'da ise 318.1 kg'dır. Dolayısıyla kesilen sığır ve manda varlığı bakımından Türkiye AB ülkelerinin %7.9'u kadar pay almasına karşın, et üretimlerinin %5.0'ı oranında bir üretime sahiptir. Türkiye'de et üretiminin %30.5'i küçükbaş, %69.5'i de büyükbaş hayvanlardan karşılanmaktadır. Ülkemizde hayvancılık geniş ölçüde mer'alara dayalı olarak yapılmaktadır. Ancak 1950'li yıllardan itibaren uygulanan yanlış politikalar sonucunda mer'a alanlarında %50'lere varan kayıplar söz konusudur. 1 büyükbaş hayvan için yılda 160 günlük otlama periyodu vardır ve 1 ha'a 0.5 baş büyükbaş hayvan düşmesi normaldir. Ancak

Türkiye'de 240-270 günlük bir otlama periyodu söz konusudur(17). Ayrıca 2000 yılında 1 ha çayır mer'a arazisine Türkiye'de 0. 9 baş, buna karşılık Yunanistan'da 0. 1, İspanya'da ise 0. 5 baş sığır düşmektedir. Dolayısıyla aşırı ve bilinçsiz otlama bitki örtüsünün devamlı olarak tahrip edilmesine dolayısıyla yetersiz olan kaba yem üretiminin daha da büyük boyutlara ulaşmasına neden olmaktadır. Bu bağlamda 28. 2. 1998 tarihinde yürürlüğe giren Mer'a Kanununun akılcı bir şekilde hayata geçirilmesi gerekmektedir. Yem bitkileri ekim alanlarına gelince, ekilebilir alanlar içinde henüz arzu edilen seviyeye ulaşmamıştır. Nitekim yem bitkileri ekim alanının tarla arazisi içindeki payı Türkiye'de %3 iken, bu oran gelişmiş batı ülkelerinde %25-60'lar dolayındadır (18).

Çizelge 7'den de izlenebileceği üzere, 1991 yılında kişi başına

- * Süt tüketimi, Türkiye'de 87. 6 kg iken, Finlandiya'da 208. 4 kg, İrlanda'da 185. 9 kg
- * Et tüketimi, Türkiye'de 24. 1 kg iken, Fransa'da 110. 5 kg, Belçika'da 102. 0 kg
- * Yumurta tüketimi, Türkiye'de 6. 0 kg iken, İspanya'da 15. 3 kg, Fransa'da 15. 0 kg,

buna karşılık

- * Tahıl tüketimi, Türkiye'de 190. 5 kg iken, Hollanda'da 54. 6 kg, İsveç'te 69. 3 kg'dır .

Görüldüğü gibi Türkiye'de tahıllara dayalı bir beslenme söz konusudur. Halbuki dengeli beslenme için, bir insanın gereksinim duyduğu protein miktarının %40'ının hayvansal, %60'ının da bitkisel gıdalardan alınması gerekmektedir. Dolayısıyla ülkemizde de hayvansal ürünlerin tüketim miktarının yeterli düzeye çıkarılması gerekmektedir.

Türkiye'de ihtisaslaşmış hayvancılık işletmelerinin toplam işletmeler içindeki payının %3. 4 gibi çok düşük bir oranda yer alması, pazarlama hizmetlerinin de etkin bir şekilde yürütülememesine neden olmaktadır. Bu aşamada hayvan üreticilerinin ürününü daha iyi değerlendirmesi, gelirini artırması, tüketicinin uygun koşullarda ürün tüketmesi ancak üretici kesimin kendi içinde örgütlenmesi ile mümkün olabilir. Ancak ülkemizde örgütlenme sorunu tam anlamıyla çözümlenmiş değildir. Bununla birlikte AB ülkelerinde tarımsal ürünlerin pazarlanmasında kooperatiflerin büyük bir yeri vardır. Nitekim Avusturya'da şekerpancarının %100'ü, Lüksemburg'da tahılların %79'u, Hollanda'da meyvelerin %76'sı ve sebzelerin %73'ü, İsveç'te dana etinin %73'ü, Finlandiya'da tavuk etinin %81'i, Danimarka'da domuz etinin %91'i, Finlandiya'da yumurtanın %54'ü, İsveç'te ise sütün %100'ü kooperatiflerce pazarlanmaktadır (4).

Türkiye ve AB ülkelerinin tarımsal ürünlerde kendine yeterlilik düzeyine gelince, Türkiye'deki üretim, tüketim ve dış ticarete ait verileri dikkate alarak kendine yeterlilik düzeyini doğru bir şekilde ortaya koymak mümkün değildir. Ancak Türkiye'de bir çok hayvansal üründe kendine yeterlilikten söz edilememektedir. AB ülkelerinde ise 1980 yılında sığır ve dana etinde kendine yeterlilik düzeyi %99. 1 iken 1997 yılında %112'ye yükselmiştir. Yine aynı dönemde kendine yeterlilik düzeyi tavuk etinde %104. 5'den %111'e, domuz etinde %102. 5'den %107'ye yükselmiştir. Bununla beraber kendine yeterlilik düzeyi koyun ve keçi etinde hâlâ %82'ler düzeyindedir(19, 4). Ülke düzeyinde incelenecek olursa, tahıllarda %209'la Fransa, patateste %157 ile Hollanda, şekerpancarında %232 ile Fransa, sütte %332 ile Hollanda, peynirde %439'la İrlanda, tereyağında %789'la İrlanda, margarinde %198'le Hollanda, yumurtada %234'le Hollanda, dana etinde %944'le İrlanda, donuz etinde %523'le Danimarka, tavuk etinde %205'le Hollanda, koyun ve keçi etinde ise %242 ile İrlanda adı geçen tarımsal ürünler itibarıyla en yüksek oranda yeterliliğe sahip ülkelerdir (4).

6. SONUÇ VE ÖNERİLER

Türkiye ve Avrupa Birliği tarımı, bazı ölçütler yardımı ile karşılaştırıldığında; öncelikle üzerinde durulması gereken konu arazi varlığı ve arazinin kullanılış biçimidir. Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne kıyasla önemli sayılabilecek genişlikte arazi varlığına sahip olduğu söylenebilir. Ne var ki bu arazi varlığı yeterince verimli değerlendirilememekte ve korunamamaktadır. Mer'a alanları devamlı azalırken, tarıma uygun toprakların kullanılma sınırının aşıldığı bilinmektedir. Arazi kullanımına ilişkin olarak Türkiye'de bitkisel üretim ağırlığını hissettiren, AB ülkelerinde bitkisel ve hayvansal üretim oldukça dengeli bir bileşimde yer almaktadır.

Tarımsal işletmelerin büyüklük bakımından dağılımı, tarımsal yapıyı karakterize etmede önemli bir ölçüttür. Birliği oluşturan ülkeler ile Türkiye arasında farklılıklar bulunmakla beraber, Birliğe dahil Fransa dışındaki diğer Akdeniz ülkeleri ile küçük işletmelerin yoğunluğu açısından benzerliklerin olduğu söylenebilir. Ancak Avrupa Birliği ülkeleri uygulamaya koyduğu yapısal önlemler çerçevesinde, tarım işletmelerini sayısal olarak azaltırken, ortalama işletme büyüklüklerini artırmıştır. Türkiye'nin de kısa dönemde böyle bir yapısal gelişimi zorunludur.

Tarımsal yapıyı incelerken, ele alınan diğer bir karşılaştırma ölçütü, arazi mülkiyet ve tasarruf şeklindedir. Türkiye'de mevcut tarım işletmeleri genellikle sahipleri tarafından işletilmektedir. Kiracılık ve ortakçılık şeklinde arazi işletenlerin payı Türkiye'de yalnızca %1. 5 oranında iken, AB ülkelerinde %40. 7 düzeyindedir.

Türkiye ve AB ülkeleri tarımında önemli derecede teknoloji farklılığı bulunmaktadır. Birlik ülkelerinde girdi kullanım seviyesi yüksektir.

Hayvan sayısı yönünden AB ülkelerine kıyasla önemli bir varlığa sahip olan Türkiye, verim karşılaştırmalarında Birlik ortalamalarının çok gerisindedir. Türkiye'de

hayvan başına verim düzeyinin artırılabilmesi için, bakım ve besleme düzeyinin yükseltilmesi ile birlikte, mevcut popülasyondaki kültür ırkı ve melezlerin oranının artırılması gerekmektedir.

KAYNAKLAR

- 1 Anonim. Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985-1989), DPT Yayın No:1974, Ankara, 1985.
- 2 Anonim. Temel Ekonomik Göstergeler, DPT Yayınları, ISSN:1301-0824, Ankara, 2001.
- 3 Anonim. Türkiye İstatistik Yıllığı, DİE Yayın No: 2466, ISBN: 975-19-2814-1, Ankara, 2001.
- 4 Anonim. The Agricultural Situation in the European Union, 1999 Report, ISBN:92-828-8474-0, Brussels-Luxembourg, 2001.
- 5 Anonim. Tarım İstatistikleri Özeti 1980-1999, DİE Yayın No. 2430, ISBN:975-19-2697-1, Ankara, 2001.
- 6 Anonim. Ziraî ve İktisadî Rapor (1999-2000), T. C. Z. B. Yayın No: 204, ISBN:975-97515-1-8, Ankara, 2001.
- 7 Anonim. www.fao.org (Elektronik Veri Kayıtları).
- 8 Anonim. 1991 Genel Tarım Sayımı, Tarımsal İşletmeler (Hanehalkı) Araştırma Sonuçları, DİE Yayın No: 1691, ISBN 975-19-0901-05, Ankara, 1994.
- 9 Anonim. Genel Tarım Sayımı Hanehalkı Anketi Sonuçları, DİE Yayın No: 1028, Ankara, 1981.
- 10 Olhan, E. Avrupa Birliği'nde Tarımsal Yapı ve Türkiye İle Karşılaştırılması, Ekin Dergisi Sayı:13 ve 14, Türkiye Tarım Kredi Kooperatifleri Merkez Birliği Yayınları, ISSN: 1301-515x, Ankara, 2000.
- 11 Olhan, E. Türkiye'de Gübre Sübvansiyon Politikaları-İçel İli Turunçgil Üreticileri Açısından Bir Değerlendirme, Türkiye Ziraat Odaları Birliği, Ankara, 2000.
- 12 Anonim. Tarım İstatistikleri Özeti 1986, DİE Yayın No. 1251, Ankara, 1987.
- 13 Bülbül, M. , Beşparmak, F. ve Güneş, E. Türkiye'de Sulama Yatırımları, Tarımda Su Kullanımı ve Yönetimi Sempozyumu, Türk Ziraat Mühendisleri Birliği ve Vakfı, Ankara, 1999.
- 14 Anonim. www.die.gov.tr (Elektronik Veri Kayıtları).
- 15 Sayın, C. Türkiye'de Hayvancılığa Yönelik Destekleme ve Dış Ticaret Politikalarının Ülke Hayvancılığına Etkileri Üzerine Bir Araştırma, A. Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü Doktora Tezi (Yayınlanmamış), Ankara, 1998.
- 16 Anonim. Basic Statistics of the Community, Eurostat, 31 st edition, Brussels-Luxembourg, 1994.
- 17 Karakuş, Ü. Hayvancılıkta Çayır Mer'a ile Kaba Yem Gereksinimi ve Yem Sanayi, Türkiye- 2000 Hayvancılık Kongresi, Ankara Ticaret Borsası, Aydoğdu Ofset, Ankara, 2000.
- 18 Şeker, H. Yem Bitkileri Yetiştiriciliği, T. C. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, Teşkilatlanma ve Destekleme Genel Müdürlüğü, Ankara, 2001.
- 19 Sakarya, E. ve Uysal, G. Avrupa Birliği- Türkiye Adaylık Sürecinde Hayvancılık Sektöründe Alınması Gerekli Önlemler, Türkiye-2000 Hayvancılık Kongresi, Ankara Ticaret Borsası, Aydoğdu Ofset, Ankara, 2000.

TÜRK KOOPERATİFÇİLİK KURUMU ORGANLARI

YÖNETİM KURULU

- Başkan** : Prof. Dr. Rasih DEMİRCİ
Gazi Üniversitesi Mesleki Eğitim Fakültesi Dekanı
- Başkan Yrd.** : Dr. Selim YÜCEL
T. Şeker Fabrikaları A.Ş. Genel Müdür Yardımcısı
- Muhasip Üye** : Yrd. Doç. Dr. Nurettin PARILTI
G.Ü.İ.İ.B.F. Öğretim Üyesi
- Üye** : Prof. Dr. Kadir ARICI
Türkiye Tarım Kredi Kooperatifleri Merkez Birliği Müdürü
- Üye** : Prof. Dr. Burhan AYKAÇ
G.Ü.İ.İ.B.F. Dekanı
- Üye** : Doç. Dr. Nevzat AYPEK
G.Ü. Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi
- Üye** : Erol DOK
Ziraat Yüksek Mühendisi, İş Adamı
- Üye** : Prof. Dr. Celal ER
A.Ü. Ziraat Fakültesi Öğretim Üyesi
- Üye** : Prof. Dr. İzzet GÜMÜŞ
G.Ü. Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi
- Üye** : İrfan GÜNDOĞDU
T. Tarım Kredi Koop. Merkez Birliği Genel Müdürlüğü
İdari İşler Müdürü
- Üye** : Yavuz KOCA
T.M.O. Genel Müdür Yardımcısı
- Üye** : Prof. Dr. Ahmet ÖZÇELİK
A.Ü. Ziraat Fakültesi Öğretim Üyesi
- Üye** : Dr. Eyüp SERİN
Pankobirlik Genel Müdürlüğü Ticaret Müdür Yardımcısı
- Üye** : Doç. Dr. Ahmet TURAN
A.Ü. Ziraat Fakültesi Öğretim Üyesi
- Üye** : Nevzat USLUCAN
T.K.B. TÜGEM Daire Başkanı

DENETLEME KURULU

- Başkan** : Özdemir ÜNSAL
Emekli Bankacı
- Üye** : Erol DEMİR
Mali Müşavir
- Üye** : Durmuş YURTOĞLU
Pankobirlik Genel Müdürlüğü Ticaret Müdürü
- HAYSIYET DİVANİ**
- Başkan** : Nurettin HAZAR
Türk Kooperatifçilik Kurumu Eski Başkanı
- Üye** : Vedat KOÇ
T. Tarım Kredi Koop Sakarya Bölge Müdürü
- Üye** : Hüsnü POYRAZ
Türk Kooperatifçilik Kurumu Eski Başkanı

Yönetim Kurulu herhangi bir maaş, ücret ve haklı huzur almamaktadır.
Kurum organlarının üyelerinin isimleri soyadı sırasıyla yazılmıştır.

TÜRK KOOPERATİFÇİLİK KURUMU'NUN YAYINLARI

KDV DAHİL FİYATI
1.500.000 TL.

1. 1163 Sayılı Kooperatifler Kanunu Uygulamasında Kooperatiflerin Durumu ve Sorunları (VI. Milletlerarası Türk Kooperatifçilik Kongresi Tebliğler)	1.000.000 TL.
2. Kooperatif Şirketler (Yayın No. 30)	1.500.000 TL.
3. Çeşitli Ülkelerde Toprak Reformu Uygulamaları (Yayın No. 34)	1.000.000 TL.
4. Kooperatifçilik ve İlkokul (Yayın No. 38)	1.000.000 TL.
5. Kooperatifçilik Bilgisi (Yayın No. 40)	1.500.000 TL.
6. Büyük Mağazacılık ve Tüketim Kooperatifçiliği (Yayın No. 41)	1.000.000 TL.
7. Ekonomik ve Sosyal Gelişmeler Karşısında Türkiye'de Kooperatifçilik Politikası IX. Milletlerarası Türk Kooperatifçilik Kongresi-Tebliğler (Yayın No. 42)	1.500.000 TL.
8. Türk Kooperatifçiliği Üzerine Düşünceler (Yayın No. 43)	1.500.000 TL.
9. X. Milletlerarası Türk Kooperatifçilik Kongresi-Tebliğler (Yayın No. 44)	1.000.000 TL.
10. Atatürk ve Kooperatifçilik (Yayın No. 45)	1.000.000 TL.
11. The Cooperative Movement in Turkey and Its Expected Development (Yayın No. 46)	2.000.000 TL.
12. Türkiye Ekonomisinde Tarımsal Amaçlı Kooperatifçilik İşletmeleri (Yayın No. 48)	2.000.000 TL.
13. Kooperatiflerin Dış Ticaret Açısından Millî Ekonomiye Katkıları (Yayın No. 49)	1.500.000 TL.
14. Köy Kalkınma Kooperatiflerinde Yönetim (Yayın No. 50)	1.500.000 TL.
15. Çorlu İlçesi Seymen Köyü Kalkınma Kooperatiflerinde Grup Tanımının Ekonomik Analizi (Yayın No. 52)	1.000.000 TL.
16. Vakıflar Tüzüğü (Yayın No. 53)	1.500.000 TL.
17. Karınca Dergisi Kooperatifçilikte İlgili Bibliyografya (Yayın No. 55)	2.000.000 TL.
18. XI. Milletlerarası Türk Kooperatifçilik Kongresi-Tebliğler (Yayın No. 57)	2.000.000 TL.
19. XI. International Turkish Cooperative Congress-Papers (Yayın No. 59)	2.000.000 TL.
20. Türkiye'de Kooperatifin Verimli Çalışmaların Açısından Yatay ve Dikey Bütünlüşme Hareketleri (Yayın No. 60)	1.500.000 TL.
21. Tarımsal Üretimde Kooperasyon ve Türk Tarımına Uygulanabilirliği (Yayın No. 61)	2.000.000 TL.
22. Marketin Functions On Foreign Trade in Turkey and In The United States of America (Yayın No. 63)	1.500.000 TL.
23. "Dünyada Mekan" Konut Kooperatifleri - Seminer - Tebliğler (Yayın No. 64)	1.500.000 TL.
24. "Altın Bilezik" Esnaf ve Sanatkarlar Kefalet Kooperatifleri - Seminer Tebliğleri (Yayın No. 65)	1.500.000 TL.
25. "Bir Lokma Bir Hırka" Tüketim Kooperatifleri - Seminer Tebliğler (Yayın No. 65)	1.500.000 TL.
26. XII. Milletlerarası Türk Kooperatifçilik Kongresi-Tebliğler (Yayın No. 67)	2.000.000 TL.
27. XII. International Turkish Cooperative Congress-Papers (Yayın No. 68)	2.000.000 TL.
28. Türkiye'de Tüketim Kooperatiflerinin Bugünkü Durumu, Alınması Gereken Tedbirler - Araştırma (Yayın No. 70)	2.000.000 TL.
29. Anadolu Basınında Kooperatifçilik (Yayın No. 71)	2.000.000 TL.
30. Bütün Değişiklikleriyle Kooperatifler Kanunu (Yayın No. 72)	1.900.000 TL.
31. Türkiye'de Sendikalar Faaliyetleri İçindeki Tüketim Kooperatiflerinin Durumu ve Gelişme İmkanları - Araştırma (Yayın No. 73)	2.000.000 TL.
32. Yeni Seminer - Tebliğleri - (Kooperatifçilik Dergisi Özel Sayısı)	1.500.000 TL.
33. Türkiye'deki Kooperatiflerin Avrupa Topluluğu Bünyesine Entegrasyonu - Seminer Tebliğleri (Yayın No. 74)	1.500.000 TL.
34. "Kooperatifler ve Özelleştirme" - Seminer Tebliğleri (Yayın No. 75)	1.500.000 TL.
35. XIII. Milletlerarası Türk Kooperatifçilik Kongresi Türkçe Tebliğler (Yayın No. 76)	2.000.000 TL.
36. XIII. Milletlerarası Türk Kooperatifçilik Kongresi İngilizce-Almanca Tebliğler (Yayın No. 77)	2.400.000 TL.
37. Kooperatif Yönetim Kurulu Üyelerinin Hukuki Sorumluluğu (Yayın No. 78) (1991 Yılı)	2.400.000 TL.
38. 1992 Kooperatifçilik Yıllığı (Yayın No. 80)	2.500.000 TL.
39. XIV. Milletlerarası Türk Kooperatifçilik Kongresi Türkçe Tebliğleri (Yayın No. 81)	2.500.000 TL.
40. XIV. Milletlerarası Türk Kooperatifçilik Kongresi İngilizce-Almanca Tebliğleri (Yayın No. 82)	2.500.000 TL.
41. Millî Hakimiyetin İktisadi, Sosyal ve Kültürel Temelleri Sempozyumu Tebliğleri (Yayın No. 83)	2.000.000 TL.
42. 1983 Kooperatifçilik Yıllığı (Yayın No. 84)	4.200.000 TL.
43. 1994 Kooperatifçilik Yıllığı (Yayın No. 85)	4.200.000 TL.
44. XV. Milletlerarası Türk Kooperatifçilik Kongresi Türkçe Tebliğler (Yayın No. 86)	4.200.000 TL.
45. XV. Milletlerarası Türk Kooperatifçilik Kongresi İngilizce-Almanca Tebliğler (Yayın No. 87)	4.200.000 TL.
46. Türkiye'de Kooperatifçilik (Yayın No. 88)	1.500.000 TL.
47. XVI. Milletlerarası Türk Kooperatifçilik Kongresi Türkçe Tebliğler (Yayın No. 89)	4.200.000 TL.
48. XVI. Milletlerarası Türk Kooperatifçilik Kongresi İngilizce-Almanca Tebliğler (Yayın No. 90)	4.200.000 TL.

Not: Türk Kooperatifçilik Kurumu Yayınları, öğrenci, öğretmen ve öğretim üyelerine %25 iskontolu olarak satılır.

DERGİLER	KARINCA	KARINCA KARDEŞ	KOOPERATİFÇİLİK	COOPERATION IN TÜRKİYE
Adet (TL)	2.500.000	Karınca'nın Eki olup parasızdır.	4.000.000	10.000.000
Adet (\$)	2		4	8
Adet (EURO)	2,5		5	10
Yıllık (TL)	25.000.000 (12 sayı ve Karınca Kardeş)		16.000.000 (4 Sayı)	20.000.000 (2 Sayı)

Yayın İsteme Adresi: Türk Kooperatifçilik Kurumu Basın, Yayın, Araştırma, Danışmanlık ve Eğitim Hizmetleri İşletmesi
Mithatpaşa Caddesi No. 38/A 0642 • Tel: 0.312. 435 98 99 - 435 96 91 • Fax: 0.312. 430 42 92
Yayın bedeli yatırmak için Banka Hesap No: T.C. Ziraat Bankası Mithatpaşa Şb. 609442 - ANKARA
Not: PTT ile yayın isteyenlerin; PTT masrafı dahil, yayın bedelini hesabımıza yatırdıklarına dair makbuzlarını talep dilekçelerine eklemeleri halinde yayınlar ödemeli olarak gönderilir.